

Pierre Broué

Den tyska revolutionen 1923

Utdrag ur *La Révolution en Allemagne, 1917-1923* (1971)

Översättning (från franska och engelska): *Björn Erik Rosin*

De här ingående kapitlen handlar om det misslyckade upprorsförsöket 1923 och dess för- och efterspel. Alla kapitlen (utom det sista) tillhör bokens Del 3, ”Från erövringen av massorna tills ett nederlag utan kamp”. Det sista (kapitel 43) ingår i bokens avslutande Del 4, ”Ett åtagande dömt av historien?”.

De kapitel som behandlar den s k Marsaktionen 1921 (och ingår i bokens del 2) finns publicerade separat, se [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#).

Innehåll

33. Arbetarregeringen.....	1
34. Taktiken utvecklas.....	10
35. Ockupationen av Ruhrområdet.....	21
36. Kris i KPD.....	28
37. En förrevolutionär situation utan motstycke	34
38. Cuno-regeringen störtas	48
39. Planering av upproret	60
40. Moskvas syn på den tyska revolutionen.....	74
41. Det tyska oktober	80
42. Efterdyningar till ännu ett nederlag.....	96
43. Historia och politik.....	108
Lästips	114

33. Arbetarregeringen

Parollen om en enhetsfront av arbetarorganisationer i kampen mot kapitalismen och för en arbetarregering kom till med tanken att öppna nya perspektiv för frågan om makten. Kommunisterna insåg att, även om proletariats diktatur var det egentliga målet, så stod parollen om en arbetarregering i centrum för enhetsfrontsstrategin som syftade till att vinna massorna för kommunisternas program.

I Tyskland ställdes frågan i termer av parlamentariska majoriteter, vilket utgjorde ett allvarligt problem i förhållande till teorin om staten och kommunisternas traditionellt fientliga syn på parlamentarismen. Tillsammans var kommunisterna, de Oberoende och socialdemokraterna inte långt från absolut majoritet i flera lantdagsstyren och det gick heller inte att utesluta att de skulle få majoritet efter de kommande valen till *Reichstag*. Om KPD samarbetade med de andra socialistpartierna kunde man inte vägra att stödja eller delta i socialistledda regeringar utan representanter för de borgerliga partierna, vilket ju också ingick i programmet för en arbetarnas enhetsfront. Den fråga som Legien rest i mars 1920 efter Kappkuppen, och som lämnats därhän utan egentlig diskussion, återkom nu till följd av den vändning som Kommunistiska internationalen gjort 1921.

Programutkastet

Die Zentrale ansåg att partiet behövde ett nytt program, som skulle utgå från åren av kamp och ersätta Spartakusförbundets program som antagits vid partiets grundningskongress. Ett speciellt utskott bestående av Brandler, Wilhelm Koenen, Ludwig, Zetkin och Thalheimer fick i uppdrag att komma med ett förslag.¹ Utkastet presenterades för centralkommittén den 15-16 oktober 1922 och antogs med 24 röster mot 23, där vänstern röstade mot vad man ansåg vara ett opportunistiskt och revisionistiskt dokument. Partiledningen enades om att vidarebefordra det till Kommunistiska internationalen för diskussion.²

I utkastet hette det att revolutionen och maktövertagandet stod för dörren: ”Kommunismen handlar inte längre om förutsägelser om någon avlägsen framtid. Den är en realitet och en omedelbar angelägenhet. Dess välde har redan inletts.” Ur den synvinkeln skulle den ryska erfarenheten tjäna som vägledning. Oktoberrevolutionen ”i alla sina aspekter” var ”en skattkista av politisk strategi, en inspirerande källa till revolutionär strategi och ett överflöd av erfarenheter för det socialistiska uppbygget”.³

Författarna till utkastet intog ståndpunkten att perioden av uppgång för kapitalismen till sist var förbi när kapitalet övergått från sin förmonopolistiska fas till den nuvarande imperialistiska. Den ryska revolutionens historiska betydelse bestod i att den visade att socialismen var enda vägen till räddning för en mänsklighet som hotades av imperialistiskt barbari. I kampen för socialism utgjorde arbetarklassen den revolutionära klassen. Följaktligen måste arbetarklassen leda alla utsugnas kamp mot kapitalismens välde. Kommunisternas roll var att leda arbetarklassen med mål att ena dess avantgarde mot bourgeoisien; *Kommunistiska Manifestet* hade ju redan klargjort att ”kommunisterna har inga intressen skilda från proletariats i dess helhet”. De utgjorde bara förtruppen med uppdraget att vinna majoriteten av proletariats för kommunismen. Kommunisterna måste kämpa för att vinna massorna utan att bortse från något tillgängligt medel:

För att kunna vinna över arbetarklassens majoritet måste kommunistpartiet använda sig av alla möjligheter som borgerlig demokrati gett utrymme för, nämligen parlamentet och kommunala styren och förvaltningar. Det måste försöka ta över proletära massorganisationer (fackföreningar och kooperativ) och omvandla dem från enbart anhängare av reformer till rejäla redskap som kan angripa bourgeoisins välde.⁴

¹ *Die Rote Fahne*, 20 Oktober 1922.

² Krusch, *Um die Einheitsfront und eine Arbeiterregierung*, a.a., sid. 38.

³ *Internationale Presse-Korrespondenz (Inprekorr)*, 7 oktober 1922, sid. 1297, 1307.

⁴ *Ibid.*, sid. 1305.

Kommunisternas mål var att föra proletariatet framåt mot upprättande av diktaturen och i Tyskland bygga ”en enad socialistisk rådsrepublik”. Under en tid då den direkta kampen för rådsrätt inte stod på dagordningen, något som ju varit fallet sedan nederlaget i januari 1919, var det kommunisternas uppgift att kämpa för att förändra de rådande relationerna mellan de sociala krafterna och återskapa förutsättningarna för denna kamp. Det var syftet med vad programutkastet, som plockat upp en av Brandlers favoritidéer, kallade ”övergångsparoller”, som kommunisterna måste utveckla och sprida och ”basera sig på alla delstrider och delmål” som svarade mot läget bland de breda massorna, ”för att därigenom höja deras medvetandenivå”.⁵ Programmet framhöll:

I ett läge då den spontana rörelsen hos proletariatets massa nått en viss nivå och omfattning, då dess motstånd mot bourgeoisien och de arbetarledare som är lierade med den växer sig starkare, men då arbetarklassen till sin majoritet ändå ännu inte är redo att lämna den borgerliga demokratins ramar, blir parollen om arbetarregering det lämpliga medlet för att uppnå ett nytt stadium för att skilja de breda proletära massorna från bourgeoisien och en startpunkt på en ny och högre nivå för att nå målet med den proletära diktaturen.⁶

Tillsammans med de politiska aspekterna i kravet på en arbetarregering fanns övergångskrav som pekade på de framsteg massorna skulle nå genom sin egen kamp före införandet av proletariatets diktatur och som skulle utgöra en del av programmet för en arbetarregering: konfiskation av realvärden, majoritet för staten i varje företag, sammanslagning eller trustifiering av industrin under arbetarkontroll via fabrikskommittéer, avskaffande av bank-, teknisk- och kommersiell sekretess, upprättande av ett statligt monopol över livsmedelstillgången och införande av ransonering under arbetarkontroll samt statligt monopol över utrikeshandel och banker under arbetarkontroll.⁷

Dessa åtgärder utgjorde ett slags statskapitalism och gick inte utöver det kapitalistiska ramverket, men de skulle bli en viktig del av radikaliserings- och mobiliserings- och av massorna, samtidigt som de skulle väcka motstånd från bourgeoisien, som då skulle börja förbereda sig på inbördeskrig. I programutkastet hette det: ”För att överleva, kommer arbetarregeringen under loppet av denna kamp att tvingas bemästra sin egen motsägelsefulla karaktär, och i grunden bryta sönder den borgerliga statsapparaten och överföra statsmakten i händerna på arbetarråd.”⁸

Fördjupning eller revidering?

Den 10 oktober 1921, strax före centralkommitténs sammanträde, mottog KPD:s ledning ett brev från Exekutivkommittén (EKKI) som i klara ordalag reste frågan om en arbetarregering och krävde konkreta svar. EKKI föreslog att KPD främst skulle inrikta sig på ADGB:s krav på beslagtagande av ”guldvärden” då detta kunde ge upphov till en kampanj där arbetarorganisationerna kunde enas. EKKI krävde också att KPD skulle inkludera detta i sina perspektiv för en arbetarregering bestående av representanter för arbetarpartier och fackföreningar och att de skulle föra in detta krav i sitt program. EKKI ansåg att KPD skulle vara redo att stödja en sådan regering om den ställde sig bakom avväpning av de kontrarevolutionära grupperna och omorganisering av *Reichswehr* under facklig kontroll.⁹

Ledningen för KPD, och inte bara vänsterflygeln, förhöll sig fortsatt reserverad.¹⁰ Snart skulle frågan bli konkret sedan regeringen Wirth avgått. SPD ville ha en stor koalition. De borgerliga mittenpartierna försökte bredda koalitionen högerut. *Zentrale* sammanställde en maning till de tyska arbetarna där det hette att inget arbetarparti kunde ta på sig ansvar för att ens indirekt öppna för att talespersoner för den tunga industrin och bankerna skulle få plats i regeringen. Samtidigt lade man

⁵ *Ibid.*, sid. 1306-07.

⁶ *Ibid.*, sid. 1307.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ Citerat i A Reisberg, ”Zur Genesis der Lösung Arbeiterregierung”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, n° 6, 1965, sid. 1031.

¹⁰ Reisberg (*ibid.*, sid. 1034) nämner Meyers oro för att de åter skulle bli ”en lojal opposition”.

fram ett program för kamp med beslag av realvärden¹¹, försvar av åttatimmarsdagen, strejkrätt och rätt att organisera sig fackligt, avvärjning och upplösning av kontrarevolutionära väpnade grupperingar, bildande av självförsvarsgrupper bland arbetarna och utrensning av alla monarkistiska och kontrarevolutionära element ur statsförvaltningen, polisen, armén och domstolarna.

Zentrale förklarade att ett sådant program i själva verket aldrig kunde förverkligas av en regering med bakgrund i parlamentariska allianser, utan bara av ”en regering som vilade på proletariats solida utomparlamentariska makt”.¹² Majoritetssocialisterna och de Oberoende, som kände sig hotade och ville driva in kommunisterna i ett hörn, frågade då KPD om man var villiga att ingå i ”en rent socialistisk regering”, svaret blev nej och då avbröts samtalen omedelbart.¹³

Ledningen för kommunisterna insåg emellertid det motsägelsefulla i sin attityd, dvs att uppmana de andra arbetarorganisationerna att bilda en regering som man själv vägrade delta i. En ledarartikel i *Die Rote Fahne* förklarade att kommunisterna, som redan gått med på att utgöra ”en lojal opposition” till en ”helt och hållet socialistisk regering”, var redo att ändra hållning om de senare på allvar skulle ta kamp mot bourgeoisien.¹⁴

Zentrale gick också med på att studera varje aspekt av frågan och underställa centralkommitténs teser i frågan om en arbetarregering, vilka skulle publiceras i partipressen före mötet.¹⁵ Den föreslagna texten angav tonen för partiets syn på parollen om arbetarregering: den inleddes med att konstatera att proletariatet inte kunde ta sig an kampen om makten utan att först ha frigjort sig från sina ”borgerligt demokratiska illusioner”.

Teserna avspeglade alla de tidigare och nuvarande motsättningar som partiet anfäktades av: den skarpa skiljelinjen mellan å ena sidan dess tidigare fördömande av deklARATIONEN om ”lojal opposition” och insikten om faran av att kompromissa med de högersocialdemokratiska ledarna och å andra sidan den uppenbara logiken i att strategin med en enhetsfront mellan arbetarorganisationerna ledde till krav på en regering bestående av dessa organisationer som skulle kämpa för att förverkliga kraven.

Dessa motsättningar yppade sig i noga avvägda meningar som den om att en arbetarregering kunde ”bli en bastion för bourgeoisien mot de proletära massorna” och en annan där det hette att en arbetarregering kunde bli i stånd att få slut på monopolens välde och därmed bli ett steg framåt för arbetarna i ett läge då proletariatets diktatur och råds makt inte stod på agendan. Sammanfattningen var försiktig: kommunisterna skulle inte motsätta sig, och i själva verket medverka till, bildandet av en rent socialistisk regering så till den grad att bildandet av en sådan regering delvis skulle hänga på dem. Utan reservationer stödde man socialistiska regeringar i olika *Länder* [tyska delstater] som ett sätt att mobilisera massorna:

I den mån valet av en rent borgerlig regering, en koalitionsregering eller en ”rent socialistisk regering” skulle vara beroende av kommunisterna kommer de att vara för valet av en ”rent socialistisk regering”. De kommer att vara tvungna att stödja den i allt den gör till arbetarklassens fromma.¹⁶

Men teserna uteslöt kategoriskt kommunistiskt deltagande i sådana regeringar utifrån uppfattningen att ”de enbart kunde spela sin revolutionära roll om kommunisterna stod utanför och verkade för att driva på genom ’sin kritik’”.¹⁷

¹¹ Kravet på beslagtagande av realvärde [*Erfassung der Sachwerte*] innebar att den del av nationalrikedomerna – mark, byggnader, industri anläggningar, osv – som inte påverkades av inflationens urgröpning, skulle överlämnas till staten och därmed ge regeringen möjlighet att balansera budgeten och göra sig av med sina internationella skulder.

¹² *Die Rote Fahne*, 25 oktober 1921.

¹³ Enligt Ernst Meyers rapport till centralkommitténs sammanträde 16-17 november, citerat i Reisberg, *Lenin und die Aktionseinheit*, a.a., sid. 109.

¹⁴ *Die Rote Fahne*, 26 oktober 1921.

¹⁵ *Die Rote Fahne*, 12 november 1921.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

Också nu skulle det vara EKKI som tog initiativet. Den 7 november 1921 skickade Radek en artikel om denna fråga till *Die Rote Fahne*, där han i grova drag tecknade riktlinjerna för en kampanj för arbetarregering i Tyskland. Den linjen var ”enda praktiska sättet att vinna arbetarklassens majoritet för tanken på proletariats diktatur”. Kommunisterna skulle utarbeta ”ett övergångsprogram” med uppgift att föra massorna från kampen för de omedelbara intressena till förståelse för att man måste ta kamp om makten. Ur det perspektivet kunde en arbetarregering bli kronan på verket. Enligt Radek var det ”konkretiseringen av taktiken med *Öppet brev* i ett nytt läge” samt också ”förverkligandet av parollen från Kominterns tredje kongress: Till Massorna!”¹⁸

Den 10 november 1921 riktade Radek ett brev till *Zentrale* där han angrep uppfattningarna bakom teserna som ”schematiska”. I och med att det nu stod klart att det mellan den rådande situationen och rådsrepubliken skulle bli en övergångsperiod, måste den mest effektiva formen för övergången vara en arbetarregering, övergångsstadiet mellan bourgeoisins diktatur och proletariats. Att kommunisterna nu propagerade för en arbetarregering innebar inte på minsta vis att man avsåg sig slutmålet med en rådsrepublik. Tvärtom var detta det bästa sättet att närma sig och förbereda den. Ett kommunistparti måste aktivt sätta in alla resurser för att bidra till bildandet av en arbetarregering. Partiet måste därför på förhand lova att lojalt stödja en arbetarregering när den väl bildats. Radek gick längre och kom med invändningar mot den uppfattning som kommit till uttryck i *Zentrales* teser där det hette att KPD inte skulle sätta sig i en arbetarregering. Han skrev:

Kommunistpartiet kan sätta sig i alla regeringar som är villiga att kämpa mot kapitalismen ... Partiet motsätter sig inte av princip deltagande i en sådan regering. För egen del siktar det givetvis på en rådsregering, men det säger inget om den väg arbetarklassen kommer att ta till en sådan ... Om kommunistpartiet ska sätta sig i en sådan regering beror därför på det specifika i den konkreta situationen.¹⁹

Han ansåg att KPD skulle utarbeta teser som inte var ”Nittio procent Nej!” och komma med ett positivt svar på frågan, ”inte bara tröttsamt upprepa gamla principer och gamla bedömningar”, utan ta ett nytt steg framåt: ”Det kan inte ske om inte massorna ser att *vi är beredda att förändra saker på det sätt som är möjligt idag*, dvs inte genom propaganda om vad som skiljer oss från dem, utan genom att förverkliga och fördjupa vad massorna anser vara en möjlig väg ut ur denna situation.”²⁰

Radek klargjorde att det bara var hans personliga uppfattning, eftersom han inte haft möjlighet att rådgöra med Zinovjev, som var bortrest, även om han diskuterat frågan med Lenin i närvaro av Pieck, Heckert och Brandler. Lenin hade samtyckt med reservationen att han inte var fullt informerad och inte hunnit ta del av motargumenten.²¹

I slutändan var det Radeks hållning som *Zentrale* fick försvara inför centralkommittén²², där det uppstod en livlig debatt, främst genom Fischers invändningar. Hon kritiserade energiskt begreppet om kampanj för ekonomiska krav och ställde mot det behovet av en politisk kampanj för ”en socialistisk regering”, som hon ansåg synonymt med proletariats diktatur: ”På grund av att vi idag inte kan säga ’rådsrepublik’ eller ens ’politiska råd’ är vi tvungna att maskera våra kommunistiska paroller i form av ’arbetarregering’, som ju egentligen innebär samma sak.”²³

Zentrales nya motion, som definierade parollen om en arbetarregering, antogs med 31 röster mot 15. Den underströk att man måste stödja en sådan regering, men sade inget om eventuellt deltagande i den.²⁴ I själva verket hade det skett en vändning. Den 8 december 1921 utvecklade *Zentrale* i cirkulär nr 2 parollen i den form som den sedan kom att utformas i partiets propaganda och agitation:

¹⁸ *Die Rote Fahne*, 16 november 1921.

¹⁹ Citerat i Reisberg, *Lenin und die Aktionseinheit, a.a.*, sid. 115.

²⁰ *Ibid.*, sid. 116.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, sid. 117.

²³ Citerat i *ibid.*, sid. 118.

²⁴ *Die Rote Fahne*, 22 november 1921.

Kampen för enhetsfronten måste politiskt utmynna i en socialistisk arbetarregering, som måste ersätta koalitionsregeringen ... KPD måste tala om för arbetarna att det är redo att kräva bildandet av en socialistisk arbetarregering med alla parlamentariska och utomparlamentariska medel, att det likaledes är redo att sätta sig i en sådan regering om det får garantier för att denna regering företräder arbetarklassens intressen och krav mot bourgeoisien, att den verkligen kommer att beslagta realvärden, åtala Kappisterna och frige fångslade revolutionära arbetare, osv.²⁵

Samma dag ställde sig de strejkande järnvägsarbetarna bakom parollen. Den togs upp av Fabriksrådets nationella kongress och försvarades överallt av kommunistiska aktivister som deras huvudkrav, ett uttryck för enhetsfrontsstrategin på regeringsnivå och motsvarigheten till när bolsjevikerna 1917 uppmanade vänsterpartierna att bryta alliansen med bourgeoisien.

Frågan om socialistiska regeringar i regionerna

Kommunisterna lade emellertid stor möda på att betona att arbetarregeringen måste vila på en utomparlamentarisk arbetarbas och inte enbart på någon simpel parlamentarisk uppgörelse. En praktisk fråga som då uppstod var hur man skulle ställa sig till att arbetarpartierna fått klar majoritet i något *Landtag* [delstatsparlament]. Måste namnet arbetarregering bara gälla en "rent socialistisk" regering bildad på basis av resultatet i demokratiska val, men utan närvaro av de arbetarråd som en arbetarregering skulle bana väg för? Skulle man stödja sådana regeringar? Hur skulle man kunna rättfärdiga för arbetarna en vägran att rösta för en sådan regering om det ledde till att SPD gick med i en borgerlig koalition eller kort och gott att makten överlämnades till de borgerliga partierna? Den frågan ställdes på sin spets i Sachsen och Thüringen.

Redan i november 1920 hade väljarna i Sachsen sänt en "arbetarmajoritet" till lantdagen: 49 "arbetarrepresentanter" av vilka 27 var majoritetssocialdemokrater, 13 Oberoende och nio kommunister, mot 47 för de borgerliga.²⁶ Då föreslog vänstersocialdemokraterna en koalitionsregering mellan de tre arbetarpartierna, men KPD vägrade gå med på grund av, som man sade, att man sedan 1918 lärt sig att "det som sades vara en arbetarregering inte gjorde något annat än att värna kapitalistklassens intressen".²⁷ Samtidigt var man angelägen om att inte framstå som skyldig till att de borgerliga partierna återfick regeringsmakten i regionen och instruerade följaktligen sina deputerade att rösta för en socialistisk regeringschef.²⁸ Situationen blev ännu mer obekvämd då den socialdemokratiska regeringen i Sachsen klart uttalat att den skulle vägra att genomföra åtgärder som kommunisterna krävt²⁹ och därmed hade KPD tämligen öppet gett sina röster till en motståndare till enhetsfrontens program.

I juni 1921 stod frågan än mer på sin spets. KPD ställdes inför ett obehagligt val när den socialdemokratiska regeringen i Sachsen presenterade ekonomiska åtgärder som man inte kunde godta. Kommunisterna kunde rösta för åtgärderna så att socialdemokraterna fick behålla makten: röstade man emot skulle regeringen falla och kanske ersättas av en mer reaktionär.³⁰ *Zentrale* och centralkommittén var splittrad, Ernst Meyer stod mot Jakob Walcher, anhängare till "villkorligt stöd", och kunde inte komma till något beslut.³¹ Till sist löste de kommunistiska deputerade i lantdagen i Sachsen frågan genom att undsätta den socialdemokratiska regeringen.³²

I lantdagsvalet i Thüringen i september 1921 fick de tre arbetarpartierna majoritet och därmed uppstod samma problem. De Oberoende föreslog att det skulle bildas en arbetarregering. KPD:s politibyrå beslutade att deras deputerade skulle rösta ja till en socialdemokratisk eller Oberoende regeringschef och att de skulle stöda varje arbetarregering som förde en "konsekvent arbetar-

²⁵ Citerat i Reisberg, "Zur Genesis der Lösung Arbeiterregierung", *a.a.*, sid. 1038.

²⁶ Krusch, *a.a.*, sid. 65.

²⁷ Citerat i *Die Internationale*, n° 21, 1922, sid. 472.

²⁸ *Die Rote Fahne*, 9, 10 december 1920.

²⁹ Reisberg, "Zur Genesis ...", *a.a.*, sid. 1031.

³⁰ *Ibid.*, sid. 1032.

³¹ Citerat i *ibid.*, sid. 1032.

³² *Ibid.*, sid. 1032.

politik”.³³ *Zentrale* och centralkommittén instämde. Men de fick argumentera för sin hållning mot ett starkt motstånd från de ledande kommunisterna i Thüringen, som vägrade ställa sig bakom socialdemokraternas politik eller medverka till att de kunde bilda regering.³⁴ Vänstern inom KPD motsatte sig energiskt ledningens politik och såg den som första steget mot en neo-revisionistisk glidning mot den opportunistiska idén om en parlamentarisk väg till socialismen. *Zentrale* och ledningen hade faktiskt vidare perspektiv, som W Tür kunde visa när han skrev: ”Det är fullt möjligt att förverkliga en arbetarregering i Tyskland. Det stämmer att arbetarpartierna för närvarande inte har majoritet, ändå skall de kunna styra med stöd av massorna och en upplösning av parlamentet, följt av nyval, skulle säkerligen förse dem med majoritet.”³⁵

Lantdagsvalet i Sachsen 1922 gjorde det helt nödvändigt med en principiell ståndpunkt. Av 96 deputerade fick de borgerliga partierna 46 – 19 Nationella tyskar, 19 från folkpartiet och 8 demokrater. SPD fick 40 platser med en miljon röster och KPD 10 med 268 000 röster.³⁶ Tillsammans hade kommunisterna och socialdemokraterna klar majoritet. Pressad av sin vänsterflygel, ledd av Dr Erich Zeigner och fackföreningsledaren Georg Graupe, bad socialdemokraterna kommunisterna att tillsammans med dem bilda den regering de förordat i sitt program.³⁷

Frågan blev föremål för het debatt i korridorer och utskott på Kominterns fjärde kongress. En nyhetsbyrå rapporterade att regeringen i Sachsen ombildats och att Brandler ingick. Den tyska delegationen samlades och Thalheimer förklarade att beslutet var korrekt och det enda möjliga. Vänstern protesterade. Två dygn senare framgick att den enda fråga som diskuterats var att kommunisterna möjligen skulle sätta sig i regeringen i Sachsen. Nu började diskussionerna på nytt. Då blev det känt att socialdemokraterna orubbligt avvisade två punkter i kommunisternas program, beväpning av arbetarna och sammankallande av en kongress av fabriksråd i Sachsen. Thalheimer och Meyer föreslog att kommunisterna skulle sätta sig i regeringen utan att insistera på de båda villkoren. Ulbricht sade att i Sachsen var parollen om beväpning av arbetarna meningslös, eftersom varenda arbetare hade ett gevär. Delegationen uttalade sig för att ta bort de två punkterna och bilda en regering av kommunisterna och socialister, fyra från vänstern röstade emot.³⁸ Då ingrep ryssarna. En hel kväll argumenterade de mot Thalheimer och den tyska majoriteten. Lenin, Trotskij, Radek och Zinovjev var enhälliga. Det var inte tal om att ge efter på den punkten. Den måste vara kvar. Kommunisterna måste kräva att socialdemokraterna accepterade deras krav fullt ut, annars skulle de politiskt avvärja sig själva. Och inför detta tryck gav tyskarna vika.³⁹

Den tyska ledningen, tjugo av de främsta medlemmarna av KPD⁴⁰, agerade i enlighet med vad ryssarna drivit igenom i Moskva. I princip gick man med på att sätta sig i regeringen, men ställde följande programmatiska villkor:

- Tillgång till billiga livsmedel för fattigt folk.
- Rekvisition av tomma eller inte fullt besatta bostäder till förmån för arbetarfamiljer med dåliga bostäder.
- Minskning av arbetstiden till åtta timmar om dagen.
- Rätten till arbete för alla mellan 18 och 58 år.
- Amnesti för politiska fångar, förutom kontrarevolutionärer.
- Upplösning av strejkbrytarorganisationen.

³³ Citerat i *ibid.*

³⁴ Citerat i *ibid.*

³⁵ *Correspondance internationale*, n° 94, 6 december 2022, sid. 716.

³⁶ R Wagner, ”Der Kampf um die proletarische Einheitsfront und Arbeiterregierung in Sachsen unmittelbar nach dem VIII Parteitag der KDP”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, n° 4, 1963, sid. 650.

³⁷ *Correspondance internationale*, n° 94, 6 december 1922, sid. 716.

³⁸ *Die Lehren der deutschen Ereignisse. Das Präsidium des Exekutivkomitees der Kommunistischen Internationale zur deutschen Frage 1924*, Hamburg, 1924, sid. 50.

³⁹ *Ibid.*, sid. 64-65.

⁴⁰ Zinovjev (*ibid.*, sid. 64) hänvisar till två ledare, ”die autoritative Vertretung” – de bemyndigade företrädarna – på plats i Moskva den dagen.

- Kamp mot reaktionen, till att börja med utrensning i förvaltningen.
- Tvinga lantdagen att omfatta de beslut som fattats av fabriksrådskongressen i Sachsen.
- Gemensam nationell kampanj för en arbetarregering i hela landet.

De tyska kommunisterna accepterade EKKI:s råd och förklarade att man skulle ingå i regeringen under förutsättning att de kraven godtogs. Man betonade att åtta av punkterna redan figurerade i ADGB-facket's program i Sachsen.

Socialdemokraterna godtog alla utom det näst sista kravet.⁴¹ Att medge att fabriksråden skulle ha kompetens beträffande lagstiftning vore lika med att ge en arbetarregering som hade bildats under de förutsättningarna ”en sovjetdöft”, som stred mot Weimarförfattningen. Kommunisterna stod på sig och dödläge uppstod. Socialdemokraterna ensamma bildade en minoritetsregering, med Buck som premiärminister och Richard Lipinski. Ledaren för vänstern, Dr Erich Zeigner, blev justitie-minister. Moderationen i det program kabinettet presenterade gav stöd hos en del deputerade från mitten, tillräckligt för att man skulle kunna tillträda. Tills vidare hade planerna på en arbetarregering i Sachsen blivit irrelevanta.

Politisk science fiction?

I slutet av 1922 utkom i Moskva en bok med titeln *Från NEP till socialism* av Jevgenij Preobrazjenskij, som under ett avgörande år varit generalsekreterare för det ryska kommunistpartiet. Den var skriven som en tillbakablick [i form av föreläsningar] från 1970 års perspektiv och var en vetenskaplig populär framställning i syfte att förklara betydelsen av och innebörden av den Nya Ekonomiska Politiken, samtidigt som den också försökte placera den i världsrevolutionens perspektiv, där sista kapitlet ägnades åt den tyska revolutionen.

Medan den kapitalistiska krisen fortsatte, präglades en första period av vad Preobrazjenskij kallade ”arbetarklassens spontana kamp för ett system av statskapitalism”, under vilken man framförde krav på nationalisering av järnvägar, gruvor och andra ekonomiska nyckelsektorer. Parallellt uppstod då också tanken på en arbetarregering. Arbetarprofessorn Minajev, som ledde den historiska konferens 1970 som Preobrazjenskij föreställde sig (och som omnämns redan i början av Preobrazjenskij's bok) skildrade inledningen av revolutionen i Tyskland i följande termer:

I Österrike och Tyskland bildades arbetarregeringar inför borgerliga majoriteter i parlamentet och i Tyskland fullbordades övergången genom kamp mellan proletariatet och den reaktion som börjat sticka upp. Här uppstod vad som kallades dubbelmakt, dvs arbetarorganisationernas makt å ena sidan och *Reichstags* helt och hållet formella makt å den andra. I en tid av oerhört höga levnadsomkostnader, mitt under en kris och stor rörelse bland arbetarklassen, som tog sig uttryck i demonstrationer och sammandrabbningar med polis och reaktionärer, även i generalstrejker, som fick hela strukturen i den tyska kapitalismen att skaka i sina grundvalar, såg sig *Reichstag* föranlåten att med en majoritet av borgerliga röster uttala sig för bildande av en arbetarregering och tillstyrkte sitt förtroende för denna. Denna regering, där den ledande rollen förstas innehades av Scheidemanniterna blev snart *de facto* ansvarig inte för *Reichstag* utan för socialdemokratiska partiet och fackföreningsledningarna.⁴²

Den arbetarregering som tillkommit på detta sätt representerade inte proletariat, utan bara de byråkratiska ledarskapen och var i själva verket ”det borgerliga samhällets sista fäste mot den egentliga arbetarmakt som ännu inte var för handen”.⁴³ Bourgeoisien satsade på den medan man planerade en motattack där man kunde luta sig mot beslutsamma fascistiska ligor. Dessutom väntade man sig att arbetarklassen snabbt skulle bli desillusionerad:

⁴¹ *Correspondance internationale*, n° 94, 6 december 1922, sid. 716.

⁴² E. Preobrazhensky, *From NEP to Socialism*, London, 1973, sid. 107. [Boken finns på MIA: [From N.E.P. to Socialism](#)]

⁴³ *Ibid.*, sid. 108.

Arbetarpartiet vid makten kan inte göra något för att åstadkomma en verklig förbättring av läget för arbetarklassen, de kommer bara att kompromettera sig själva och hela idén om en arbetarregering, och då får en rent borgerlig regering tillfälle att återta makten ...⁴⁴

Den kalkylen skulle emellertid slå slint, ty trots att massorna blivit desillusionerade med reformisterna skulle en synnerligen önskad effekt bli följden:

Mycket snart skulle reformisterna vid makten ha komprometterat sig i arbetarnas ögon ... Mycket snart började till och med de massor som följt Scheidemanniterna att kritisera sina ledare för att inte ha åstadkommit något, och heller inte vilja krama musten ur bourgeoisien och gå vidare mot att bygga socialismen. De massorna började snabbt överge reformisternas läger och gå över till kommunisternas.⁴⁵

Arbetarregeringen vid makten blev utmanad av bourgeoisien, som den vägrade ta strid med. Den ekonomiska krisen förvärrades, klasskampen skärptes och massorna, som gick åt vänster, började kräva energiskt agerande från sina ledare. Det främsta resultatet av att en arbetarregering kommit till makten, och av dess impotens, blev därför en kris bland de socialdemokratiska massorna. Vår föreläsare gjorde följande analys av det:

Bland reformisterna, även de vanliga medlemmarna, uppstod tre tendenser. Den första var för att sabotera kampen mot kapitalismen och avråda arbetarna från att gå till avgörande handling. Den andra var för att utföra alla nödvändiga åtgärder mot de besuttna klasserna och mot anarki i produktion och distribution. Men den gruppen hoppades kunna ”övertyga” de besuttna att retirera utan strid. Den tredje tendensen hade till sist fått nog av reformismen och var snabbt på väg mot en fusion med kommunisterna. I den första gruppen ingick nästan hela den reformistiska fackförenings- och partibyråkratin och dessutom nästan alla reformistiska intellektuella, men majoriteten av medlemmarna i de reformistiska partierna och fackföreningarna lockades av denna tredje grupp. Vänstervridningen bland massan av arbetare blev särskilt markant vid olika fackliga val och till de arbetardeputerades råd.⁴⁶

Faktum är att arbetarråd, helt under kontroll av ”majoritetsreformisterna” hade bildats överallt sedan arbetarregeringen tagit över. I fokus för kampen stod nu att få bort reformisterna från arbetarrörelsen. När kommunisterna fick majoritet i en sovjet gick de över i handling, upplöste de kommunala styrena, satte hyror och priser lokalt och införde arbetstjänst. Det var de åtgärderna i sin helhet, som tagits av de lokala och snart regionala sovjeterna, som skulle få bourgeoisien att gå in för en kraftmätning och inleda inbördeskrig. En desperat kamp inleddes med väpnade uppror bland arbetarna i städerna, åtföljt av erövrande gård för gård, egendom för egendom, på den tyska landsbygden. Men inbördeskriget i Tyskland blev också startskott för ingripande av Frankrike och Polen, och krig över hela Europa. Det var ett inbördeskrig eftersom arbetarna runt om i Europa reste sig för att hindra sina härskare från att krossa de tyska arbetarna.⁴⁷

Preobrazjenskij's essä visar hur de flesta framträdande bolsjevikerna såg på framtiden, dvs de sex eller sju närmaste åren, i slutet av 1920-talet⁴⁸, och ger en bild av orsaken till att de utarbetade paroller som den om en arbetarregering. Faktum kvarstår dock att det långt ifrån rådde någon enighet bland dem om tempot för den europeiska revolutionen. En del föreföll överdrivet pessimistiska och till och med smittade av den ”opportunist” som ultravänstern glatt anklagade ryssarna för vid denna tid.

Tempofrågan

Frågan den europeiska revolutionens tempo stod i fokus för konflikten mellan ultravänstern och dess bolsjevikiska motståndare inom Internationalen. I en polemik i tidskriften *Bolsjevik* vågade sig Trotskij i slutet av 1922 på en förutsägelse. Han skrev att inre faktorer i sig, kaoset i den tyska ekonomin och framstegen för KPD, kunde få en optimistisk bedömare att vänta sig avgörande strider tämligen snart, kanske om knappt ett år. Men han förväntade sig dröjsmål:

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, sid. 110.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*, sid. 107.

Men det är självklart att hotet om en militär ockupation från väst kommer att få en avskräckande effekt på den tyska revolutionens utveckling tills dess det franska kommunistiska partiet visar sig vara förmöget och redo att omintetgöra denna fara.⁴⁹

Det innebar inte att den tyska revolutionen måste vänta på att de ”imperialistiska och aggressiva” regeringarna i Frankrike, Italien och Storbritannien hade fallit, men det stred mot Friedländers förutsägelser om att en revolution var omedelbart förestående i Tyskland:

Så det finns knappast någon grund för att kategoriskt hävda att den proletära revolutionen i Tyskland kommer att segra innan de inhemska och utrikespolitiska svårigheterna slungar in Frankrike i en parlamentarisk regeringskris.”⁵⁰

Under de omständigheterna måste de tyska kommunisterna se upp för ”revolutionär radikalism” och ”vänsterism”, som enligt Trotskij bara var fikonlöv för ”pessimism och misstro”:

För oss är inte borgarklassen något som faller ner i en avgrund, utan en levande historisk kraft som kämpar, manövrerar, och än går fram på sin högerflank och än på sin vänsterflank. Och bara under förutsättning att vi lär oss att förstå det borgerliga samhällets samtliga medel och metoder, och varje gång reagerar på dem utan tvekan eller dröjsmål, kommer vi att lyckas komma närmare det ögonblick då vi i ett enda självsäkert slag faktiskt kan kasta ner borgarklassen i avgrunden.⁵¹

Denna diskussion visar att de senaste årens erfarenheter fått Trotskij och de ryska ledarna att bli oroliga, men förmedlar samtidigt en viss optimism, med innebörden att proletariatet ensamt verkligen hade de medel som krävdes för att undvika en sammandrabbning i förtid. I samma nummer av *Bolsjevik* försökte Radek varna för de tecken på otålighet som skymtade i det tyska proletariatet och KPD under trycket av ett allt mer besvärligt materiellt läge. Han skrev att dessa förhållanden inte fick leda till att kommunisterna förlorade ur sikte de stadier som måste passeras under förberedelserna för maktövertagandet, stadier som de inte kunde hoppa över:

”Kommunistpartiet får inte glömma att det ännu inte representerar majoriteten av den tyska arbetarklassen och att dess närmaste uppgift är att både vinna både denna majoritet och nya positioner inför den kommande stormattacken ... Det måste motsätta sig ’kupptendenser’ lika mycket som passivitet.”⁵²

Några dagar senare skulle de franska och belgiska truppernas ockupation av Ruhrområdet kullkasta båda parternas kalkyler.

⁴⁹ ”Tomorrow”, Trotsky-Friedländer correspondence, *Correspondance internationale*, n° 96, 13 december 1922, sid. 735; L D Trotsky, ”Political Perspectives”, *The First Five Years of the Communist International*, Volume 2, London 1974, sid. 300-01 [[Politiska perspektiv](#) (december 1922)].

⁵⁰ *Ibid.*, sid. 301.

⁵¹ *Ibid.*, sid. 303.

⁵² *Correspondance internationale*, n° 94, 6 december 1922, sid. 715.

34. Taktiken utvecklas

Kominterns fjärde kongress inleddes i november 1922. För första gången sedan bildandet verkade Internationalen i stånd att enas trots de motsättningar som uppstått under de tre föregående åren. Sexton månader hade gått sedan Tredje kongressen. De hade varit rika på händelser och lärdomar, präglade av stora framsteg, i synnerhet i Tyskland, men också av intensiteten i kampen mellan olika tendenser inom Internationalen. Allt gav dessutom kommunisterna anledning att tro att stora klasstrider åter stod för dörren.

Radek skisserade några preliminära kommentarer för delegaterna.¹ Han betonade vikten av det program som senare skulle läggas fram för Internationalen. Enligt hans uppfattning hade de närmast föregående åren visat kommunisterna att de varken i sin propaganda eller allmänna strategi kunde inskränka sig till allmänna analyser av perioden:

Perioden av social revolution i världsskala kommer sannolikt att vara i flera decennier och tillåter oss inte, om inte annat så på grund av sin långvarighet, att nöja oss med allmänna perspektiv. Den har ställt ett visst antal konkreta frågor till kommunistpartierna, frågor som de hittills bara besvarat empiriskt ... Under dem alla finns frågan om *den speciella karaktären på världsrevolutionens nuvarande fas*, att få klarhet i om vi måste presentera övergångskrav som, utan att föreslå proletarietets diktatur som till exempel i Spartakisternas program, kommer att få arbetarklassen att gå ut i kamp där diktaturen blir målet först sedan den kampen fördjupats och breddats tillräckligt.²

Radek pekade på att kommunisterna stod inför tre frågor av principiell karaktär. För det första, skulle kommunisterna under kampen mot borgerliga regeringar lägga fram övergångskrav, som inte svarade mot vad de själva skulle göra i fall de satt vid makten? För det andra, vilken var deras syn på ”statskapitalismen”, som uppstod från strömningar mot monopol eller från arbetarnas motstånd mot sänkta löner? Slutligen, i vilken form, förutom allmänna övergångskrav på det *ekonomiska* området utifrån statskapitalismen och arbetarkontroll över industrin, var det korrekt att lägga fram motsvarande övergångskrav av *politisk* karaktär, som exempelvis om en arbetarregering?

Radek kritiserade den tolkning, som var förhärskande inom Internationalen – och som försvarades av Bucharin på kongressen – som hänvisade de frågorna till en diskussion om taktiken:

Vi kan inte gå med på den tolkningen. Att dra en så skarp gräns mellan frågor om taktik och frågor om programmet har fram tills nu varit ett kännetecken på opportunism. Opportunismen slår glatt vakt om programmets ”renhet” i syfte att tillåta sig alla slags vanhedrande saker i det praktiska arbetet och gör på så sätt programmet illusoriskt och maktlöst.³

Av kongressen krävde han därför en beskrivning av den specifika karaktären hos den allmänna situation Internationalen stod inför i den givna perioden, mellan världsrevolutionens andra och tredje vågor. Utifrån det ramverket föreslog han att ett övergångsprogram skulle utformas. Där skulle återfinnas paroller som kunde bidra till att mobilisera de arbetande massorna med målet att kämpa för proletarietets diktatur:

Världsrevolutionen kan inte segra i en enda handvändning. Oavsett dess utvecklingsfaser behöver vi ett övergångsprogram. Ett programs uppgift är att dra en demarkationslinje mellan insatserna från ett visst parti och vad de andra gör. Vi skiljer oss själva från alla andra arbetarpartier, inte bara genom parollen om diktatur och sovjetmakt, utan också genom våra övergångskrav. Medan de socialdemokratiska partierna inte bara strävar efter att få sina krav genomförda inom kapitalismen, utan också siktar på att reformera den går våra krav ut på att underlätta kampen för att arbetarklassen ska erövra makten, för att krossa kapitalismen.⁴

¹ De kommentarerna var ursprungligen inte avsedda för publicering, men det gjordes ändå i *Bulletin communiste*, n° 14, 5 april 1923, sid. 126-28, under rubriken ”La question du programme de l'IC”. [Finns på MIA: [La Question du Programme de l'Internationale Communiste](#)]

² *Ibid.*, sid. 126.

³ *Ibid.*, sid. 127.

⁴ *Ibid.*, sid. 128.

Att den ryska delegationen, efter en lång interndebatt, hade stött Radek mot Bucharin⁵ och att Radek haft en ledande roll i utformningen av resolutionerna om taktiska frågor, särskilt med avseende på Tyskland, gav inrycket att EKKI hade samma inställning som Radek i de frågorna. Och faktum var att alla var överens om att världsrevolutionen stod på agendan i Tyskland. Zinovjev underströk det åter i sitt öppningsanförande: ”Om inte alla tecken bedrar oss går vägen till den proletära revolution som började i Ryssland över Tyskland.”⁶

Debatterna på Fjärde kongressen

EKKI konstaterade att världsrevolutionens förlopp inte ändrats på något avsevärt sätt sedan 1920. I Radeks anförande, rubricerat ”Kapitalets offensiv”, hette det:

Huvuddraget i den period vi befinner oss i är att trots att världskapitalismens kris ännu inte är över, trots att maktfrågan står i centrum för allt, har de bredaste skikten av proletariatet tappat förtroendet för sin förmåga att erövra makten inom överskådlig framtid. De har tvingats på defensiven ... Erövrandet av makten står idag inte på den omedelbara dagordningen. Proletariatets reträtt är ännu inte avslutad.⁷

Som på Kominterns föregående kongress stod debatten om taktik i centrum på Fjärde kongressen. Den föregicks av en lång förberedande diskussion i EKKI och utskotten. Livlig oenighet förekom där Zinovjev och Bucharin argumenterade mot Radek, ty de var uppenbart påverkade av en del av den tyska vänsterns argument och då i synnerhet den tolkning som den gjorde av parollen om arbetarregering. De motsättningarna skulle framgå tydligt först senare.⁸

Det rådde ingen tvekan om att ledningen för KPD var de starkaste anhängarna av enhetsfrontspolitiken. Meyer insisterade på behovet av överenskommelser på högsta nivå för att kunna förbereda och förverkliga enhetsfronten. Han underströk att ingen av KPD:s framgångar på det området hade varit möjlig om inte Berlinkonferensen och diskussionen där mellan ledarna för partierna banat väg för dem. Han motsatte sig uppfattningen – som Zinovjev framfört i utskottet, vilket debatterna på Kominterns femte kongress skulle bära vittnesmål om, att arbetarregering bara var ett annat ord för proletariatets diktatur. Han sade: ”Arbetarregering är en paroll som vi formulerat för att vinna över arbetarna till vår sak och visa att arbetarklassen måste stå enad i kampen mot bourgeoisien.”⁹

Fischer, som talade för Vänstern, replikerade att enhetsfrontstaktiken bara förstärkte den tyska arbetarrörelsens typiska illusioner om ”arbetarenhet” och att främsta resultatet av den under de två år som gått hade varit att de Oberoende gått samman med majoritetsocialdemokraterna. Hon anklagade KPD för att ha dolt sin fana och övergett den revolutionära linjen i sin kampanj efter mordet på Rathenau. Hon ansåg att faran var stor för att KPD åter skulle hamna i opportunistisk och parlamentarisk i sin strävan att ”anpassa sig till en västlig stil”.¹⁰

I sitt svar till Fischer slöt Radek bestämt upp kring de tankar bakom enhetsfronten som han utvecklat gentemot Vandervelde och försvarade det korrekta i sin egen tes om enad kamp till försvar för ”varje brödbit”: ”Vi går in i diskussioner med socialdemokraterna väl medvetna om att de kommer att fortsätta att svika oss. Och på förhand varnar vi massorna så att det inte framstår som att vi blivit

⁵ I denna fråga, se det uttalande undertecknat av Lenin, Trotskij, Zinovjev, Radek och Bucharin med krav på att beslutet skulle skjutas upp till nästa kongress, *Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale, a.a.*, sid. 542. [[Utkast till resolution för Kominterns fjärde kongress i frågan om Kommunistiska internationalens program](#) MIA: [Utkast till resolution för Kominterns 4:e kongress om KI:s program](#) xxx]

⁶ *Ibid.*, sid. 37.

⁷ *Ibid.*, sid. 317-18.

⁸ Framför allt under debatterna på Kominterns femte kongress.

⁹ *Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistische Internationale, a.a.*, sid. 76.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 82.

svikna. Men vi bryter med socialdemokraterna först när vi själva kan göra det som de vägrar göra tillsammans med oss.”¹¹

I frågan om parollen om arbetarregering riktade Radek likaledes kritik mot Zinovjevs tolkning, som inte gjorde den till något annat än en synonym för proletariats diktatur. Han underströk att arbetarregeringen under inga omständigheter kunde bli någon ”mjuk kudde med oskyldigt utseende” och förklarade: ”Arbetarregeringen är inte samma sak som proletariats diktatur. Den är en tänkbar övergång till proletariats diktatur.”¹² Han kritiserade renheten hos dem som avvisade själva tanken på parlamentarism. Han slog fast att en arbetarregering lika gärna kunde uppstå ur de arbetande massornas kamp vid sidan av parlamentet som från en parlamentarisk intrig mot arbetarpartierna efter ett framgångsrikt val. Under alla omständigheter var arbetarklassens agerande mot en sådan regering det avgörande och det var beroende av kommunistpartiets politik. Parollen om arbetarregering baserades på kamperfarenheterna i Väst. Den tog med i beräkningen att Väst var annorlunda än Ryssland, där majoriteten av arbetarna gick att vinna för kommunismen, medan arbetarna i Väst visade stark koppling till flera andra partier. Dock var det nödvändigt att inse att en arbetarregering inte var något outhärligt, utan bara ett historiskt tänkbart alternativ, som Radek redogjorde för med en typisk kvickhet: ”Det skulle vara fel att säga att människans utveckling från apa till folkkommissarie med nödvändighet måste passera stadiet av minister i en arbetarregering. Men det alternativet är tänkbart.”¹³

Radek, som talade för EKKI, motsatte sig därför både orubbligheten hos dem som ville ha ”allt eller inget”, som såg tanken på en arbetarregering bara som en synonym för proletariats diktatur och opportunisten hos dem som ville retirera när det kom till handling och använda den som ”fall-skärm”. Han avslutade med att rikta sig till vänstern:

Enhetsfronttaktiken är svårare än den taktik vi använde oss av 1919 då vi sade: ”Ned med Allt!” Det är enklare och trevligare att riva ned allt, men om man inte är stark nog för det, när enda alternativet är att slå in på denna väg, måste man göra det med insikten om att det är högern som utgör faran för oss och att det är socialdemokraterna och inte oss som denna taktik skadar.¹⁴

Slutresolutionerna

Kongressen ställde sig bakom de teser om enhetsfronten som EKKI antagit på sitt möte i december 1921. Enhetsfronttaktiken innebar att det kommunistiska avantgardet skulle gå ”i spetsen för massornas dagliga kamp för sina mest omedelbara intressen”: och heller inte rättfärdiga uppgörelser ”för inför val”.

Enhetsfronttaktiken är kommunisternas erbjudande av gemensam kamp med alla arbetare, som tillhör andra partier eller grupper och med alla partilösa arbetare i och för försvarandet av arbetarklassens mest elementära livsintressen gentemot bourgeoisin. Varje kamp för det minsta dagsaktuella krav utgör en källa till revolutionär upplysning och skolning, ty kampens erfarenheter kommer att övertyga arbetarna om revolutionens oundviklighet och om kommunismens betydelse.¹⁵

Detta innebar konkret att kommunisterna inte fick tveka att ”underhandla med” de ”förrädiska ledarna”, men också att enhetsfronten inte under några omständigheter fick tolkas som en sammansmältning av alla ”arbetarpartier” och heller inte rättfärdiga uppgörelser inför val. Förutsättningen för att denna taktik skulle bli framgångsrik, vilket kunde bli av ”avgörande

¹¹ *Ibid.*, sid. 100. [Utförliga protokoll m m finns på engelska i *Toward the United Front. Proceedings of the Fourth Congress...* ed. by John Riddell (2012). Text finns Ernst Meyers inlägg på s. 136-141, Ruth Fischers på s.144-149 och Radeks på s. 160-169. I fortsättningen ges inte hänvisningar till detta viktiga arbete]

¹² *Ibid.*, sid. 101.

¹³ *Ibid.*, sid. 102.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 102-03.

¹⁵ *Ibid.*, sid. 1015. [Detta citat och de följande är från ”Tesar över internationalens taktik”, avsnittet om Enhetsfronttaktiken, som finns i [Kongressdokumenten från Kominterns fjärde kongress.](#)]

betydelse för hela perioden”, var ”tillvaron av självständiga kommunistiska partier och deras fullständiga aktionsfrihet gentemot bourgeoisien och den kontrarevolutionära socialdemokratien”.¹⁶

I resolutionerna om taktiken ingick en avdelning ägnad parollen om arbetarregering. Som ”allmän propagandaparoll” hade den särskilt vikt i länder där styrkeförhållandet mellan klasserna, och i synnerhet bourgeoisiens kris, satte den på dagordningen. Parollen var ”en oundviklig slutsats av hela enhetsfronttaktiken” då kommunisterna ställde ”enhetsfronten av alla arbetare och en koalition av alla arbetarpartier på det ekonomiska och politiska området till kamp mot den borgerliga makten och för dess slutliga störtande” och mot allt öppet eller dolt samarbete mellan bourgeoisien och socialdemokratien.¹⁷

Arbetarregeringen skulle därför bildas ur arbetarnas kamp mot bourgeoisien. Minimiprogrammet var enkelt: ”att beväpna proletariatet, att avväpna de borgerliga kontrarevolutionära organisationerna, att införa en produktionskontroll, att lägga huvudparten av skattebördan på de rikas skuldror och att bryta den kontrarevolutionära bourgeoisiens motstånd.”¹⁸ Arbetarregeringen kunde aldrig bli något sätt att uppnå en fredlig övergång till socialism, något recept för att undvika inbördeskrig, till och med när den uppstått ur en gynnsam parlamentarisk situation:

En sådan arbetarregering är möjlig blott om den födes genom massornas egen kamp och stöder sig på kampdugliga arbetarorgan, vilka skapas av de undertryckta arbetarmassornas understa lager. Även en arbetarregering, som uppstått genom en parlamentarisk konstellation och alltså är av rent parlamentariskt ursprung, kan åstadkomma en uppräckning för den revolutionära arbetarrörelsen. Det är självklart, att uppkomsten av en verklig arbetarregering och det vidare upprätthållandet av en regering, som bedriver revolutionär politik, kommer att leda till en förbittrad kamp, ev. till inbördeskrig med bourgeoisien. Redan proletariatets försök att bilda en dylik arbetarregering kommer på förhand att stöta på det skarpaste motstånd från bourgeoisiens sida. Parollen arbetarregering är därför ägnad att samla proletariatet och utlösa revolutionär kamp.¹⁹

Kommunistiskt deltagande i en arbetarregering var tänkbart förutsatt att de andra organisationerna gav garantier för att de verkligen avsåg att ta kamp mot kapitalismen och om följande villkor uppfylldes: att deltagandet blev föremål för godkännande av Internationalen, att strikt partikontroll rådde över de kommunistiska medlemmarna av regeringen, att nära kontakt upprättades mellan den senare och ”massornas revolutionära organisationer” och att kommunistpartiets bibehåller ”sin egen prägel och fulla självständighet”.²⁰

Resolutionen varnade kommunisterna för den fara som parollen om arbetarregering utgjorde, i likhet med varje annan korrekt paroll eller taktik: ”Varje borgerlig regering är tillika en kapitalistisk regering. Men icke varje arbetarregering är en verklig proletär regering, d.v.s. ett revolutionärt maktinstrument för proletariatet.”²¹ I själva verket fanns en rad möjligheter. Det kunde, som i Australien och förmodligen snart även i Storbritannien, uppstå ”en liberal arbetarregering”. 1918-19 hade Tyskland upplevt en ”socialdemokratisk arbetarregering”. Det var inga revolutionära arbetarregeringar, ”utan i verkligheten förstuckna koalitioner mellan bourgeoisien och antirevolutionära arbetarledare”:

Sådana ”arbetarregeringar” tolereras under kritiska tider av den försvagade bourgeoisien, för att lura proletariatet beträffande statens verkliga klasskaraktär eller rent av med de korrumperade arbetarledarnas hjälp avvärja proletariatets revolutionära offensiv och vinna tid. Kommunisterna kan icke delta i en sådan regering. De måste tvärtom hänsynslöst avslöja sådana falska ”arbetarregeringar” verkliga karaktär inför massorna. I den givna nedgångsperioden för kapitalismen, då den viktigaste uppgiften är

¹⁶ *Ibid.*, sid. 1014.

¹⁷ *Ibid.*, sid. 1014-15.

¹⁸ *Ibid.*, sid. 1016. [”Tesar om internationalens taktik”, avsnittet om Arbetarregeringen]

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, sid. 1017.

att vinna proletariatets flertal för den proletära revolutionen, kan dock även dessa regeringar objektivt bidra till att påskynda den borgerliga maktens förstöringsprocess.²²

Kongressen omnämnde tre andra former av arbetarregering: en arbetar- och bonderegering, som kunde tänkas vara en möjlighet i Tjeckoslovakien och på Balkan; en arbetarregering med kommunistiskt deltagande; och slutligen ”den verkliga arbetarregeringen” som bara kunde ”bestå av kommunister”. I båda första fallen var kommunisterna redo att marschera med de delar av arbetarklassen som ännu inte förstätt proletariatets diktatur och rent av, ”vissa betingelser och mot vissa garantier”, ge sitt stöd till en icke kommunistisk arbetarregering: ”Men kommunisterna måste förklara för arbetarklassen att dess frigörelse bara kan ske genom proletariatets diktatur.”²³

Det var helt klart viktigt att de olika sorters arbetarregeringar som kommunisterna kunde tänkas delta i inte var lika med proletariatets diktatur: ”De utgör inte ”oundgängliga övergångsformer till diktaturen, men de kan, där de komma till stånd, bilda utgångspunkten för tillkämpandet av denna diktatur. Den fulländade proletära diktaturen är endast den verkliga arbetarregeringen, som består av kommunister.”²⁴

Debatten i Leipzig

Diskussionen skulle fortsätta på KPD:s kongress i Leipzig 28 januari-1 februari 1923. EKKI representerades av Kolarov och Radek, som hade återvänt från Norge där han försökt förhindra den splittring av kommunistpartiet som varit under uppsegling några månader.²⁵ Kongressen måste uttala sig om Internationals resolutioner och vänstern lade fram uttalanden mot rapporterna från Brandler och Meyer.

Meyer argumenterade för enhetsfrontstaktiken och det sätt som *Zentrale* tillämpat den på, samtidigt som han medgav de opportunistiska misstag som begåtts under kampanjen efter mordet på Rathenau. Han underströk betydelsen av lärdomarna från diskussionerna i högsta partiledningen och de efterföljande reaktionerna bland vanliga socialdemokratiska arbetare.²⁶ Brandler rapporterade om enhetsfronten och arbetarregeringen.²⁷ Han inledde med att framhålla den fascistiska faran, de framsteg denna gjort framför allt i Bayern och det dödliga hot den utgjorde för arbetarrörelsen. Han sade att partiet kunde leda en framgångsrik kamp mot fascismen genom kampen för enhetsfront:

Enhetsfrontstaktiken är inte bara en simpel propagandaformel. Den handlar helt klart om kamptaktik ... Vi är övertygade om att vi inte kan föra slutstriden för att störta bourgeoisie och upprätta proletariatets diktatur om vi inte varje dag och varje stund kämpar för att minska fattigdomen ... Vi inser mycket väl att kampen för högre löner, sänkta hyror och sänkta priser inte kommer att räcka för att trygga proletariatets överlevnad i denna period av kapitalistiskt förfall, ens för någon kortare period, men icke desto mindre kommer vi att föra denna kamp mot vardagens svårigheter, med blygsamma resultat ... i syfte att skola och öka arbetarklassens offensivlust och kampvilja och förbereda den på kommande strider.²⁸

Han tillade att kommunisterna skulle stå redo när de socialdemokratiska ledarna, under trycker från massorna, slutliga bestämde sig för att upphöra med att utgöra bourgeoisie vänsterflygel och bli ”arbetarnas högerflygel”.²⁹

Den avgörande striden skulle inte bli framgångsrik om inte arbetarklassen stod enad i en stark armé. Brandler utmanade vänsterns anhängare och förklarade att han var övertygad om att det inte fanns

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Han hade intervenerat i Nationella rådet den 5-6 januari i syfte att bestämma det norska partiets ”autonomi” inom ramen för stadgarna för att bli acceptabelt för den minoritet som var emot centraliseringen inom Internationals (H M Lange och Meyer, *Det norske arbeiderpartis historie*, Band 2, sid. 320ff.).

²⁶ *Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitag der KPD, a.a.*, sid. 197-219.

²⁷ *Ibid.*, sid. 314-33.

²⁸ *Ibid.*, sid. 318.

²⁹ *Ibid.*, sid. 328.

några principiella motsättningar i partiet, bara om tillämpningen, och framför allt i bedömningen av risken för opportunistisk med enhetsfronttaktiken. Av detta skäl underströk han ”de konkreta lösningar” som måste hittas på praktiska problem och att partiet måste avsluta en diskussion som höll på att bli fåfång.

Fischer gick till förnyad attack på *Zentrale*, som hon ansåg vara passiv, opportunistisk och revisionistisk. Hon lade ned stor energi på att visa att Brandlers tolkning av parollen om arbetarregering i själva verket var ett försök att försona borgerlig demokrati och proletariatets diktatur.³⁰ I provokativ ton avslutade hon ett av sina anföranden med: ”Vi kommer att fortsätta kampen, sen får ni tjuta om ni vill”.³¹

Maslow, som också argumenterade mot Brandler, var mindre polemisk, men egentligen vassare, framför allt i sin kritik av frågan om arbetarregering. Han ansåg att *Zentrale* intagit en alltigenom parlamentarisk syn och att dess önskan om att nå överenskommelser på högsta nivå tydde på allvarliga illusioner om socialdemokraternas ledning. Han anklagade *Zentrale* för att bortse från den viktiga rörelsen av fabriksråd och ställde mobilisering underifrån mot överenskommelser uppifrån:

Bildandet av en arbetarregering utgår inte från fastlåsta förutsättningar, utan hänger i varje givet ögonblick på den massrörelse som reser frågan om makt, på förekomsten av och arbetarnas förmåga till kamp, på kampanan bland proletära maktorgan (arbetarråd och kontrollkommittéer), på arbetarklassens behov av att vara beväpnad ... och på dess behov att få slut på den defensiva fasen och övergå i attack.³²

Det rådde allvarliga meningsskiljaktigheter och de som förnekade att det handlade om principer var optimistiska. Vänstern avvisade energiskt parollen om arbetarregering och hävdade att *Zentrale* betraktade den som en allians, åtminstone en temporär sådan, med ledningen för socialdemokratin, som vänstern såg som bourgeoisiens agenter till sin natur och som skulle svika proletariatet om de fick ingå i en arbetarregering. Vänstern ansåg att SPD till sin natur var sammankopplat med kontrarevolutionen och att den skulle göra narr av Brandlers försök att skilja den från bourgeoisien och förvandla den till en högerflygel i ett block av arbetarpartier. Vänstern höll dessutom fast vid sin ursprungliga vänsteristiska syn på offensiven och godtog bara motvilligt defensiva paroller. Man avvisade själva idén om övergångsparoller och godtog krav som konfiskering av realvärden, bildande av fabriksråd eller kontrollkommittéer enbart som kortsiktiga åtgärder på vägen mot maktövertagande. Den uppfattade en arbetarregering bara som något som stöddes av ett beväpnat proletariat, och följaktligen som första stadiet av proletariatets diktatur, eller – under mycket sällsynta omständigheter – det inledande skedet av det. Det var karaktären av de teser som Vänstern lade fram för omröstning på kongressen³³, som tillbakavisade dem till förmån för dem Brandler lagt fram på *Zentrales* vägnar, med 118 röster mot 59.³⁴

Brandlers teser

De teser om enhetsfronten och arbetarregeringen som kongressen godkände var ett försök att i Tyskland tillämpa de teser som godkänts av Kominterns fjärde kongress. De inleddes med att erinra om att kampen om makten var en masskamp, där arbetarklassens flertal stod mot den kapitalistiska minoriteten. Mot bakgrund av klasskampen skulle kampen för enhetsfronten börja med att den revolutionära förtruppen organiserades i kommunistpartiet för att fortsätta med att vinna över arbetarna i fackföreningar och de reformistiska partierna. Men kommunistpartiet, som var ”ett parti för massorna och deras förtrupp” med ”samma mål som proletariatet, att erövra den politiska makten” vilket gjorde att det måste vinna massornas förtroende genom de aktioner det organiserade eller deltog i lika mycket som genom det vardagliga arbetet i arbetarnas organisationer.

³⁰ *Ibid.*, sid. 238-40.

³¹ *Ibid.*, sid. 287.

³² *Ibid.*, sid. 345.

³³ *Ibid.*, sid. 142-50.

³⁴ *Ibid.*, sid. 375.

Det största hindret för att organisera arbetarklassens enhetsfront bestod i de reformistiska socialdemokratiska ledarnas bestämt fientliga hållning. Genom sitt klassamarbete försökte de kontinuerligt att hindra proletariatet från att resa sig mot den borgerliga offensiven. Det var i den konkreta kampen för att organisera striderna mot bourgeoisien som kommunisterna kunde vinna det arbetande folkets förtroende och avslöja de reformistiska ledarna: ”Enhetsfrontstaktiken är inte en manöver för att avslöja reformisterna. Tvärtom, att avslöja reformisterna är en metod för att förena proletariatet till en kraftfull kampstyrka.”³⁵

Kommunisterna måste ständigt vara redo att kämpa och föreslå gemensam kamp med andra arbetarorganisationer i syfte att skapa en enhetsfront:

Föreställningen att en proletär enhetsfront kan uppnås genom att bara uppmana massorna till kamp (enbart ”underifrån”) är anti-dialektisk och statisk. Enhetsfronten kommer att uppstå betydligt mer i klasskampens levande process, genom att klassmedvetenheten vaknar, och viljan att kämpa från allt bredare skikt av proletariatet.³⁶

Kampen för enhetsfronten bestod därmed både i att erövra arbetarnas existerande massorganisationer, som fackföreningar och kooperativ, och genom att bilda nya organisationer som kunde ena klassen, som fabriksråd, kontrollkommittéer och politiska arbetarråd. ”Den revolutionära enhetsfronten organiserad i politiska arbetarråd för att störta bourgeoisien ingår inte i början av, utan i slutet av kampen för att vinna massorna för kommunismen.”³⁷

Teserna varnade KPD för två avvikelser som hade visat sig under de föregående veckorna och månaderna. ”Högeravvikelsen” hade kommit till uttryck i överdrivna eftergifter till reformisterna under gemensamma aktioner, en ovilja att förklara kommunisternas egna ståndpunkter och framför allt en tendens att avstå från att leda kampen inom de reformistiska fackföreningarna. ”Vänsteravvikelsen” fortsatte att komma till uttryck i det sätt som partilinjen tillämpades i praktiken. Den präglades av överbetoning av enhetsfront ”underifrån”; uttalanden om att en arbetarregering skulle vara lika med proletariatets diktatur och därför kunna bli en värdefull paroll strax före maktövertagandet; avvisande av nödvändigheten av övergångsparoller för att höja massornas medvetenhet; och allmänna påståenden om att KPD:s opportunistiska linje var följden av att det sovjetryska NEP hade tillämpats också i Tyskland. Genom att dölja passiviteten bakom fraser hade den skapat en vänsteristisk stämning i partiet, latent fientlighet till och misstro mot ledningen och mot centralism och disciplin i allmänhet.

Teserna fortsatte med att visa att kravet på en arbetarregering var den enda paroll som kunde ena kommunistisk politik:

En arbetarregering kan bara uppstå under de breda massans kamp mot bourgeoisien, i form av en eftergift av de reformistiska ledarna för kampviljan hos det arbetande folket. En arbetarregering kan bara uppstå under en period av proletär masskamp där bourgeoisien är ordentligt skakad av arbetarklassens kamp på grund av de förras oförmåga att bemästras den ekonomiska krisen.

En arbetarregering är varken proletariatets diktatur eller någon fredlig, parlamentarisk framryckning mot den. Den är, inom ramen för borgerlig demokrati (och först och främst de medel som den har att erbjuda), ett försök av arbetarklassen att skapa en arbetarpolitik med stöd av proletära organisationer och massrörelser, medan den proletära diktaturen metodiskt krossar demokratins ramverk och den demokratiska statsapparaten i syfte att helt ersätta den med proletära organ.³⁸

Teserna gick därefter, i enlighet med linjen från Kominterns fjärde kongress, över till hypotesen om en arbetarregering som bildats på basis av en valseger för arbetarpartierna och förklarade:

En arbetarregering är varken någon ”förenklad variant av revolutionen” eller ”en ersättning för diktaturen”, vilket skulle försvaga motståndet från bourgeoisien och därmed gynna reformisterna. Det är en

³⁵ *Ibid.*, samt *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, del 2, a.a., sid. 247.

³⁶ *Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitages der KPD*, a.a., sid. 247-48.

³⁷ *Ibid.*, sid. 248.

³⁸ *Ibid.*, sid. 25.

period av kamp, av våldsam kamp från proletariatet mot bourgeoisien, som inte gärna ger efter en tum ... Kommunistpartiet förklarar att en arbetarregering är den enda regering som det kan stödja under den nuvarande perioden av avgörande proletär kamp, den enda som kan företräda proletariatets intressen utan att kapitulera för bourgeoisien, i opposition mot koalitionsregeringar eller socialdemokratiska regeringar.³⁹

En arbetarregerings öde skulle ytterst vara avhängigt av kommunistpartiernas politik och deras förmåga att vinna över arbetare till kommunismen, och få dem att inse behovet av proletariatets diktatur:

För att bemästra en arbetarregerings vacklande och misstag med en alltmer beslutsam kamp av den revolutionära enhetsfronten och dess politiska organ, och befria arbetarna från demokratiska och pacifistiska illusioner, är detta kommunistpartiets uppdrag under perioden före och under en arbetarregering.⁴⁰

Teserna stödde tanken på att kommunister vid en viss tidpunkt kunde sätta sig i en arbetarregering:

Deltagande i en arbetarregering innebär inte att kommunistpartiet kommer att göra några eftergifter som avleder från proletariatets revolutionära mål, någon som helst uppgörelse eller taktiska manövrer, utan kommer att visa att det är helt redo att kämpa tillsammans med de reformistiska arbetarpartierna när de tydligt visat att de vill bryta med bourgeoisien och tillsammans med kommunisterna gå ut i kamp för de krav som gäller.⁴¹

Bland de nödvändiga villkoren för deltagande var det viktigaste erkännande av den roll den proletära enhetsfrontens organ skulle spela i lagstiftning och beväpning av proletariatet:

Det avgörande för huruvida kommunistpartiet ska sätta sig i en arbetarregering är inte löften från de reformistiska ledarna, utan en analys av hela det politiska läget, styrkeförhållandet mellan bourgeoisie och proletariat, de proletära massornas kampvilja, existensen av verkliga klassorgan, den reformistiska byråkratins förmåga till motstånd, samt, först och främst, kommunistpartiets förmåga att leda massorna i kamp för sina krav.⁴²

Teserna underströk att, i likhet med all proletär medverkan i den borgerligt demokratiska statens system, var en arbetarregering bara medlet för ett mål, ett stadium för proletariatet ”i dess kamp för total hegemoni”: ”En arbetarregering är på intet vis något nödvändigt steg, utan ett möjligt steg i kampen för politisk makt.”⁴³

Sammanfattningen berörde de problem som mötte arbetarna i de olika tyska regionerna. Teserna upprepade historien kring ämnet, hur socialdemokratiska regeringar bildats i olika lantdagar med stöd av kommunisternas röster, och förklarade:

Arbetarregeringar i regionerna kan bara uppstå i situationer av akut politisk kris, när trycket från massorna blir så starkt att en del socialdemokratiska ledare bestämmer sig för att liera sig med dem som kräver en proletär klasspolitik. En arbetarregering i en region är en regering med socialdemokrater och kommunister baserad på proletära klassorgan. Den politiska grunden för denna arbetarregering är inte det borgerliga parlamentet, utan klassens utomparlamentariska organ. KPD medverkar i dessa regionala regeringar i syfte att bygga baser för kampen i hela riket. De regionala arbetarregeringarna måste upprätta nära relationer med varandra och bilda ett rött block mot den kapitalistiska regeringen (må den så vara rent borgerlig eller en borgerligt-socialdemokratisk koalition).⁴⁴

Kongressens efterdyningar

Det motstånd mot Brandlers teser som funnits på kongressen, och de invändningar som framförts i Moskva i Utskottet och EKKI, var grunden till det obehag som gick att förnimma efter kongressen i

³⁹ *Ibid.*, sid. 252-53.

⁴⁰ *Ibid.*, sid. 253.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*, sid. 254-55.

Leipzig. Det hela framskred som om ledande delar av Internationalen var tilltalade av Fischers argument och var missbelåtna med det sätt på vilket teserna från Kominterns fjärde kongress omsattes i Tyskland. Ett exempel var när den kommunistiska pressen i en rad länder publicerade ett bidrag till diskussionen av Edwin Hoernle, en KPD-delegat i EKKI, som i många stycken utgjorde en korrigerande av Brandlers ståndpunkt, som betecknades som opportunistisk.⁴⁵

Hoernle tog upp frågan på samma sätt som Fischer: vad var relationen mellan parollen om arbetarregering och SPD:s medlemmar och de arbetare som var påverkade av detta parti? Han betonade att målet för alla kommunister, höger som vänster, var att splittra socialdemokratin och vinna över medlemmarna till kommunistpartiet. Detta kunde dock inte ske i början av, utan först i slutet av revolutionära strider. En arbetarregering kunde utlösa sådana strider. Hoernle framhöll att kommunistpartiet för att nå dettas mål först måste ”behandla socialdemokraterna som de framstår för massorna, dvs som hederligt folk, för att massorna själva skulle kunna avslöja dem”. Det var motivet för förhandlingar på ledande nivå.

Vidare försökte Hoernle visa att huvuduppgiften för en arbetarregering, långt ifrån att hålla sig till den borgerliga demokratins ramar, var att bryta med dem, för att man var tvungen att ”skola upp, organisera och metodiskt centralisera arbetarråden och arbetarnas försvarskårer, upplösa militära och polisiära formationer och borgerliga organ inom rättsväsendet och administrationen”.⁴⁶ Han avslutade med en mer dialektisk formulering – mer acceptabel för Vänstern än för Brandler – om att en arbetarregering skulle placeras i intervallet mellan borgerlig diktatur och proletär diktatur och inte ”inom ramen för borgerlig demokrati”: ”Arbetarregeringen är inte längre någon borgerlig diktatur utan att ännu vara en proletär diktatur. Den utgör ett övergångssteg mitt i en dialektisk process av revolutionär utveckling; medan den existerar vidtar den steg mot sitt eget avskaffande.”⁴⁷ Det var ett djärvt försök till syntes, men inte tillräckligt för att lösa de djupa motsättningarna. Meningsskiljaktigheter uppstod när KPD var tvunget att tillämpa taktiken. I Sachsen hade regeringen Buck hamnat i minoritet i lantdagen och hade precis avgått. Paul Böttcher tillkännagav att kommunisterna i Sachsen beslutat att underlätta bildande av en arbetarregering och inte ge socialdemokraterna minsta ursäkt för att åter liera sig med bourgeoisien. Fischer replikerade genast att hans perspektiv, utan någon som helst referens till massaktion, inte ens kunde göra anspråk på att ha kongress-resolutionerna bakom sig, eftersom det hade en helt och hållet opportunistisk och parlamentarisk grund.⁴⁸

De försiktiga formuleringarna i kongressteserna kunde inte dölja den bakomliggande oenigheten. Det stämmer att Brandler och hans anhängare var fixerade vid nödvändigheten att vinna över en majoritet av det arbetande folket som det såg ut, ta hänsyn till deras illusioner och hitta övergångsparoller som de arbetarna kunde acceptera samt att deras syn på en arbetarregering till en början inte var något annat än en parlamentarisk allians med SPD inom ramen för rådande institutioner – eftersom det för ögonblicket inte gick att göra på något annat sätt. Det stämmer lika mycket att när Fischer och Maslow för sin del använde begrepp som ”enhetsfront” och ”arbetarregering” avsåg de att den förra skulle bildas ”underifrån” och den senare bara vara ett annat namn på ”proletariatets diktatur”. Den delen av deras politik ingick i den strategi som alla vänsterister försvarat sedan 1918 och som KPD hade anammat vid flera tillfällen – till ett förfärligt pris – att inleda en revolutionär offensiv oavsett läget och förkasta alla övergångsparoller. Den vägen hade lett till isolering och nederlag.

⁴⁵ Edwin Hoernle, ”Die Taktik der Einheitsfront aus dem Parteitag der KPD”, *Die Internationale*, n° 6, 15 mars 1923, sid. 179-85.

⁴⁶ *Ibid.*, sid. 183.

⁴⁷ *Ibid.*, sid. 285.

⁴⁸ *Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitages der KPD, a.a.*, sid. 268ff.

Således hade Lenins och EKKI:s försök att uppmuntra samarbetet mellan de båda tendenserna, som enda sättet att få dem att bemästra skiljaktigheterna, varit förgäves.⁴⁹ En rad incidenter under kongressen i Leipzig avspeglade läget. Redan på kongressens första dag hade tonfallet i Fischers attacker på *Zentrale*, hennes fördomanden av ”dess passivitet, dess opportunistik och dess revisionism”⁵⁰, orsakat livliga reaktioner, framför allt från Stolzenburg, som satt ordförande, och från Kleine, som representerade EKKI.⁵¹ På tredje dagen bad hon om att få göra en personlig deklARATION och utnyttjade detta till ett långt anförande å Berlin-Brandenburg-distriktets vägnar. Stolzenburg försökte stoppa henne. Maslow uppmanade kongressen att avsätta ordföranden.

Tumultet avtog först efter att Pieck hållit ett försonligt tal, om att det hela berodde på ett missförstånd⁵² och kongressen kunde återgå till dagordningen. Den andra incidenten inträffade under de slutna sammanträdena för att förbereda valet till *Zentrale*. Den avgående ledningen föreslog en ökning av antalet medlemmar från 14 till 21 och presenterade en lista på 21 namn. På listan fanns ingen från Vänstern, men en viktig eftergift hade gjorts genom att utesluta Meyer, som ända från första början varit en måltavla för vänsterns attacker. Meyer protesterade mot det ”märkliga” i att ingen av de ”reservationer” en del distrikt hyste mot honom hade hörts av under kongressen.⁵³ Vänstern krävde att få en representation i ledningen som svarade mot dess styrka i partiet, där den hade fått en tredjedel av rösterna. Den meddelade att delegaterna från Berlin-Brandenburg, Wasserkante och Mittelrhein [mellersta Rhen] inte tänkte rösta. Under en nattlig session lade Radek, med stöd av Kolarov, EKKI:s auktoritet i vågskålen för att få Brandler att gå med på att inkludera medlemmar av Vänstern bland kandidaterna till *Zentrale*.⁵⁴

Och trots att Brandler fortsatte att göra motstånd, återfanns i den nya listan på 21 namn också tre av Vänsterns medlemmar; Ewert, Lindau och Pfeiffer. Men den eftergiften räckte inte för att göra oppositionen tillfreds. De ansåg Lindau vara en moderat och betraktade framför allt Ewert som Radeks man.⁵⁵ Nio distrikt stödde *Zentrales* lista. Distriktet i Berlin, Wasserkante, Hesse-Frankfurt och Mittelrhein lade fram en annan lista med bara fyra av Vänsterns ledare, Fischer själv, Geschke,

⁴⁹ I ett brev till Ernst Meyer daterat 12 oktober 1922 talade Brandler om ”Berlinarnas smutsiga trick” och föreslog att Fischer skulle suspenderas från sina partiuppdrag (citerat i Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 1, a.a., sid. 45, n. 88). Till sist blev det inga åtgärder mot henne.

⁵⁰ *Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitages der KPD*, a.a., sid. 240.

⁵¹ *Ibid.*, sid. 240.

⁵² *Ibid.*, sid. 299.

⁵³ Weber, a.a., sid. 46.

⁵⁴ Fischer, bestämd motståndare till Radek, påstår utan belägg att han var ute efter att eliminera ledarna för Vänstern. Hon förklarar hans slutliga initiativ och sökande efter kompromiss med att han insett att han ”gått för långt”. I ett brev från Radek till Zetkin i december 1926 skrev han att i hans ögon ”representerade Ruth Fischer, Maslow, Urbahns, Scholem, ett helt skikt av kommunistiska arbetare präglade av revolutionär otålighet”. Han utvecklade detta ämne: ”Vi var tvungna att bekämpa dem för att göra klart för kommunistiska arbetare att en utsiktslös minoritet inte har någon möjlighet att erövra makten. Men vi ville inte bryta med den massan, för den utgjorde hoppet för vår klass.” Beträffande incidenten på kongressen skrev han: ”Det är orsaken till att jag på mitt initiativ på kongressen i Leipzig insisterade på att Ruth Fischer skulle väljas in i centralkommittén, men där sade man nej. Jag ville ha med representanter för Vänstern i centralkommittén för att de skulle kunna bli en motvikt till de helt och hållet dagskravsriktade politikerna, till kamrater som inte förstod skillnaden mellan ett USPD och ett kommunistparti.” (”A Letter by Karl Radek to Clara Zetkin”, *The New Internationalist*, Volume 1, n° 5, december 1934, sid. 155.). Den text som Fischer själv nämner (a.a., sid. 509, n. 9) bestrider talet om Radeks manövrerande som hon försöker belägga. Radek agerade här i själva verket mot EKKI:s politik, som baserades på att försöka utesluta Vänstern – i första hand Ruth Fischer – och åstadkomma en splittring. Se även Angress, a.a., sid. 275ff; Peter Maslowski, *Thälmann*, Leipzig, 1932, sid. 42; E H Carr, *The Interregnum*, London, 1954, sid. 158-59 [sv. [Mellan Lenin och Stalin](#), kap. 5 ”Ockupationen av Ruhr”]. Låt oss slutligen notera att Fischer skulle motsäga sig själv när hon i januari 1924 inför EKKI sade: ”Det försök som exekutivens representant gjorde i sista minuten för att undvika en splittring.” (*Die Lehren der deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 51).

⁵⁵ Fischer (a.a., sid. 225, 229-30) skriver att *Zentrales* reviderade lista innehöll fyra kandidater som påstods tillhöra Vänstern, vilket förstås är ett misstag. Men det enda namn hon nämner är Ewerts.

Katz och König.⁵⁶ Slutligen presenterade distriktet Ostpreussen ensamt Meyer.⁵⁷ Till sist valdes *Zentrales* lista i sin helhet med rätt god majoritet.⁵⁸

Trots att inget hade sagts om val av partiordförande fanns en ledare i den nyvalda *Zentrale*. Den nye ledaren för det tyska partiet var Heinrich Brandler. Han var byggnadsarbetare, 42 år gammal, med en lång bakgrund inom socialdemokratien och även en av de få medlemmarna av den gamla Spartakus-kärnan som var facklig ledare, ”massaktivist”, partibygare i Chemnitz och en utmärkt organisatör. Han hade redan varit ordförande för VKPD omedelbart efter Levis avgång. I den egenskapen hade han varit ansvarig för Marsaktionen, som ledde till att han blev arresterad och dömd. Efter frigivningen tillbringade han en längre tid i Moskva som medlem av Internationalsens presidium.

Han var en kortvuxen, undersätsig man som haltade på grund av en arbetsolycka, han talade med kraftig sachsisk accent, en seriös man med brett och lugnt ansikte, metodisk och tålmodig, mer praktiskt sinnad än teoretiskt, beslutsam och lugn till temperamentet. Kort sagt var det en arbetarledare och i många avseenden representativ för den tyska arbetarrörelsen och de bästa egenskaperna i dess socialdemokratiska tradition. Han åtnjöt EKKI:s förtroende även om man var skeptisk till hans aggr mot ”Berlinarna”, som han kritiserat sedan återkomsten till Tyskland.⁵⁹ Vid hans sida fanns partimedlemmar av samma kaliber, fackliga aktivister, ledare för massorna, som Heckert, Böttcher, Walcher, Koenen, Remmele och Stoecker samt, givetvis, Zetkin. Bredvid sig hade han också en man av helt annan karaktär, en teoretiker, rent av intellektuell, som med tiden skulle bli något av ett andra jag, August Thalheimer. Där fanns också en nyanländ organisatör, varken någon talare eller skribent men effektiv, den f d finsnickaren Walter Ulbricht. Där fanns också Guralski, Zinovjevs agent (som en del nog tyckte), som invalts i *Zentrale* under pseudonymen August Kleine. I bakgrunden fanns Radek, vars uppdrag var att följa utvecklingen mycket nära, på plats eller från Moskva. Han hade lyft fram Brandler åtminstone sedan november 1922 och samarbetat med honom inför kongressen i Leipzig.

Den nya ledningen, som såg solid ut och också skulle ha varit det i en annan tid, tillträdde strax före en storm som skulle skaka Tyskland i grunden.

⁵⁶ Fischer (*ibid.*) talar, utan att komma med några närmare detaljer, om Radeks ”manövrerande” för att hindra Maslows och Thälmanns kandidaturer, som ju i själva verket aldrig lades fram. Hon säger inget om sin egen kandidatur.

⁵⁷ Fischer (*ibid.*) påstår att Meyer hade tagits bort på begäran av Radek då han sagt nej till ett förslag att han skulle medverka till att bilda en fraktion i KPD knuten till EKKI. När hon säger det glömmer hon de attacker hon själv utsatt honom för.

⁵⁸ Fischer (*ibid.*) hävdar att Vänsterns delegater lade ner sina röster i valet till *Zentrale*, ett påstående som det inte går att hålla med om, då högst 16 delegater lade ner sina röster medan 59 röstade för Vänstern mot Brandlers teser. Det är intressant att Lindau, 195 röster, och Pfeiffer, 192, fick flest röster; både anhängare till *Zentrale* och Vänstern hade röstat på dem. Därefter kom Zetkin, Eberlein, Frölich och Hoernle, därefter Brandler med 166 röster, vilket gör att vi kan säga att antalet vänsterister som deltog i omröstningen översteg 30. Ulbricht med 117 röster och Karl Becker med 107 fick lägst antal röster av de invalda (*Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitag der KPD, a.a.*, sid. 382).

⁵⁹ Se not 49.

35. Ockupationen av Ruhrområdet

I efterkrigstidens Tyskland var 1923 ett *annus terribilis*.^{*} Konsekvenserna av kriget ledde till en aldrig tidigare skådad kris i ett utvecklat kapitalistiskt samhälle. Efter Frankrikes beslut i januari 1923 att ockupera Ruhrområdet omvandlades de två föregående årens ekonomiska bekymmer till en oerhörd social och politisk omvälvning.

Frågan om krigsskadestånd och stormakterna

Artikel 231 i Versaillesfördraget stipulerade att Tyskland skulle betala skadestånd. Frågan blev snart ett tvistefråga mellan segrarmakterna. Sedan 1919 hade briter, amerikaner och fransmän brottats i skadeståndskommissionen. Den ena konferensen mellan de allierade följde på den andra, medan Tyskland gjorde sitt bästa för att utnyttja förseningarna.

I juli 1920 beslutade konferensen i Spa om hur summorna skulle fördelas mellan de allierade och hur man skulle hantera försenade inbetalningar. Pariskonferensen i januari 1921 bestämde att 42 betalningar skulle göras om året, en del till bestämd kurs, andra i proportion till Tysklands exportintäkter. Den första Londonkonferensen beslutade att Düsseldorf och Duisburg skulle ockuperas som repressalie för en obetald skuld på 20 miljoner guldmark. Den andra Londonkonferensen i maj 1921 beslutade att den totala tyska skulden uppgick till 132 miljarder guldmark (exklusive ersättning av förstörda värden) i bestämda årliga avbetalningar på två miljarder guldmark, utökad med en varierande summa på 26 procent av det totala värdet av tysk export. I juli 1922 bad den tyska regeringen om ett moratorium, som den franska regeringen bestämt avvisade. Den 10 januari 1923 gav regeringen Poincaré, trots motstånd från de andra allierade och en upprörd allmän opinion i Europa, order till general Degoutte att ockupera Ruhr under förevändning av ”att beslagta produktiv säkerhet”.

Oenigheten mellan de allierade hade inget att göra med olika syn på vare sig fred eller politisk moral eller på Tysklands framtid. De franska industriägarna försökte gottgöra att deras industrier i landets norra del blivit ruinerade och hålla igång de masugnar de förvärvat i Lorraine [Lothringen]. Tysk industri hade förlorat tre fjärdedelar av kolfälten i Övre Schlesien men var tvungen att förse Frankrike med enorma mängder kol i skadestånd.

Den brittiska kolindustrin hotades av dessa leveranser som innebar en halvering av exporten till Frankrike. Franska ståltillverkare ville framför allt få masugnskoks från Ruhr. Den tunga tyska industrin led brist på järnmalm, i synnerhet efter förlusten av tillgångarna i Lorraine. Möjligheten av en allians mellan den tunga industrin i Frankrike och Tyskland, av en fransk-tysk trust, kunde innebära att Storbritannien drevs bort från den europeiska marknaden och förlust av viktig avsättning för metallindustrins produkter.

Det var det målet som två stora franska banker, *Union Parisienne* och *Banque de Paris et des Pays-Bas* samt belgiska *Société Générale* siktade på. Raymond Poincaré var den politiska nyckelfiguren i denna långtgående operation, som kunde räknas med starkt stöd från alla delar av bourgeoisien. Sedan 1919 hade de franska ockupationsmyndigheterna i Tyskland, Tirard, ordförande för den inter-allierade högkommissionen i Rhenlandet, samt general de Metz, befälhavare för trupperna i Palatinatet, sysslat med att uppmuntra en separatistisk tendens i Rhenlandet. Eftersom det inte riktigt gick att ”kolonisera” Tyskland, som nationalisterna och kommunisterna påstod, hade man i Paris tankar på att dela upp landet. En Rhenlands-stat där Ruhr ingick kunde fungera som politisk stötta för fransk dominans i Europa och basis för gemensamt fransk-tyskt herravälde över den europeiska marknaden.

USA motsatte sig bestämt de planerna under förevändning av att ”rädda Tyskland”. De försökte få den franska regeringen att gå med på att minska nivån på skadestånd och ge upp tanken på att dela Tyskland. De amerikanska kapitalisterna förklarade sig redo att förse Tyskland med det kapital som

^{*} *annus terribilis* = hemskt år

behövdes både för landets ekonomiska återhämtning och skadeståndsbetalningarna. Som Eugen Varga konstaterade: ”USA är, även i normala fall, det enda landet i världen som har brist på industriell arbetskraft ... det enda land som kan stödja det tyska industriproletariatet med råvaror för sysselsättning i själva Tyskland.”¹ Storbritannien slöt helhjärtat upp på USA:s sida, det enda land vars påtryckningar kunde avvärja den katastrof man fruktade mest. Som Varga skrev: ”Gentemot Frankrikes imperialistiska kontinentalsystem reser sig det anglo-amerikanska världsmarknads-systemet i större solidaritet.”²

I slutet av 1922 presenterade regeringen Poincaré en plan för uppgörelse. Där föreslogs att marken skulle stabiliseras – den kontinuerliga devalveringen av marken var ett sätt för Tyskland att försöka lindra bördorna – och åtgärder vidtogs för att balansera budgeten och hindra kapitalflykt och ackumulering av utländsk valuta. Den kommission som hade skapats i Berlin för att övervaka skadeståndsbetalningarna skulle då i själva verket förvalta Tysklands finanser med vetorätt mot ”utgifter man betraktade som icke önskvärda och driva igenom alla slags inkomstökningar man fann realiserbara”. På det viset skulle Tyskland bli föremål för strängare kontroll än till och med Turkiet före 1914. Dessutom vägrade den franska regeringen varje uppskov på mer än två år och rent allmänt alla uppskov med kostnaderna för att underhålla ockupationsstyrkorna eller alla slags leveranser. Den krävde garantier som att en inter-allierad kommission baserad i Essen skulle övervaka att kolproduktionen och leveranskraven uppfylldes, deponering av garantier i utländsk valuta och rätt att rekvirera råvarulager.

”Passivt motstånd”

Dagen efter att franska och belgiska trupper ockuperat Ruhr meddelade Cuno-regeringen att den skulle göra motstånd mot den utländska aggressionen. President Ebert utfärdade en liknande uppmaning den 12 januari 1923. Den 13 beslutade *Reichstag* med 284 röster mot tolv att inleda ”passivt motstånd”.³ Ingen tysk fick samarbeta med ockupationsmyndigheterna och alla skadeståndsbetalningar stoppades. Incidenterna ökade när ockupationen utvidgades. Skott avlossades i Düsseldorf och Bochum och det förekom sporadiska strejker bland järnvägsarbetare och gruvarbetare. Ockupationsmyndigheterna tillkännagav drakoniska åtgärder för att bryta motståndet. Den 19 januari arresterades borgmästaren i Dortmund och den 27 januari sonen till Fritz Thyssen. Den tyska regeringen uppmanade arbetarna till ”patriotiska strejkaktioner” och hotade betrakta dem som gick med på att arbeta för ockupanterna som ”förrädare”. Den 27 januari meddelade de franska militärmyndigheterna att de skulle ta över skötseln av järnvägarna i Ruhr, som var så gott som förlamade av strejkerna, och lyckades få igång dem igen genom att utvisa 1 400 tyska järnvägare från regionen och utfärda en omfattande maning till fransmän och belgare att ersätta dem.⁴ Den 29 januari utropades undantagstillstånd och den ockuperade zonen utvidgades till gränsen mot Nederländerna.⁵

Från början av februari blev konflikten mer våldsam. Allt bidrog till att inflamma den: regeringen Cunos beslut att mana till passivt motstånd, den nationalistiska kampanjen i populärpressen och ockupanternas repressalier. Allt detta stärkte nationalistiska krafter inom extremhögern. Cuno hade stöd av de stora industriägarna och var tvungen att ge fria händer åt ledningen för *Reichswehr*, vars samspel med ledarna för de nationalistiska skarorna knappast var någon hemlighet. Den 26 januari utfärdade Ludendorff en order om mobilisering.⁶ Frivilliga från paramilitära grupper och tidigare medlemmar av Frikårerna samlades över hela Tyskland, åter brinnande av nationalistisk feber. Generalerna i *Reichswehr* samordnade allt med regeringens godkännande. Den 30 januari träffades

¹ ”La situation en octobre-décembre 1922 – Les Plans de réparations français et anglais – Données principales”, *Correspondance internationale*, n° 11, 7 februari 1923, sid. 67.

² *Ibid.*

³ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Volume 357, sid. 9422.

⁴ Badia, *Histoire de l'Allemagne contemporaine*, Volume 1, a.a., sid. 189.

⁵ Angress, a.a., sid. 282.

⁶ Fischer, a.a., sid. 196.

förbundskansler Cuno och general von Seeckt för att diskutera beväpning och mobilisering och enades om vilka relationer de skulle ha till *Orgesch*.⁷

Följande dag träffade generalen en viss Jahnke, en ökad äventyrare, som kom med förslag till sabotage av järnvägarna. Ett annat samtal, nu med Stinnes, gällde finansieringen av de nya aktiviteterna. Det var ungefär vid den tiden som överstelöjtnant Stülpnagel fick uppdraget att i hemlighet etablera sig i den ockuperade zonen och leda direkta sabotageoperationer. Själv sammanfattade han sitt uppdrag på följande vis: ”Det gällde att övergå från passivt motstånd till aktivt – en Bartolomeinatt – och organisera det via staten fortast möjligt.”⁸

Den 13 februari hade general von Seeckt en diskussion med industriägarna i Ruhr och ledningen för *Reichsbank*. De meddelade att de omedelbart var redo att ställa 300 miljoner mark till förfogande för att köpa österrikiska vapen i Italien genom Mussolinis försorg. Den 15 träffade von Seeckt ledarna för *Orgesch*. Under en diskussion den 17 med av cheferna för Stinnes kombinat och ägaren till von Löwenstein-gruvorna beslutade man att träffa Ludendorff. Den 20 träffades von Seeckt och Ludendorff hemma hos generaldirektören för Stinnes, för att diskutera förutsättningarna för samarbete mellan *Reichswehr* och medlemmar av extremhögern.⁹

Den intensiva politiska aktiviteten ledde till ett nytt uppvaknande för våldet i Ruhr. Järnvägsspår lyftes bort, el- och telefonledningar skars av; det var mer sabotage som ofta förklarade industri och transporter. Ockupationsstyrkorna svarade med ett stort antal arresteringar som gav nationalisterna vatten på sina kvarnar. Deras mål var att få ut hela befolkningen i en desperat kamp, som de sedan kunde kontrollera.

SPD rusade huvudstupa in i den heliga allians som det fransk-belgiska agerandet lett till. På parlamentsgruppens vägnar uttalade Hermann Müller sitt partis stöd för det passiva motståndet¹⁰, trots de reservationer många deputerade gav uttryck för till och med när det kom till omröstningar.¹¹

KPD vägrade dras in i vad man betraktade som ytterligare en kapitulation inför den tyska bourgeoisien, en upprepning av omröstningen den 4 augusti 1914. I Ruhr uppmanade man arbetarna att kämpa på två fronter, mot ockupanterna och den egna bourgeoisien, som vilseledde dem. Kommunisternas propaganda fördömde det lurendrejeri som gjorde att tyska arbetare blev slaktade för ”Stinnes 50 procent”.¹²

Radek kommenterade syrligt ”den tyska kemiska industrins patriotism” och den överenskommelse som *Badisches Anilin* slutit med den franska regeringen om försäljning av hemligheterna bakom tillverkning av sprängämnen och att en sprängämnesfabrik etablerats i Frankrike bara några veckor efter att det passiva motståndet tillkännagetts.¹³ Kommunisterna såg som sin främsta uppgift att se till att den tyska arbetarklassen, och i första rummet arbetarna i Ruhr, inte föll offer för nationalistens lockelser.

Den desperata kampen mellan Tysklands legala myndigheter och ockupationsmakterna utspelades runt arbetarna i Ruhr. Den kommunistiske aktivisten Käthe Pohl¹⁴ beskrev konflikten:

⁷ Hallgarten, *a.a.*, sid. 22.

⁸ *Ibid.*, sid. 22-24.

⁹ *Ibid.*, sid. 25-26.

¹⁰ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Volume 357, sid. 9424-28.

¹¹ Enligt Günter Hortschansky togs beslutet i partifraktionerna med bara 60 röster mot 55 (*Der nationale Verrat der deutschen Monopolherren während des Ruhrkampfes 1923*, Berlin 1960, sid. 119). Endiget Stoecker röstade 67 deputerade för passivt motstånd, 65 hade lämnat lokalen innan omröstningen skedde och 14 hade lagt ner sin röst (*Correspondance internationale*, n° 5, 19 januari 1923, sid. 20).

¹² En utmärkt sammanfattning av deras argument återfinns i Paul Frölichs artikel ”Sixty Per Cent Or 40 Per Cent”, *Correspondance internationale*, n° 9, 30 januari 1923, sid. 51-52. Stinnes hade sagt till ekonomiska rådet: ”Vi kan inte bilda en trust ensam med Monsieur Loucheur, den franske industrimannen, där vår franske partner skulle ha 60 procent av aktierna och vi 40 procent.” (*Rheinisch Westfälische Zeitung*, 20 januari 1933.)

¹³ ”Le Patriotisme de l’industrie chimique allemande”, *Correspondance internationale*, n° 18, 2 mars 1923, sid. 122.

¹⁴ Käthe Pohl var pseudonym för Katarina eller Lydia Rabinovich, partner till Guralski Kleine. Se kapitel 28, not 57.

Det var av avgörande betydelse, både för den tyska bourgeoisien och de franska generalerna att få arbetarna på sin sida. Båda parter sparade inte några kostnader för att få över proletariatet i Ruhr i sitt läger. De franska generalerna utnyttjade medvetet den tyska arbetarklassens hat mot sina herrar ... Så fort det var möjligt upprepade de franska generalerna att de franska trupperna gått in i Ruhr mot bourgeoisien, inte mot arbetarna ... Ett stort antal franska agenter reste runt i Ruhr och agiterade på detta sätt. Samma satsning från den tyska sidan. När fransmännen arresterade någon fabriksdirektör försökte de bilda en "befrielsekommitté" på anläggningen bestående av arbetare, och där, om möjligt, också en kommunistisk arbetare ingick ... Än mer på modet än "befrielsekommittéer" var proteststrejker. Vad som än hände, en arresterad direktör, en borgmästare dömd eller en tjänsteman deporterad, försökte de få igång en strejk genom löften om att betala arbetarna för förlorad arbetstid.¹⁵

Det "passiva motståndet" skulle emellertid snart anta helt andra former än vad den tyska regeringen och arméledarna tänkt sig. Trots alla andra sorters hot var trycket från fattigdomen den avgörande faktorn för arbetarnas del. De visste att när de agerade i solidaritet med arbetsgivaren var det inte sina egna intressen de kämpade för. Fabriksråden i Thyssenkombinatet utslet de delegater som hade gått med på att rösta med arbetsgivarna för frigivning av Fritz Thyssen junior.¹⁶ Industriägarna förlorade inte sina kortsiktiga materiella intressen ur sikte, även om en del hårdfört agerande från ockupationsmakternas sida fått dem på lite andra tankar. Kol delades inte ut till arbetarfamiljer, vilket kommunisterna och i många fall även fackföreningarna och fabriksråden hade krävt. Det fanns kvar högar vid gruvorna tills lastbilar kom för att hämta det för ockupanternas räkning, men i bästa fall hördes inte mer än någon enstaka energisk protest från arbetsgivarna. Industriägarnas "passiva motstånd" liknade allt mer en charad.

Verkliga tragedier utspelades i arbetardistriktet. Höga priser, växande arbetslöshet och fattigdom ledde till vredesutbrott och gatudemonstrationer som slogs ner av ockupationsstyrkorna. I Buer-Recklinghausen satte man in stridsvagnar mot en arbetardemonstration. I Essen den 31 mars slutade de 53 000 arbetarna vid Krupp att arbeta efter nyheten om att en allierad kommission var på väg och sedan den franska armén tagit över de lastbilar som kom med deras mat. Det blev omedelbart demonstrationer mot ockupationsstyrkorna, flera dödades och fyrtiotvå skadades.¹⁷

Det blev nästan inga reaktioner från arbetarna när Gustav Krupp själv arresterades några dagar senare. De hade också hamnat mellan två eldar och deras spontana reaktioner, som vanligtvis var en följd av provokationer, ledde ofta till att de fick ta emot slag från båda sidor. Den 13 april ockuperade en grupp arbetare stadshuset i Mülheim efter att ha stormat det; under ledning av kommunister och anarkosyndikalister bildades ett arbetarråd med uppgift att ta hand om distributionen av livsmedel och skapa en arbetarmilis.¹⁸ Ockupationsmakterna avstod från att ingripa då aktionen inte var riktad mot dem, men gav tysk polis tillstånd att gå in i området och återställa ordningen. Den 21 april återtog polisen stadshuset i Mülheim efter strider som krävde sex dödsoffer och sjuttio skadade.¹⁹

Terrorister från armén och Frikårerna genomförde flera attacker och sabotagehandlingar i syfte att provocera fram repressalier som skulle få befolkningen att sluta upp bakom dem i en nationalistisk reflex. Ett kommando sprängde en bro nära Essen. Snart blev Leo Schlageter, en tidigare medlem i Frikårerna och som skulle bli första offret för nationalisternas sak, arresterad av de franska myndigheterna och ställd inför fransk krigsrätt, anklagad för att ha försökt spränga järnvägsspåret nära Düsseldorf. Han blev dömd till döden och avrättad. Detta inträffade medan striderna pågick i Bochum. Käthe Pohl skrev:

¹⁵ K Pohl, "L'Occupation de la Ruhr et la lutte du prolétariat allemand", *Bulletin communiste*, n° 10, 8 mars 1923, sid. 158-59.

¹⁶ *Correspondance internationale*, n° 9, 30 januari 1923, sid. 52.

¹⁷ *Die Rote Fahne*, 1 april 1923. KPD:s huvudorgan framhöll att en av de dödade, en kommunist vid namn Josef Zander, förgäves hade försökt förhindra sammandrabbningen.

¹⁸ Fischer, *a.a.*, sid. 258.

¹⁹ *Die Rote Fahne*, 22 april 1923.

De tyska arbetarna tvingas börja sin kamp mot ockupationen och det gör deras kamp mot den tyska bourgeoisien mycket svår. De gör det möjligt för dessa skurkar, de tyska kapitalisterna, att framstå som nationella hjältar, förföljda för fosterlandet sak. Det tyska proletariatet kan kämpa samtidigt mot tysk kapitalism och fransk militarism bara om det kan räkna med aktivt och beslutsamt stöd av den franska arbetarklassen.²⁰

Det verkar också ha varit Zinovjevs åsikt. Han skrev till ledningen för den franska sektionen av Internationalen att den ”i viss mån hade den Kommunistiska internationalens framtid i sina händer”.²¹ Det franska partiet hade i början av januari gjort sig av med sin mest högerinriktade tendens när Ludovic-Oscar Frossard avgick och man försökte bedriva kampanj mot interventionen i Tyskland, fördöma Poincarés imperialistiska politik, fastslå solidariteten mellan de franska och tyska arbetarna och framför allt organisera antimilitaristisk propaganda för fraternisering mellan tyska arbetare och ockupationstrupperna. De försöken tycks ha varit fruktlösa. I januari arresterades Marcel Cachin, Pierre Semard, Gaston Monmousseau och flera andra efter en konferens i Essen.²² Snart var turen kommen till Gabriel Péri, en av ledarna för det kommunistiska ungdomsförbundet.²³ En ny grupp agitatorer for i hemlighet till Ruhr, under ledning av en annan ledare för ungomkommunisterna, Henri Lozeray²⁴, men den lyckades inte bättre. Kommunistiska internationalen försökte organisera en europeisk kampanj mot ockupationen – där en konferens i Frankfurt i mars var tänkt som startpunkt – men resultatet blev noll. Sanningen var att arbetarna i Ruhr var helt avskurna från proletariatet i Frankrike, och i stor utsträckning även från resten av det tyska proletariatet. I stället bröt det ut en ny konflikt i KPD.

Svårigheten med kamp på två fronter

Den explosiva situation som var under utveckling i Ruhrområdet fick de växande motsättningarna inom KPD att accentueras. På kongressen i Leipzig hade Brandler betraktat Vänsterns krav på diskussion om konsekvenserna av ockupationen av Ruhr som ett tecken på misstro mot partiledningen och hållit det borta från dagordningen. Den 13 januari vägrade kommunisternas deputerade i *Reichstag* att stödja Cuno-regeringen i en förtroendeomröstning. Deras talesman, Paul Frölich, attackerade ”tvillingbröderna Cuno och Poincaré” och fördömde både ockupationen av Ruhr och politiken med ”passivt motstånd”: ”Vi befinner oss i krig och Karl Liebknecht lärde oss hur arbetarklassen ska bete sig då. Han manade till klasskamp mot kriget! Och det kommer också att vara vår paroll. ’Ingen borgfred utan inbördeskrig!’.”²⁵

Den 23 februari ställde sig en ledarartikel i *Die Rote Fahne*, skriven av *Zentrale*, bakom den linjen. Den hade rubriken: ”Bekämpa Poincaré och Cuno i Ruhr och vid Spree!”. Kampen i Ruhr framställdes som en konflikt mellan borgarklasser, ”på den tyska arbetarklassens skuldror”.²⁶

Det fanns ändå stora svårigheter med att tillämpa politiken med kamp mot Poincaré i Ruhr utan att hamna i endera ”passivt” eller ”aktivt” motstånd och att driva kampen mot Cuno utan att falla in i samma tongångar som vissa syndikalistiska grupper, som utnyttjade de möjligheter den franska ockupationen erbjöd till en ganska tveksam politik. Dagen efter massakern i Essen hade *Die Rote Fahne* rubriken ”Arbetare mördade i Essen. Krupparbetare offer för fransk militarism och tyska

²⁰ *Bulletin communiste*, n° 10, 8 mars 1923, sid. 159.

²¹ Brev från Zinovjev, 2 februari 1923, citerat i J Humbert-Droz, *L'Œil de Moscou à Paris*, Paris, 1964, sid. 187.

²² *L'Humanité*, 21 januari 1923.

²³ *L'Humanité*, 23 mars 1923.

²⁴ G Walter, *Histoire du Parti Communiste Français*, Paris, 1948, sid. 137; H Köller, *Kampfbündnis an der Seine, Ruhr und Spree*, Berlin, 1963, sid. 180.

²⁵ *Stenographische Berichte des Reichstags Verhandlungen*, Volume 357, sid. 9429.

²⁶ Fischer, (a.a., sid. 263) skriver att dagen efter att denna rubrik funnits i *Die Rote Fahne* avskedade Radek då två journalister som bar ansvaret, en av dem var Gerhard Eisler, och lät publicera rubriken på nytt med följande förändring: ”Mot Cuno vid Spree och mot Poincaré i Ruhr”. Vi har inte hittat någon sådan rubrik i *Die Rote Fahne*. Vidare uppger Fischer att rubriken var på rum och tvåradig: ”Mot Cuno och Poincaré i Ruhr och vid Spree”, vilket inte stämmer. Erich Wollenberg, intervjuad av Buchot om händelserna 1923, gav i stort samma version, men ersatte Radek med Thälmann, betecknade honom som medlem av politbyrå medan det var först tre månader senare som han kom med i *Zentrale*.

nationalistiska provokationer.”²⁷ Den 11 mars samlades en konferens med fabriksråd i Essen och Karl Becker, som talade för *Zentrale*, betonade vikten av att kämpa mot ockupationen av Ruhr och Versaillesfördraget, framför allt genom revolutionär propaganda i ockupationsstyrkornas led. Han upprepade parollerna om avvärjning av kontrarevolutionärerna, beväpning av arbetarna, en arbetar-regering och bildande av organ för den proletära enhetsfronten, kontrollkommittéer, fabriksråd och proletära hundraden.²⁸ Samma teman upprepades vid den internationella konferensen i Frankfurt som syftade till att samordna internationellt agerande mot ockupationen.²⁹ Och det såg ut som om samtliga kommunister var överens om de parollerna.

Men en artikel av Thalheimer, som betraktades som den teoretiska hjärnan i *Zentrale*, utlöste en storm av protester i partiet och Internationalen.³⁰ Huvudtanken där var att den franska och tyska bourgeoisien, oavsett sin huvudsakliga klassidentitet, inte hade samma roll. Han skrev att den tyska bourgeoisien genom sitt motstånd ”spelade en objektivt revolutionär roll. mot sin egen vilja”, liknande den Bismarck haft i sin kamp för tyskt enande mellan 1864 och 1870 och som Marx och Engels också erkänt.

Thalheimer framhöll att även om ett nederlag för den franska imperialismen i världskriget inte hade varit, och heller inte kunde ha varit, kommunisternas mål, så var läget inte längre identiskt och ”nederlag för Frankrike i kriget i Ruhr” var ”ett kommunistiskt mål”. För stunden sammanföll därför kommunisternas mål, hur begränsat som helst, med den tyska bourgeoisiens och deras vägar skulle skiljas åt först när den tyska bourgeoisien kapitulerat för den franska bourgeoisien, som han väntade sig skulle ske. Det tyska proletariatet skulle därefter behöva besegra den egna bourgeoisien innan man avslutade sin segerrika kamp mot utländsk imperialism.

De tjeckiska kommunisterna Neurath och Sommer ifrågasatte energiskt den analysen, som ju skulle få kommunisterna att stödja den egna bourgeoisien, om än temporärt, och de fördömde den unkna doft av 1914 års socialpatriotism, som de förnam. Den tyska Vänstern verkar ha intagit samma ståndpunkt.³¹

Var Thalheimers artikel ett uttryck för ett klart medvetet ställningstagande från *Zentrale*? Var den direkt uppmuntrad av Moskva, dvs av Radek, som Fischer påstod?³² Anhängarna till denna uppfattning har hittat orsaken till nederlagen för arbetarna under denna period i ”nationalbolsjevismen”, alliansen mellan Sovjetryssland och tysk nationalism och militarism. Till stöd för detta har de citerat ett anförande av Bucharin på Kominterns fjärde kongress:

Kan proletära stater gå samma med borgerliga stater i militära block utifrån att det strategiskt kan gynna proletariatet som helhet? Här föreligger ingen skillnad mellan ett lån och ett militärt block och jag vill hävda att vi är starka nog för att ingå en militär allians med bourgeoisien i ett land för att kunna krossa bourgeoisien i ett annat land ... I den sortens försvar genom en militär allians med borgerliga stater är våra kamrater förpliktigade att bidra till seger för ett sådant block. Om, i ett senare läge, bourgeoisien i

²⁷ *Die Rote Fahne*, 1 april 1923.

²⁸ *Die Rote Fahne*, 13 mars 1923.

²⁹ *Die Rote Fahne*, 18, 20, 21 mars 1923.

³⁰ A Thalheimer, ”Einige taktische Fragen des Ruhrkrieges”, *Die Internationale*, n° 4, 15 februari 1923, sind. 907-1002; *Die Kommunistische Internationale*, n° 26, 1923.

³¹ A Neurath, ”Eine verdächtige Argumentation”; Sommer, ”Der Ruhrkrieg und die Aufgaben des deutschen Proletariats”, *Die Internationale*, n° 2, 1 mars 1923, sid. 110-13, 209ff. De artiklarna och Thalheimers återgavs i samma nummer av *Kommunistischeski International*, n° 25, 7 juni 1923, spalt 6857-6888 och med ett svar av Thalheimer, ”Noch einmal zu unserer Taktik im Ruhrkrieg” i *Bulletin*, n° 1 från den utvidgade exekutivkommittén den 8 juni, sid. 1-2 på franska, engelska och tyska. Neurath kom från den tyska minoriteten i Tjeckoslovakien och var en av grundarna av kommunistpartiet i Tjeckoslovakien. Sommer var pseudonym för en annan medlem med liknande bakgrund från det tjeckiska partiet, Dr Joseph Winternitz, känd som ”Lenz”, som just bosatt sig i Tyskland och skulle bli en av teoretikerna inom Vänstern (Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, sid. 344).

³² Fischer, *a.a.*, sid. 281.

ett sådant allierat land själv besegras då blir uppgiften en annan [skratt] och den behöver jag inte förklara för er: det förstår ni nog själva utan problem.³³

Tesen – som skulle återkomma inför andra världskriget med andra förutsättningar – var inte så skarp som Fischer och hennes lärjungar framställde den, för där fanns inget som utgjorde ett medvetet brott från Internationalen och dess partier med politiken att revolutionärt krossa borgarstaten – snarare tvärtom. Det är dessutom överdrivet att göra en mening av Bucharin – i ett tal där han presenterade en rapport om Kominterns program och som dessutom inte antogs – till uttryck för de grundläggande politiska ståndpunkterna hos det ryska partiet och framför allt hos Internationalen. Samma gäller artiklar i *Izvestija* av Steklov, citerade av Kochan:

Det är ganska uppenbart att de arbetande massorna i Sovjetryssland inte hyser någon direkt sympati för de borgerliga regeringarna i Tyskland, och än mindre för dess reaktionära imperialistiska delar. Likväl kan Sovjetryssland, *av egna livsavgörande intressen*, inte tillåta att Tyskland slutgiltigt underkuvas och krossas av en allians mellan Frankrike och hennes vasaller, med Polen i täten ... En polsk attack på Tyskland i detta nu vore ett direkt slag mot Sovjetryssland.³⁴

Denna varning, riktad mot det Vita Polen, går inte att tolka som ”reservationslöst stöd” till den tyska bourgeoisien.³⁵ Författaren till denna ledarartikel var dessutom noga med att dra en skiljelinje mellan Sovjetstatens militära och diplomatiska intressen och de arbetande massornas sympatier. Detta visar att de ryska ledarna i detta läge inte likställde allierade till Sovjetryssland med allierade till världsproletariatet.³⁶

Det är inte uteslutet att Thalheimer när han skrev denna artikel var angelägen om att hitta en försvarslinje för Sovjetryssland under de förutsättningar som förelåg, en rutinuppgift för varje kommunist. Men vi tror snarare att han, ställd inför de nationalistiska lidelser som härjade i Ruhr, försökte hitta en acceptabel teoretisk förklaring till den våg av nationalism som påverkade arbetarna, även klassmedvetna arbetare, och få partiet att hitta rätt. Med största sannolikhet försökte han också framhålla den långsamma revolutionära utvecklingen i Tyskland och den katastrofala karaktären hos vänsteristernas politik, som hela tiden gick ut på att jaga efter en genväg för att utlösa en revolutionär kris.

³³ *Protokoll des vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale, a.a.*, sid. 420. Fischer (*a.a.*, sid. 279) citerar inte den sista meningen. [En annan engelsk version av detta Bucharin-tal finns på MIA: [Report on the Programme of the International and Communist Parties – Fourth Congress of the Communist International](#)]

³⁴ Citerat i Kochain, *a.a.*, sid. 68.

³⁵ *Ibid.*, sid. 67.

³⁶ I Fischers analyser, och hos de historiker som godtar dem, finns en anakronism som kan vara avsiktlig eller inte. De placeras bakåt i tiden, till denna period, de motsättningar om Sovjetunionens och Internationalens och dess partiers politik som skulle uppstå i början av Stalineran. Det är betydelsefullt i detta sammanhang att både Fischer och Kochan för att understödja sin teori blir tvungna att plocka fram ytterligare ett citat av Bucharin, där han försvarade idén om ”socialism i ett enda land” mot Vänsteroppositionen på det ryska partiets femtonde kongress: ”När Tyskland var krossat, förslavat, när det blivit en halvkoloni ... gav även de högsta organen i Sovjetmakten ... uttryck för sina öppna sympatier för det. Då ställde det tyska kommunistpartiet frågan på ett sådant sätt att möjligheten av att försvara det tyska fosterlandet mot Ententens segerrika imperialism ... inte gick att utesluta” (citerat i Kochan, *a.a.*, sid. 67 samt i Fischer, *a.a.*, sid. 280 med en fotnot som inte stämmer).

36. Kris i KPD

Första konsekvensen av ockupationen av Ruhr och isoleringen av det arbetande folket i den regionen var en ny kris i KPD. På några veckor hade den fått gammalt groll att vakna till liv igen.

Framgången för enhetsfronten i Sachsen

Den 10 januari föll den socialdemokratiska regeringen i Sachsen och det försåg KPD med tillfälle till en energisk kampanj för enhetsfronten och en arbetarregering. De socialdemokratiska ledarna i Sachsen var mestadels för en parlamentarisk uppgörelse med den Demokratiska gruppen i lantdagen, men några på vänsterkanten talade för en allians med kommunisterna, vilket skulle ge vänstern egen majoritet. KPD anordnade systematiskt stormöten i samhällen och på arbetsplatser. De fungerade som platser för utbyte av åsikter i regeringsfrågan och kommunisterna fick ofta majoritet bland de närvarande, inklusive en del icke kommunister, för kravet på att en koalitionsregering mellan arbetarpartierna omedelbart skulle bildas i Sachsen. Samtidigt gick kommunisterna på socialdemokratiska möten och frågade om de fick presentera sitt partis förslag. Varje gång fick de avsevärt stöd.¹

Under tryck från partiets vänsterflygel gick socialdemokraternas ledning i Sachsen med på att inkalla en extrakongress som samlades den 4 mars. Två dagar innan publicerade *Die Rote Fahne* texten till ett "arbetarprogram" som KPD lagt fram för SPD i Sachsen. Bl a innehöll det krav på konfiskering utan kompensation av den tidigare kejserliga familjens egendom, beväpning av arbetarna, upprensning av rättsväsende, polis och förvaltning, hårda åtgärder mot kontrarevolutionära organisationer, inkallande av en fabriksrådskongress, utvidgade rättigheter för råden, konfiskering av fabriker som stod stilla, kraftiga lån och att valda kommittéer fick kontrollera priserna.² Trots att Dittmann stödde högerns ledare tog Vänstern hem spelet och kongressen enades med 93 röster mot 32 att avvisa alla former av koalition med Demokraterna och anförtro förhandlingarna med KPD åt en "kommission av nio" under ledning av Georg Graupe.³

Därefter upprepade kommunisterna de förslag de gett den gamla socialdemokratiska ledningen: beväpning av arbetarna, allmän industriell kontroll via fabriksråd, upplösning av lantdagen och sammankallande av en fabriksrådskongress. Lika lite som sina föregångare gick vänstersocialdemokraterna med på något steg mot "sovjetisering" av Sachsen, vilket det innebar om regeringen skulle sammankalla en fabriksrådskongress.⁴ Kommunisterna ville inte bränna några broar; de tog tillbaka kravet på upplösning av lantdagen och inkallandet av kongressen och förklarade att de i lantdagen skulle stödja en rent socialdemokratisk regering utan Buck, ledaren för högerflygeln, och som gick med på att det bildades arbetarförsvargrupper, att organisera konsultativa "arbetarkammare", där fabriksråden var representerade samt bevilja amnesti åt politiska fångar. Dessa förslag godtogs vid en utvidgad konferens den 19 mars 1923 med socialdemokraterna i Sachsen och samma dag gjorde kommunisterna det också, trots motstånd från representanterna för Leipzig.⁵ En ny regering bildades den 21 mars med Erich Zeigner som regeringschef, Liebmann som inrikesminister och Graupe som arbetsminister; lantdagen godkände den med stöd från kommunisterna.⁶ På kommunisternas i Sachsen vägnar välkomnade Böttcher denna regering som ett steg på vägen mot bildandet av en arbetarregering och beväpning av arbetarna. Representanterna för de borgerliga lämnade lantdagen i protest mot vad de betecknade som Zeignerregeringens "bolsje-

¹ R Wagner, "Der Kampf um die proletarische Einheitsfront und Arbeiterregierung in Sachsen unmittelbar nach dem VIII Parteitag der KDP", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, n° 4, 1963, sid. 651.

² *Die Rote Fahne*, 2 mars 1923.

³ Wagner, *a.a.*, sid. 653-54.

⁴ *Ibid.*, sid. 655.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, sid. 357.

vikiska program”⁷ och de stora tidningarna inledde en omfattande hetskampanj mot den i hela Tyskland.

Den 22 mars godkände KPD:s politbyrå det beslut som kommunisterna i Sachsen fattat och beslutade att inleda en nationell kampanj för att informera om utvecklingen i Sachsen.⁸ Men den 30 mars publicerade *Die Rote Fahne* motioner från Berlin och Berlin-Brandenburg där den politik som fördes i Sachsen kritiserades som ”opportunistisk”, samt repliker från ledningen i Sachsen.⁹

På randen till splittring

Vänstern inom KPD betraktade störtandet av majoriteten inom socialdemokratin i Sachsen som en mindre händelse, eftersom man ansåg vänstersocialdemokraterna vara lika svekfulla som deras kollegor på högerkanten. Men för ledningen för KPD, och för Radek, var detta en händelse av djupgående innebörd, en bekräftelse på att deras linje var korrekt. Så här skrev Radek till engelskspråkiga läsare:

Också idag är det socialdemokratiska partiet det starkaste partiet inom det tyska proletariatet. Det kan man vara besviken över eller tycka illa om, men det är ändå ett faktum som man på ett eller annat sätt måste förhålla sig till. Man skulle kunna följa Levi ... eller man skulle kunna ta till vapen mot förrädarna och förlora, precis som det tyska kommunistpartiet gjorde i mars 1921. Man kan också ta kamp mot detta obekväma faktum dagligen genom att skola proletariatet, mobilisera de proletära leden.¹⁰

Konflikten mellan de båda strömningarna skulle snart breda ut sig i den mest explosiva delen av Tyskland, Ruhrområdet. Fischer for dit efter kongressen i Leipzig och ägnade sig åt att organisera vänsterströmningen, som nu blev starkare, och gav även uttryck för sin uppfattning offentligt, vilket var ett brott mot partidisciplinen. Hon ansåg uppgiften vara att inför den imperialistiska invasionen och lurendrejeriet med ”passivt motstånd” driva på arbetarna att ta över fabriker och gruvor och ta den politiska makten. Hon lutade sig mot den starka syndikalistiska traditionen inom arbetarrörelsen och ultra-vänster-stämningarna både inom och utanför partiet och försökte blåsa nytt liv i idén om Arbetarrepubliken i Ruhr, som utgjort en källa till inspiration för arbetarkampen efter Kappkuppen tre år tidigare.

Enligt Fischer skulle den Republiken ha kunnat bli ”den bas från vilken en armé av arbetare tågade in i centrala Tyskland, tog makten i Berlin och en gång för alla krossade den nationalistiska kontrapositionen”.¹¹ Detta var ett lockande perspektiv för den vänster som hade stött ”arbetarunionerna” och den väckte även gehör bland gruvarbetarna, om vi ska tro Fischer, och dessutom på ledande nivå inom partiet med Joseph Eppstein, en av grundarna av partiet i Ruhr och sekreterare i Mittel-Rhein distriktet, som främste förespråkare.¹² Men anhängare till *Zentrale* motsatte sig det kraftfullt, bl a Stolzenburg, ledare för distriktet Rheinland-Westphalen, och Walter Stoecker, som ledde *Oberbezirk* i den ockuperade zonen och hade stöd av metallarbetarna i Essen.

Konflikten mellan dessa båda strömningar blev särskilt våldsamt runt om i regionen, eftersom majoriteterna växlade och läget var bekymmersamt. Den första öppna sammandrabbningen skedde på Nordrhein Westphalen-distriktets kongress i Essen. Trots att Fischer och Ernst Thälmann¹³ inte

⁷ Se Zeigners principuttalande i *Verhandlungen des Sächsischen Landtages 1923*, sid. 717-20.

⁸ Citerat i Wagner, *a.a.*, sid. 657.

⁹ *Die Rote Fahne*, 30 mars 1923.

¹⁰ K Radek, ”The Crucible of Revolution”, *Communist Review*, Volume 3, n° 11, mars 1923, sid. 533, citerat i Angress, *a.a.*, sid. 305.

¹¹ Fischer, *a.a.*, sid. 255.

¹² Eppstein var en av de radikala ledarna i Ruhrområdet före 1914. Efter att ha fängslats 1919 bosatte han sig i Köln och, tack vare sin organisatoriska talang, från 1921 hade han gjort Centrala Rhenlandet till en bastion åt Vänstern, sedan han invalts i distriktssekretariatet som ersättare till Dahlem, medarbetare till Levi. Kring sig hade han ett effektivt team: Peter Mieves, som senare skulle visa sig vara polisagent, läraren Kerff och Wilhelm Florin. I andra delar av Rhenlandet hade Vänstern stark ställning tack vare personer som Arthur König, ledaren från Dortmund, Kötter från Bielefeld samt Hans Kollwitz, som skulle bli sekreterare för fabriksråden i Ruhr.

¹³ Thälmann, en genuin proletär, var mer symbolen för Vänstern i Hamburg än dess chef. Den verkliga ledaren var Urbahns. En av hans närmaste män 1923 var Philip Dengel, redaktör för *Hamburger Volkszeitung*.

tillhörde distriktet hade de, mot Stolzenburgs vilja, lyckats bli delegater för lokala organisationer som stödde Vänstern. Kongressen upphävde deras mandat men gick med på att de fick delta i arbetet och tala där för sina egna distrikt, Berlin-Brandenburg respektive Hamburg-Wasserkante. Fischer utnyttjade detta till en oerhört våldsam attack på *Zentrales* ”opportunism”. Hon anklagade den för att inte vara ute efter något annat än uppgörelser med socialdemokratien och att detta framgick av hur man betett sig i kampen för en arbetarregering i Sachsen. För Ruhrs del lade hon fram ett omedelbart handlingsprogram som bl a gick ut på ockupation av fabriker, arbetarkontroll över produktionen och bildande av arbetarmiliser över hela den ockuperade zonen. Hon hävdade att dessa krav var första stegen på vägen mot en direkt kamp om makten, som för stunden uttrycktes i kravet på att störta Cuno-regeringen. Hon fördömde Brandlers anhängare som ”demokratis vänner” – en mycket allvarlig anklagelse inom KPD vid denna tid – och använde sig av ett extremt språkbruk som tycktes visa att hon var redo att tvinga fram en splittring, där hon gick så långt som till att utropa: ”Den dagen ska komma när alla kamrater står bakom oss och driver ut dem som stödjer demokrati och har blicken fäst vid Weimarförfattningen.”¹⁴

Hennes gamla motståndare Zetkin var den som tog sig an att stötta Stoecker och Stolzenburg. Hon replikerade att Vänsterns analys inte på minsta vis svarade mot den tyska verkligheten vid den tiden och att om Vänsterns linje tillämpades, så skulle det innebära en återgång till kuppstater och äventyrligheter, som via en ogenomtänkt offensiv skulle leda till isolering och nederlag för proletariatet i Ruhr. Vidare varnade hon för att de åtgärder Vänstern manade till riskerade att spela ockupanterna i händerna, deras agenter försökte ju skapa kontakter med lokala aktivister och ledare. Det slutade med en knapp seger för *Zentrale*-anhängarna med 68 röster mot 55.¹⁵

Hotet om splittring dök upp på nytt. Oppositionens styrka och beslutsamhet i en mycket viktig region, medlemmarnas agerande i Ruhr och den aggressiva inställning som Fischer själv gav prov på visade att krisen var allvarlig och på väg mot ett avgörande. Oron var påtaglig inom *Zentrale*¹⁶ och efter en livlig diskussion publicerade den en varning, visserligen insvept i återhållsamma termer men inte desto mindre tydlig, med rubriken: ”Detta måste sluta!”. Där hette det att oppositionen med sitt beteende äventyrade partiets enhet, inte bara på kongressen i Essen, utan tidigare också. *Zentrale* ville inte kväva diskussionen, men förklarade att den icke desto mindre var besluten att avvärja alla försök att provocera fram en splittring, oavsett vilka ursäkter eller speciella omständigheter som kunde komma till användning för att rättfärdiga den.¹⁷ Följande dag lät *Zentrale* publicera en artikel av Fischer i partiets huvudorgan åtföljd av en replik av Brandler.¹⁸

Samma dag öppningstalade Brandler på ungtkommunisternas kongress i Chemnitz och utfärdade en högtidlig varning:

Zentrale tänker åter försöka nå en överenskommelse med oppositionen. Vår förhoppning är att en överväldigande majoritet av de av våra kamrater som stöder oppositionen kommer att ansluta sig till oss i ett ärligt försök att hitta en lösning som kan rädda partiet. Men ... vi tänker inte tolerera någon upprepning av händelser av det slag som just utspelats på distriktspartikongressen. Vi kan inte tillåta ännu ett försök att motsätta sig partiets praktiska paroller i handling och att de ersätts av andra som vi avvisat. Det vore att ta död på den revolutionära kampdisciplinen. Alla som bryter mot den är en fiende till partiet och måste oskadliggöras.¹⁹

Åtminstone några av de ledande medlemmarna av Vänstern tog till sig vad Brandler sagt. Eppstein avsattes av *Zentrale* och byttes mot en mer moderat vänsterman, Peter Maslowski.²⁰ Den 10 april bröt fyra andra viktiga vänsterföreträdare – Arthur Ewert, medlem av *Zentrale*, Hans Pfeiffer, även

¹⁴ *Die Rote Fahne*, 29 mars 1923.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Rapport från politbyråns möte den 27 mars, diskussion om Fischers ståndpunkt, citerat av Mujbegović, *a.a.*, sid. 397, not 82.

¹⁷ *Die Rote Fahne*, 30 mars 1923.

¹⁸ *Die Rote Fahne*, 31 mars 1923.

¹⁹ *Die Rote Fahne*, 1 april 1923.

²⁰ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 111.

han medlem av *Zentrale* och sekreterare i organisationen i Berlin-Brandenburg, Gerhard (egentligen Gerhard Eisler och bror till Fischer), suppleant i centralkommittén och ledande i distriktet, samt Heinz Neumann – med ledningen för oppositionen, avvisade huvudinnehållet i Fischers och Maslows teser och förordade ”samling” inom partiet.²¹ Neumann tillhörde redaktionen för *Die Rote Fahne* och *Inprekorr*, var medlem av den underjordiska apparaten, en briljant ung man som ryssarna lyssnade till. I Exekutiven för distriktet Berlin-Brandenburg fick anhängarna till detta ”Centrum” 10 röster mot 24 för de mest långtgående vänsteranhängarna.²² Den 22 april bjöd Zinovjev, på Kominterns EKKI:s vägnar, in representanter för *Zentrale* och vänsteroppositionen till samtal med bolsjevikledarna i Moskva.²³

En ny kompromiss i Moskva

Den 9 mars drabbades Lenin av en tredje stroke. EKKI försökte lösa krisen under de diskussioner som anordnades i Moskva i början av maj. Brandler och Böttcher representerade *Zentrale* medan Maslow, Fischer, Thälmann och Gerhard Eisler representerade vänsterminoriteten.²⁴ Det ryska kommunistpartiet företrädde av Trotskij, Bucharin, Zinovjev och Radek.²⁵ Vi känner inte till det exakta innehållet i diskussionerna.²⁶ En lång kompromissresolution blev resultatet. Där hette det framför allt: ”Motsättningarna uppstår på grund av den långsamma takten i den revolutionära utvecklingen i Tyskland och de objektiva svårigheter detta medför, vilket samtidigt gynnar höger- och vänsteravvikelser.”²⁷

Som misstag av ”högerkaraktär” betecknade EKKI vissa formuleringar i resolutionen från kongressen i Leipzig, som att man talade om ”illusionerna, fördomarna och behoven” hos de socialdemokratiska arbetarna, eller om ”de maktredskap den borgerliga staten erbjuder” och som kunde tänkas komma till användning i kampen för en arbetarregering. EKKI sade att de misstagen kunde förklara missnöjet bland ”sunda proletära element ... som börjat luta mot vänstern”. Man tillade emellertid att *Zentrale* gjort rätt i att gå emot de vänsteristiska strömningarna eftersom de, som exempelvis i Ruhr, kunde ha lett till ”isolerade strider ... då partiet skulle ha åsamkats grymma nederlag”, eller, som i Sachsen, där de skulle ha isolerat partiet ”från ett stort antal arbetare som börjat söka sig till oss”. Avslutningen lød: ”Kampen mot vänsteristiska tendenser kan bli framgångsrik bara om *Zentrale*, främst genom kamp mot högerelementen, gör sig av med orsakerna till Vänsterns revolutionära missnöje.”²⁸

EKKI tog avstånd från alla försök till fabriksöckupationer i Ruhr i ett läge där det inte fanns någon revolutionär rörelse i den icke ockuperade zonen, eller några som helst tecken på sönderfall bland de franska ockupationsstyrkorna. Samtidigt som den ställde sig bakom partiets attityd till regeringen Zeigner [i Sachsen] beklagade man att det ännu inte lyckats förena kampen för en arbetarregering i Sachsen med kamp för en arbetarregering i Tyskland som helhet. Även om man gick med på att den tyska bourgeoisien genom sin kamp mot Versaillesfördraget objektivt bidrog till sönderfallet av det kapitalistiska Europa, påminde man också om att denna bourgeoisie fortfarande bedrev klasskamp mot proletariatet och att den på intet vis kunde besegra Ententen. KPD:s uppgift bestod i att tålmodigt förklara för dem som påverkats av nationalistisk ideologi att ”endast arbetarklassen, när den

²¹ ”Zur Lage und zu den Aufgaben der Partei”, *Die Internationale*, n° 10, 15 maj 1923, sid. 228-34. Den publicerades säkerligen där på grund av att *Die Rote Fahne* var förbjuden 8-21 april 1923.

²² Weber, *a.a.*, Volume 1, sid. 48.

²³ Carr, *The Interregnum, a.a.*, sid. 162 [Mellan Lenin och Stalin, sid. 159], anger att texten till detta brev återfinns i samlingen *Material zu den Differenzen mit der Opposition*, som vi inte haft tillgång till.

²⁴ Fischer (*a.a.*, sid. 260) nämner bara de tre första. Men *Die Rote Fahne*, 13 maj 1923, nämner Erhard och en not i *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, *a.a.*, sid. 309, anger att detta var Gerhard Eisler; det är ytterst osannolikt att detta utelämnande var någon slump, eftersom Fischer ansåg att hennes bror ”förrätt” Vänstern.

²⁵ Fischer, *a.a.*, sid. 260.

²⁶ Inget protokoll har någonsin publicerats och Fischers korta redogörelse tycks inte inge något större förtroende.

²⁷ ”Resolution zu den Differenzen in der KPD”, *Die Rote Fahne*, 13 maj 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, *a.a.*, sid. 302. *Ibid.*, sid. 303-04.

²⁸ *Ibid.*, sid. 303-4.

segrat, kommer att vara i stånd att försvara tysk mark, den tyska civilisationens skatter och den tyska nationens framtid”.²⁹

Resolutionen antogs enhälligt och, för att ytterligare garantera politisk enhet, föreslog EKKI att en öppen diskussion skulle organiseras i en varannan månad utkommande speciell bilaga till *Die Rote Fahne*, att ledarna för Vänstern skulle sluta med att sprida sin propaganda i distrikt där de saknade inflytande³⁰ samt att ledarna för Högern vid centralkommitténs nästa möte skulle se till att de ledare för Vänstern som uteslutits ur *Zentrale* i Leipzig skulle få komma tillbaka.

Enheten återställd mitt under ökade spänningar

I maj bidrog försämringen av det internationella läget till att befästa den kompromiss som uppnåts i partiet. Den 2 maj gjorde marskalk Foch ett officiellt besök i Polen för att inspektera armén. Den 8 maj riktade Storbritanniens utrikesminister markisen George Curzon ett ultimatum till Sovjetunionen beträffande dess agerande i Persien, Afghanistan och Indien. Den 10 maj mördade en av de ryska vita den ryske diplomaten Vorovskij i Schweiz. I Sovjetunionen var uppståndelsen stor. Zinovjev skrev att de oförsonliga i det imperialistiska läget förberedde en ny offensiv: ”Händelserna i Ruhr, Curzons ultimatum, mordet på Vorovskij och marskalk Fochs triumffärd är länkar i samma kedja.”³¹

Den 13 maj samlade KPD kring 100 000 demonstranter i Berlin för att protestera mot mordet och planerna på att angripa Ryssland.³² Den 16 maj omgavs Vorovskij kista, på väg till Moskva, av 150 000 personer i ett gigantiskt fackeltåg, som Victor Serge senare skulle skriva ”inledde en ny period av revolutionär mobilisering”.³³ Rykov och den sovjetiske ambassadören Krestinskij stod bredvid Radek och hela ledningen för *Zentrale*. Radek höll ett eldfängt tal där han uppmanade det arbetande folket i Tyskland att komma till den ryska revolutionens försvar.³⁴ Centralkommittén sammanträdde både den dagen och nästa. Brandlers anförande, som både framhöll allvaret i det internationella läget och det fascistiska hotet i Tyskland, åtföljdes bara av en kort debatt om detalj-ärenden. För att uppfylla överenskommelsen i Moskva upptogs Fischer, Geschke, Thälmann och König i *Zentrale*.³⁵ Enighet tycks ha nåtts utifrån den formulering Radek bidragit med dagen efter mötet: ”Vi är inte i stånd att införa proletariats diktatur på grund av att de nödvändiga förutsättningarna, den revolutionära viljan hos arbetarklassens majoritet, ännu inte föreligger.”³⁶

Men dagen därpå skulle Ruhr åter explodera. Franz Dahlem skrev: ”Hungern, som får vargen att lämna skogarna, får gruvarbetarna att lämna gruvan och svarvaren fabriken.”³⁷ Orsaken var ett bryskt fall för marken följt av massiva köp av utländsk valuta av Stinnes agenter och plötsliga prisökningar. En vild strejk utbröt, trots fackföreningarnas återhållsamhet, och KPD hade stora svårigheter att kontrollera den. Rörelsen startade den 16 maj, den 26 maj bildades slutligen en central strejkkommitté, men utan tillräcklig auktoritet för att kunna hindra sporadiska gatustrider. *Zentrale*, som den 29 maj sammanträdde i Essen samtidigt som centrala strejkkommittén, gick till

²⁹ *Ibid.*, sid. 304-07. Fischer (*a.a.*, sid. 260) skriver att frågan om ”Nationalbolsjevismen inte behandlades” medan detta stycke i resolutionen kan ses som grunden för vad hon kallar ”en nationalbolsjevistik” politik.

³⁰ *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, *a.a.*, sid. 308. Det verkar som om Vänstern i början av 1923 på allvar började knäpa på en del av Högerns bastioner. *Zentrales* oro avslöjas av att dess agenter skickades till omstridda distrikt: således för Hans Tittel från Württemberg till Thüringen, där han valdes till *Polleiter* (Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 334).

³¹ *Pravda*, 16 maj 1923.

³² Man bör ha i minnet att det fanns cirka 30 000 kommunister i Berlin.

³³ V Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, London, 1967, sid. 168. [[En revolutionärs minnen](#), kap. 5]

³⁴ *Die Rote Fahne*, 17 maj 1923.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Die Rote Fahne*, 18 maj 1923. Davidovich (*a.a.*, sid. 79) citerar, utifrån IML-arkiven, Moskva, KPD-samlingen, 1923-24, ett tal av Unger, en vänsterledare i Ruhr, med kritik av opportunisten i *Zentrale*.

³⁷ *Correspondance internationale*, n° 443, 1 juni 1923, sid. 824.

slut med på återgång till arbetet på basis av en löneökning på 52,3 procent. Vänstern godtog detta och arbetet återupptogs snabbt.³⁸

Men precis när kommunisterna tycktes ha insett behovet av en försiktig hållning till problemen med den tyska revolutionen hade andra intrycket att en revolutionär situation stod för dörren. Den 26 maj, strax efter de första utbrotten i Gelsenkirchen, skrev en högt uppsatt tysk ämbetsman Dr Lütterbeck, närmaste man till distriktsordföranden i Düsseldorf, till den franske generalen Denvignes och bad om tillstånd för tysk polis att gå in i den ockuperade zonen och återställa ordningen:

Händelser av det slag som inträffat i Gelsenkirchen blir en uppmuntran för element fiendliga mot staten. Nya oroligheter kommer att inträffa och ordningen, den nödvändiga grunden för kultur och produktion, riskerar att inte råda under ganska lång tid ... Industriregionen är för komplex för att vi skulle riskera att en gnista från en stad blir till en flamma ... som varken Rhen eller Tysklands gränser kan stoppa. Den faran vilar över världen. Om det franska överkommandot står med armarna i kors och passivt väntar på att kravaller ska utbryta innan man reagerar blir intrycket att Frankrike vill att den tyska auktoriteten ska kollapsa ... till och med till priset av ett uppror som skulle hota den europeiska civilisationen genom att överlämna Ruhr i händerna på pöbeln. Det spelet innebär också en risk för Frankrike. Ockupationsarmén består inte bara av dött material, gevär, kulsprutor och stridsvagnar. De vapnen bärs av män med ögon och öron. Risker finns att frön sprids från Ruhr för att gro på fransk mark.

Inför de farorna tar jag mig friheten att betona det tunga ansvar som det franska överkommandot får bära om det skulle visa sig overseende mot anarkin. Om det inte själv agerar, är det dess plikt att åtminstone låta de tyska myndigheterna få fria händer att uppfylla sin ... Jag tar mig friheten att i detta sammanhang påminna om att under Pariskommunen gjorde den tyska militärledningen allt för att möta de franska myndigheternas behov av repressiva åtgärder.³⁹

³⁸ *Bericht über die Verhandlungen des IX Parteitags der Kommunistischen Partei Deutschlands (Sektion der Kommunistischen Internationale), abgehalten in Frankfurt a. M. vom 7 bis 10 april 1924*, Berlin, 1924, sid. 11.

³⁹ *Die Rote Fahne*, 29 maj 1923; *Correspondance internationale*, n° 44, 1 juni 1923, sid. 825-26.

37. En förrevolutionär situation utan motstycke

Den kris som ockupationen av Ruhr lett till i Tyskland var den djupaste som något utvecklat kapitalistiskt land någonsin hade upplevt. Fattigdomen blev utbredd i en stat som var uppbyggd på den allra modernaste industriproduktion. Nästan hela den arbetande befolkningen hamnade i absolut armod och småbourgeoisien blev ruinerad. De enda privilegier som bestod var de som tillhörde ägare av kapital och produktionsmedel. Spekulation, korruption och prostitution triumferade. Allt som handlade om social trygghet brakade samman och med dem alla demokratiska ideologier. Alla s k moraliska värden förlöjligades. Här rådde i korta drag ett förfärligt bokslut över misslyckande och allt som stred mot ett sekel av häpnadsväckande kapitalistisk utveckling och storartade landvinningar.

Galopperande inflation

Det mest spektakulära i 1923 års kris var penninginflationen. Företeelsen var inte ny. Den sträckte sig tillbaka till tiden omedelbart efter kriget och hade en gång bragts under kontroll 1919. Från 1921 verkar fallet på marknaden ha varit den tyska bourgeoisins centrala strategi. De återgick till sina tidigare kalkyler i tron att penningkrisen helt berodde på nedgången för exporten och att ett ytterligare fall för marknaden skulle minska deras utgifter, öka exporten, uppmuntra produktion och skapa förutsättningar för ekonomisk återhämtning. De stora industriägarna ville återskapa en normal monetär situation genom att ersätta statliga krediter med sina egna, samtidigt som man krävde garantier. Men ingen regering kan tryggt ge några sådana garantier när en organiserad arbetarklass existerar. De socialdemokratiska ministrarna motsatte sig också den allra minsta vink från sina samarbetspartners om att gå med på förslagen från Hugenberg och Stinnes.

Det verkar som om de tyska industrimagnaterna från november 1921 beslutade att det allmänna läget måste bli sämre innan det kunde bli bättre; galopperande inflation skulle sopa bort den tyska skulden, få staten att stå på knä inför dem, trötta ut det arbetande folket och låta storkapitalisterna bli ensamma herrar på täppan. Marknaden föll kontinuerligt hela 1922 och fallet blev brant när Ruhr ockuperades. Det skulle emellertid vara svårt att ange något exakt ansvar för denna kollaps, man måste ta hänsyn till effekterna av ökade utgifter från regeringen plus paniken och all överlagd politik.

I april var dollarn värd 1 000 mark; i oktober 2 000 och i november 6 000. Den 4 januari 1923 uppgavs den ligga på 8 000, den 10 på 10 000 och den 15 på 56 000 mark.¹ Från den stunden skenade kurvan i väg i helt galen takt, med några mer eller mindre tillfälliga stopp och ryckiga fall följt av tvär acceleration. Den 17 maj 1923 låg dollarns värde på 96 000 mark och den 10 juli på 200 000.² Den 23 juli stod dollarn i 400 000 och den 28 juli i en miljon.³ Den 7 augusti passerades två miljoner; den 9 augusti 6,5 miljoner⁴, den 5 september knappt 20 miljoner; den 6 september 46 miljoner; och den 7 september 60 miljoner.⁵

Den 20 september var dollarn värd 325 miljoner mark.⁶ På ett år hade värdet på marknaden sjunkit med en faktor 162 500! På den nivån tappade siffrorna all mening. Den 1 januari 1923 hade det funnits 1 654 miljoner mark i omlopp. Den 15 augusti hade *Reichsbank* ensam tryckt sedlar för 116 402 548 057 000 mark.⁷ Sedelpressen arbetade oupphörligt och privata tryckpressar togs i anspråk för att trycka en, två, fem och tio miljoner marksedlar⁸ och därefter 50 och 100 miljoners marksedlar.⁹

¹ *Correspondance internationale*, n° 13, 14 februari 1923, sid. 83.

² *Correspondance internationale*, n° 56, 13 juli 1923, sid. 415. De verkliga siffrorna var 266 000 i Danzig, 276 000 i New York och bara 187 000 i Berlin.

³ *Correspondance internationale*, n° 61, 31 juli 1923, sid. 456.

⁴ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 478.

⁵ *Correspondance internationale*, n° 71, 8 september 1923, sid. 535.

⁶ *Correspondance internationale*, n° 77, 28 september 1923, sid. 582.

⁷ *Correspondance internationale*, n° 70, 5 september 1923, sid. 528.

⁸ *Correspondance internationale*, n° 61, 31 juli 1923, sid. 456.

Prisökningarna följde samma kurva. Den 3 februari 1923 kostade ett ägg 300 mark, den 5:e 420¹⁰, den 10:e 3 400; den 11:e 4 400¹¹, den 27:e 7 000; den 5 augusti 12 000¹²; och den 8 augusti 30 000 mark.¹³ Affärerna måste märka upp priserna först dagligen och därefter timme för timme. De stora affärerna anställde folk bara för uppgiften att tillfoga nollor på angivna priser och ofta halkade de efter de verkliga siffrorna. I själva verket skedde verkliga transaktioner bara med guld eller utländsk valuta som grund, helst dollar. Pappersmarken gick inte längre att använda, utom vid löneutbetalningar då en fast kurs gällde.

Ekonomiska och sociala konsekvenser

Det ekonomiska maskineriet stannade oemotståndligt upp, sakta men säkert. *Reichsbank* gav inte längre några krediter annat än mot materiell säkerhet till stabilt värde, men fortsatte att acceptera betalning i värdelösa sedlar, ett bra tillfälle för spekulanter som hade de nödvändiga resurserna. Räntesatserna nådde astronomiska höjder. 100 procent för ett 24 timmars lån, 400 procent för en månad och 5 000 procent för ett år. Man kan undra om någon som lånade för mer än 24 timmar var riktigt klok. I själva verket ville ingen som ägde kapital ha något att göra med sedlar annat än för sina skulder. Bönderna vägrade sälja sina skördar. Affärerna stod tomma och marknaderna övergivna. Krisen tog sig form av en reell intern blockad. Stadsbor organiserade råder ut på landet, attackerade bondgårdar och plundrade lador.

Realvärden, byggnader, alla sorters varor och dyrbara artiklar blev basen för oerhörda förmögenheter och framgångar lika skamlösa som snabba. Saker som ibland kunde köpas för summor där siffrorna som föreföll vara fabulösa, men i realiteten var löjeväckande. Ingen som inte ägde dem hade någon chans att komma över dem. Alla som hade lite, eller tillgångar som inte gick att dela upp, riskerade att förlora allt. Men alla som redan hade tillräckligt kunde vara säkra på att mångfaldiga det tiofalt eller rent av hundrafalt. Storhandlare, industriägare och ägare till stora egendomar greps av köphysteri och köpte allt de kunde komma över. Det sades att Stinnes förvärvade 1 300 företag i de mest olika sektorer och att han medgav att han inte kunde fullt ut redovisa sina egna affärer. Exportindustrin gjorde fabulösa vinster. Å ena sidan gav låga hyror och löner, och fallet på deras skulder i reella värden, dem möjlighet att ta ut priser det inte gick att konkurrera med och å andra sidan fick de betalt i utländsk valuta. Stora företag kunde deponera kapital utomlands i utländsk valuta. De startade företag i Schweiz, Nederländerna och Sydamerika för att dölja sina vinster och bildade bolag via nominellt utsedda mellanhänder som gjorde det möjligt att slippa undan lagen mot kapitalexport. Kort sagt samlade kapitalisterna på sig vinster i dollar eller guld och betalade av sina skulder med sedlar – något som var mycket lönsamt.

Småbourgeoisien blev däremot totalt utplundrad. Folk som levat på investeringar, pensionärer eller innehavare av fasta inkomster hamnade i fattigdom från ena dagen till den andra. I juli 1923 fick en genomsnittlig pensionär 10 800 mark, som gjorde det möjligt med två resor på spårvagn om han var klok nog att göra dem samma dag som han fick pengarna.¹⁴ Ägarna till en grupp lägenheter såg sina hyresintäkter reducerade till nästan ingenting. När de hade slut på tillgångarna sålde de. Ett gäng mäklare kunde därför plocka åt sig lägenheterna till några kilo sedelbuntar. Kontorsanställda med månadslön fick uppleva ett öde som liknade pensionärernas eller folk med fasta inkomster. Även om deras löner hängde med prisutvecklingen skedde det i bästa fall med minst en månads fördröjning och det innebar att deras årsinkomst minskade med mellan 50 och 90 procent.

Arbetarna hade det relativt bättre, för de fick avlöning veckovis. Klyften mellan ”uppgång” och ”anpassning” var mindre viktig för dem. Ändå var den avsevärd stundtals. En metallarbetare som

⁹ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 478.

¹⁰ *Correspondance internationale*, n° 12, 9 februari 1923, sid. 75.

¹¹ *Correspondance internationale*, n° 56, 13 juli 1923, sid. 415.

¹² *Correspondance internationale*, n° 63, 7 augusti 1923, sid. 470.

¹³ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 478.

¹⁴ *Ibid.*

tjänade 3 000 mark i slutet av 1922 fick 500 000 i mars 1923 och i juli fyra miljoner.¹⁵ Om vi omvandlar den summan till dollar ser vi att hans reallön fallit först från 30 dollar till 25 och sedan till 14 inom loppet av ett halvår. Enligt officiella index låg lönerna nu 3 300 gånger över 1914 års nivå medan priserna var 12 000 gånger högre. Arbetarens teoretiska köpkraft var därmed en fjärdedel av vad den varit innan kriget.¹⁶ I början av augusti 1923 var lönerna 87 000 gånger högre och priserna 286 000 gånger högre än 1914.¹⁷ Och man ska komma ihåg att det ofta var tomt i butikerna.

För veckan 27 juli-2 augusti beräknades levnadskostnaden för en arbetarfamilj med två barn till 5 185 912 mark. Det var lika med mannens månadslön, förutsatt att den baserades på föregående vecka ...¹⁸ I oktober fick en gruvarbetare arbeta en timme för att köpa ett ägg och fjorton dagar för att köpa ett par stövlar.¹⁹ Arbetslösheten var obetydlig i början av 1923, men den ökade: i september låg andelen av arbetsstyrkan som var helt arbetslös på 7,06 procent inom metallindustrin, 4,53 procent inom textil, 12,9 procent i tryckeribranschen och 12,6 procent på skrädderierna; andelen som arbetade deltid i de branscherna låg på 16,8, 36,19, 32,09 respektive 57,98 procent.²⁰

Antalet hemlösa fortsatte att öka.²¹ Natthärbärgena var överfulla. ”Attacker mot egendom” ökade. Självorden noterade rekordnivåer.²² I de flesta större städerna stängdes kollektivtrafiken av brist på kunder. Av samma skäl var alla offentliga badinrättningar i Berlin stängda.²³ På detta vis hade en övervägande majoritet av den tyska befolkningen blivit deklarerad. Det handlade inte så mycket om proletarisering som att den reducerats till ett underproletariat.

De politiska konsekvenserna

Inflationen fasade ner levnadsförhållandena för arbetarna, sopade bort arbetararistokratin och gjorde att de bäst avlönade specialisterna hamnade på samma nivå som vanliga arbetare. Det fanns inte längre några skillnader i avlöning av olika sysselsättningar eller mellan olika nivåer av kvalifikationer, utan enbart en likformigt eländig massa. Fackföreningarna rasade samman för de miljontals mark som miljontals medlemmar fortfarande inbetalade som medlemsavgifter förvandlades bara till högar av värdelöst papper. Heltidsanställda hamnade på luffares nivå och välfärsfonderna hade tömts på alla verkliga värden. Tidningar kostade miljontals mark, men papperet till att trycka dem måste betalas med guld. Brist på tillgångar gjorde att det inte längre gick att hålla kongresser. Bulletiner, tidningar och tidskrifter försvann. Till exempel upphörde *Die Neue Zeit* på vars sidor en hel period av socialismens historia hade varit förkroppsligad.²⁴

Socialdemokratins traditionella fackliga arbete tömdes på allt innehåll. Facken var maktlösa och kollektivavtal ett skämt. Arbetare lämnade fackföreningarna och riktade ofta sin vrede mot dem, anklagade dem för passivitet och ibland för att ligga bakom deras vedermödor. Kollapsen för den fackliga apparaten och socialdemokratins gick parallellt med det som hände inom staten: vad blev det av begrepp som egendom, ordning och rättssamhälle? Hur skulle någon inför denna avgrund kunna motivera någon trohet gentemot parlamentariska institutioner och allmän rösträtt? Varken polis eller armé skonades från förfallet. En hel värld låg döende. Alla delar som bara ett år innan utgjort basen för analyser av det tyska samhället hade smulats sönder.

Men trots slagen mot sin apparats materiella bas hade socialdemokratins inte slagits ut totalt, även om dess dagar såg ut att vara räknade. Motstånd inom en något desorienterad vänster började

¹⁵ *Correspondance internationale*, n° 61, 31 juli 1923, sid. 456.

¹⁶ G Castellan, *L'Allemagne de Weimar*, Paris, 1969, sid. 156.

¹⁷ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 478.

¹⁸ *Correspondance internationale*, n° 63, 7 augusti 1923, sid. 471.

¹⁹ *Correspondance internationale*, n° 83, 19 oktober 1923, sid. 630.

²⁰ *Correspondance internationale*, n° 77, 28 september 1923, sid. 582.

²¹ *Correspondance internationale*, n° 12, 9 februari 1923, sid. 75. I Berlin fanns det 40 000 fler hemlösa 1923 än 1922.

²² I juni skedde 2 700 attacker mot egendom och 150 självmord i Berlin (*Correspondance internationale*, N° 61, 31 juli 1923, sid. 456).

²³ *Correspondance internationale*, n° 70, 5 september 1923, sid. 528.

²⁴ Sista numret var daterat 23 augusti 1923.

uppstå, om än i oklar form, mot en högerflygel som såg ”bolsjevikrevolution” som värre än den fattigdom de tyska arbetarna hamnat i. Den leddes av folk med flera generationers erfarenhet, där ”1918 års socialister” som Erich Zeigner förenades med veteraner som Paul Levi och Dissmann. Denna minoritet samlades och framstod öppet som en politisk strömning. Exempelvis förklarade Levi: ”Frågan är följande för tysk socialdemokrati: proletarietets diktatur eller någon annans diktatur ... Proletarietets diktatur är nödvändigt. Vi måste gå samman med kommunisterna.”²⁵

Motsättningar uppstod bland socialdemokraterna kring frågan om enhetsfronten. Rörelsen var starkast i Sachsen och Thüringen, där den leddes av några väl förankrade fackliga kadrer, men den stack upp överallt. Kommunisterna såg den som den länge emotsedda början på att massan av arbetare skulle bryta med socialdemokratin. I juni framhöll Zinovjev:

Det nya i situationen är att majoriteten av de organiserade arbetarna i Västeuropa *i grund och botten* inte längre är med socialdemokratin, även om de fortfarande officiellt kan vara knutna till den. De socialdemokratiska arbetarnas själ är nu mycket mer med oss: de håller på att bryta sig loss från socialdemokraterna och närmar sig oss.²⁶

Inte ens den som inte trodde, som Zinovjev gjorde, att ”länken mellan den stora massan av arbetare och socialdemokratin” nu bara hängde ”på en skör tråd”²⁷ kunde förneka att kommunisterna gick framåt. Arthur Rosenberg, som i efterhand inte var särskilt benägen att dela sina tidigare kamraters lyriska illusioner, skulle i sin bok om Weimarrepublikens tillkomst och historia skriva: ”Aldrig någonsin var de revolutionära önskningarna så djupgående som i Tyskland sommaren 1923.”²⁸

Det är värt att notera att det aldrig någonsin föresvävade de borgerliga partierna eller socialdemokraterna, som samtliga gjort valurnorna till grunden för sitt politiska system, att låta väljarna komma till tals rörande den ekonomiska och sociala katastrofen. Bara ett enda val under krisperioden ger oss möjlighet att bedöma kommunisternas framsteg: lantdagsvalet i den lantliga regionen Mecklenburg-Strelitz i juli 1923. Socialdemokraterna minskade från 23 000 till 12 800 röster, trots att man nått enighet med högern i de Oberoende under tiden. Och medan man 1920 skulle ha betraktat de Oberoende som ”yttervänster” fick de det året 2 257 röster. Samtidigt fick kommunisterna, som för första gången ställde upp i en region där de inte hade någon bas, 10 853, eller kring en femtedel av alla röster.²⁹

Siffrorna över medlemskap i partiet och de organisationer man kontrollerade är intressanta. Hösten 1922 hade kommunistiska ungdomsförbundet haft 30 000 medlemmar, nu hade man drygt 70 000 i 500 lokala avdelningar.³⁰ Det kunde samla flera hundratusen ungdomar på sina möten och demonstrationer.³¹ Distriktet Erzgebirge-Vogtland, i närheten av Chemnitz, uppges ha haft 15 394 medlemmar i september 1922 och 25 117 i september 1923 med 92 nya lokalavdelningar.³² Berlindistriktet rekryterade 8 000 nya medlemmar, det i Halle 5 000, det i Ruhr 3 000 och det i Thüringen 2 000.³³

²⁵ Citerat i *Correspondance internationale*, n° 74, 18 september 1923, sid. 560.

²⁶ G Zinovjev, ”Un fait nouveau dans le mouvement ouvrier international”, *Correspondance internationale*, n° 40, 8 juni 1923, sid. 337. Zinovjev exemplifierar med att vissa kommunistiska demonstrationer samlade två eller tre gånger så många som antalet partimedlemmar.

²⁷ *Ibid.*, sid. 338.

²⁸ A Rosenberg, *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik*, Frankfurt am Main, 1955, sid. 405.

²⁹ *Ibid.*, sid. 407; *Correspondance internationale*, n° 56, 13 juli 1923, sid. 415.

³⁰ *From Third to Fourth: a Report on the Activities of the YCI*, sid. 39.

³¹ Uhlemann, *a.a.*, sid. 39, 130ff.

³² R Wagner, ”Zur Frage der Massenkämpfe in Sachsen im Frühjahr und Sommer 1923”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, n° 2, 1956, sid. 256. Motsvarande siffror på 19 432 respektive 30 584 som Weber anger skiljer sig åt avsevärt, men pekar på framsteg av identisk karaktär (*Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 373).

³³ Weber, *a.a.*, sid. 369-76.

Antalet partimedlemmar i Bremen fördubblades³⁴ och i Mittel Rheinland fick man 1 200 nya medlemmar på nio månader.³⁵

De numerära framstegen åtföljdes av nya organisatoriska insatser. På våren hade partiet klarat av vändningen mot fabrikena och antagit nya organisatoriska former som skulle bidra till att öka inflytandet där. En ny avdelning kopplad till *Zentrale* med ansvar för fabrikscellerna bildades för att systematiskt ersätta kommunisternas arbetsplatsfraktioner med celler. Bulletinen *Der Parteiarbeiter* gav information och direktiv för detta arbete. I Chemnitz-distriktet beslutade kongressen den 8-9 september att omorganisera partiet på denna basis.³⁶

Med tanke på det ekonomiska läget gjorde kommunisternas press anmärkningsvärda framsteg. I juli hade *Die Rote Fahne* en upplaga på 60 000, betydligt mer än *Vorwärts*³⁷ och från juni låg upplagan på över 35 000 för *Hamburger Volkszeitung*.³⁸

Men framstegen för partiet kan mätas bättre genom kopplingarna mellan partiapparaten och massorganisationerna. Mellan juni och oktober växte antalet kommunistiska fraktioner i de reformistiska fackföreningarna från 4 000 till 6 000.³⁹ Organisationsmetoderna måste förändras för den fackföreningsavdelning som Fritz Heckert ledde klarade inte längre av den samordning som krävdes. Från juli bildade partiet ”röda karteller”, som på lokal nivå samlade ledarna för de kommunistiska fraktionerna i de reformistiska fackföreningarna och de ledande kommunisterna i alla fackföreningar. I juli fanns 1 100 sådana karteller och i oktober 2 100 och vid den tidpunkten hade fackföreningsavdelningen kontakt med fraktioner i 3 460 samhällen.⁴⁰ Vid EKKI:s utvidgade möte i juni beräknade Jakob Walcher att mer än 2,4 miljoner arbetare var påverkade av eller stod under direkt kontroll av kommunister i fackföreningarna.⁴¹ Heckert sade att mellan 30 och 35 procent av de fackligt organiserade arbetarna vid den tiden var påverkade av partiet, vilket motsvarar en siffra på 2,5 miljoner.⁴²

Byggfacket hade 551 000 medlemmar och 749 centra för inbetalning av medlemsavgifter; i det facket hade kommunisterna 525 fraktioner och majoritet i 65 lokalavdelningar med 67 200 arbetare. De hade nästan lika stark ställning som reformisterna i 230 lokalavdelningar med 331 000 arbetare. Walcher bedömde att sammanlagt cirka 260 000 arbetare i byggbranschen sympatiserade med kommunisterna.

Metallfacket, DMV, var ett verkligt fäste för den kommunistiska fackliga oppositionen. Enligt Walcher fanns i juni 500 kommunistiska fraktioner i det facket med 1,6 miljoner medlemmar och totalt bedömde man att 720 000 metallarbetare stödde kommunisterna.⁴³ Man ansåg att man i 26 centra med 500 000 arbetare var lika starka som reformisterna. På några riktigt viktiga ställen – Stuttgart, Halle, Merseburg, Jena, Suhl, Sollingen, Remscheid, osv – hade kommunisterna majoritet bland de 260 000 medlemmarna. Kommunisternas avancemang framgick särskilt tydligt i valen av delegater till DMV:s kongress i juli. De listor som hade KPD:s stöd segrade i de främsta industri-centra med en tredjedel av delegationerna och absolut majoritet i röstetal. I Berlin fick man 34 000 röster mot 22 000 för de socialdemokratiska listorna⁴⁴, i Halle var siffrorna 2 000 mot 500.⁴⁵ I juni

³⁴ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 1, a.a., sid. 50.

³⁵ *Die Rote Fahne*, 11 augusti 1923.

³⁶ *Der Kämpfer*, 11 september 1923, citerat i Wagner, a.a., sid. 256.

³⁷ *Correspondance internationale*, n° 56, 13 juli 1923, sid. 414.

³⁸ Rapport n° 92 av rikskommissarien för allmän ordning, juni 1923, citerat i H Habedank, *Zur Geschichte des Hamburger Aufstandes 1923*, Berlin, 1958, sid. 75.

³⁹ *Ibid.*, sid. 69.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten Exekutive der Kommunistischen Internationale (Moskau, 12-23 juni 1923)*, Hamburg, 1923, sid. 196.

⁴² *Bericht über die Verhandlungen des IX Parteitags der KPD*, a.a., sid. 358.

⁴³ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI*, a.a., sid. 195.

⁴⁴ *Bericht über die Verhandlungen des IX Parteitags der KPD*, a.a., sid. 97.

⁴⁵ W Ersil, *Aktionseinheit stürzt Cuno*, Östberlin, 1961, sid. 149.

kunde Walcher, som definitivt inte var någon som underskattade reformisternas grepp över fackföreningarna, ändå säga: ”Vi är på god väg att vinna i fackföreningarna på det organisatoriska området.”⁴⁶

1923 växte rörelsen av fabriksråd oerhört snabbt, lika mycket till följd av kommunisternas energiska arbete som genom de reformistiska fackens sönderfall och passivitet. Dessa var mycket flexibla organisationer, utan heltidsanställda, ledda av arbetare på basplanet som stod närmare den gamla socialdemokratiska traditionen med ”shop stewards” än funktionärer i fackföreningsapparaten. De uppmärksammades av viktiga delar av arbetarklassen och tog slutligen på sig uppgifter som traditionellt legat på facken, liksom andra mer direkt politiska uppdrag. Från november 1922 bedrev KPD delvis sina kampanjer genom fabriksråden och deras kongresser på olika nivåer. KPD berömde sig av att ha majoritet i 2 000 fabriksråd där en del, som det i Leuna-Werke – där Bernhard Koenen fick 60 procent av rösterna bland de 12 000 arbetarna – var mycket betydelsefullt.⁴⁷ Fabriksrådskongressen, som i augusti startade den strejk som ledde till Cuno-regeringens fall, gjorde anspråk på att direkt eller indirekt representera 20 000 råd.⁴⁸

Ordförande i ”De femtons kommitté”, fabriksrådets aktionskommitté på nationell nivå, var Hermann Grothe, en 35-årig metallarbetare. Han hade tidigare varit medlem av en grupp revolutionära stewards, en spartakist 1917, som i flera år organiserat kommittéer för arbetslösa, medlem av KPD och Berlinvänstern. Rörelsen av revolutionära fabriksråd – dvs fabriksråd ledda av kommunister – tenderade att anta samma organisationsform: på basnivå på varje fabrik bestod rådet av två kommittéer, en för vardera arbetarna i produktionen respektive tjänstemännen, där den förra hade den avgörande rösten. De organiserade sig industrivis och stadsvis, men 1923 började de bygga sin organisation via distrikt och regioner. I oktober skrev Zinovjev, på basis av information han fått från Tyskland: ”Arbetarkommittéer i Tyskland har redan hand om så viktiga frågor som distribution av livsmedel, löner, bränsle och beväpning av arbetarna. De är på väg att bli den främsta hävstången för den revolution som håller på att växa fram inför våra ögon.”⁴⁹

Det var också under påverkan av och på initiativ av fabriksråd ledda av kommunister som kontrollkommittéerna växte fram. De ägnade sig åt att kontrollera priset på baslivsmedel och hyror, bekämpa spekulation och knapphet. De bestod av arbetare, även kvinnliga arbetare och hemmafruar⁵⁰, och ibland också små köpmän och hantverkare.⁵¹ Deras nätverk försökte mobilisera lågavlönade och framför allt kvinnor att engagera sig genom ständig propaganda och agitation.

Det mest uppseendeväckande initiativet från kommunisterna under denna period var emellertid organiserandet av proletära hundraden. Sedan 1918 hade alltid behovet av att beväpna proletariatet funnits i tankarna hos partiledarna. Det hade fått nytt liv under kampanjen efter mordet på Rathenau och parollen om arbetarnas självförsvar kom också till uttryck i den kampanj som ockupationen av Ruhr ledde till. Den blev en självklarhet i Ruhr där tysk polis hade kastats ut och där medlemmar av Frikåreerna fortsatte att smyga sig in och därefter i hela landet. I centrala Tyskland var det *Klassenkampf* i Halle som kom med den första uppmaningen till att organisera självförsvarsgrupper bland arbetarna.⁵² De skulle se dagens ljus i och med uppmaningen till en regional kongress av fabriksråd den 11 mars. Men då fanns förmodligen proletära hundraden redan på andra orter. I Chemnitz skred tio sådana grupper till handling den 9 mars för att stoppa ett nationalistiskt möte.⁵³ I Gera tågade fyra sådana enheter den 4 mars och det åtföljdes den 11 mars i Zella-Mehls av 4 000 man från

⁴⁶ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI, a.a.*, sid. 196.

⁴⁷ *Ersil, a.a.*, sid. 75.

⁴⁸ *Ibid.*, sid. 245.

⁴⁹ *Correspondance internationale*, n° 87, 2 november 1923, sid. 662.

⁵⁰ Se kapitel 27.

⁵¹ *Krusch, a.a.*, sid. 136.

⁵² *Klassenkampf*, 28 februari 1923.

⁵³ H Gast, ”Die proletarischen Hundeschafter als Organe der Einheitsfront im Jahre 1923”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, n° 3, 1956, sid. 447-48; *Der Kämpfer*, 10 mars 1923.

proletära hundraden i södra Thüringen.⁵⁴ På några veckor hade rörelsen spridit sig till hela Tyskland och på Första maj i Berlin leddes det traditionella tåget av de proletära hundradena, 25 000 man med röda armband, en verklig arbetarmilis.⁵⁵

KPD lade stor vikt vid de proletära hundradena. Ett speciellt utskott med tre medlemmar för att övervaka bildandet och det praktiska organiserandet av dem skulle snart utvecklas till partiets militära kommitté under ledning av Ernst Schneller.⁵⁶ Han fick vidta vissa försiktighetsåtgärder; inrikesministrarna i en del regioner hade följt exemplet från sin kollega i Preussen, Severing, som den 13 maj förbjudit hundradena⁵⁷ samt en paramilitär organisation inom extremhögern.⁵⁸ Till sist fick de någon större omfattning bara i Thüringen och Sachsen, där de hade officiellt skydd och till och med ekonomiska bidrag från vänstersocialdemokratiska regeringar. I mitten av juni redogjorde Paul Böttcher för dem på följande vis:

Vi håller inte på med militära lekar. Våra hundraden har inget militärt mål ... Vid en provokation eller en reaktionär terroristattacker måste de vara redo att svara omedelbart ... Frågan om deras beväpning är ännu inte aktuell: det hänger på den styrka och beslutsamhet rörelsen ger prov på. Att agera på något annat vis vore att försöka beväpna proletariatet innan det på allvar har tagit upp kampen om makten. Hundradena har inget militärt mål innan de grundläggande förutsättningarna för den kampen uppfyllts på fabrikerna.⁵⁹

Kommunisterna ville förvandla de proletära hundradena till ”enhetsfrontsorgan” och försökte få med socialdemokratiska arbetare eller partimässigt obundna fackliga aktivister i dem. De stötte på motstånd från de socialdemokratiska ledarna, och till och med från en del av deras eget folk, som, med Böttchers ord, ville göra dem till ”beväpnade styrkor för maktövertagandet”. Partiets tidningar och kongresserna upprepade ständigt att KPD var emot bildandet av ”partiets hundraden”.⁶⁰

Ett nytt utbrott av nationalism

Kommunisternas framgångar var uppenbara men inte lätta att mäta. Nationalisternas och extremhögerns frammarsch var mycket mer spektakulär. Det som utmärkte den var dess nya prägel, folklig eller, bättre uttryckt, plebejisk. Kärnan i deras organisationer var samma som den varit vid krigsslutet, bråkmakare i Frikårerna, galna äventyrare, främlingsfientliga, antisemiter, rovdjur som inte kunde leva utan uniformer, vapen och våld, galna och desperata personer, det sorgliga resultatet av fyra år av krig och en lång period av indoktrinering. Men från 1923 skulle den nationalistiska rörelsen ändra utseende. Med Hitler och nationalsocialisterna övergick Tyskland från en tid av kommandon till en tid av demagoger och massaktion.

Tyskland 1923 var en idealisk terräng för dem. De kunde för de miljontals deklasserade småborgarna och de lidande arbetarna exakt peka ut vilka som var skyldiga: kapitalisterna i Ententen, utlänningar, judar, marxister, ”Novemberförbrytarna” som ”huggit den ärorika obesegrade armén i ryggen”, ”politikerna” och ”överstepräster” i fackföreningar och arbetarpartier, som svikit det arbetande folket och använt sina enastående organisationer till att paralysera dem och överlämna dem till fienden, bundna till händer och fötter.

Regeringen Cuno hade från första början av krisen utgjort en bekväm måltavla; här hade man en parlamentarisk regering, demokrati, republik med dess vanmakt och motsättningar, kort sagt – förräderi. Det förrådade Tyskland hade blivit en ”proletär nation”; som förödmjukats, föraktats och trampats på genom ledarnas svek, vars makthunger fått dem att gå med på nederlaget 1918. För att ta sig ur avgrunden behövdes en stark regering och en enad nationell vilja, en ledardiktatur, en

⁵⁴ Gast, *a.a.*, sid. 448; *Der Kämpfer*, 15 mars 1923.

⁵⁵ Ersil, *a.a.*, sid. 95.

⁵⁶ Gast, *a.a.*, sid. 457; Davidovich, *a.a.*, sid. 133.

⁵⁷ Ersil, *a.a.*, sid. 98.

⁵⁸ Mujbegović, *a.a.*, sid. 384.

⁵⁹ *Correspondance internationale*, n° 49, 19 juni 1923, sid. 362.

⁶⁰ *Ibid.*

Führer, en tysk vilja, en tysk ideologi, militär disciplin, styrka och våldet som frälsare och reningsbad.

Hitler hade tillfogat etiketten ”nationalsocialistiskt” till namnet på den lilla organisation han anslutit sig till 1920. Det skulle ge en äkta fascistisk prägel på massrörelsen kring den tyska nationalismen. Krisen 1923 blev ett idealiskt tillfälle för honom. Då ville ingen längre, i varje fall inte öppet, uttala sig till förmån för vare sig den parlamentariska regimen eller republiken eller det kapitalistiska systemet. Han fick därmed möjlighet att lägga fram sin taktik i form av paroller och polera upp sin propagandateknik och aktivitet. Han rekryterade bland efterkrigstidens årskullar, studenter, arbetslösa, en småborgerlighet som blivit vuxen i en värld utan hopp. De tidigare krigare som två år tidigare varit hjältar, men som därefter väckt oro bland de borgerliga element som drömde om att återfå sitt välstånd, blev nu deras sista hopp, den enda kraft som förmådde hålla stånd mot kommunisterna på gator, i skolan och till och med i fabrikena.

Nationalsocialismen utmanade bolsjevismen och Kommunistiska internationalen i ett Tyskland som hade proletariserats till det yttersta. Sedan början av seklet hade det varit de härskande klassernas försvarsvapen. Den skapade ett dilemma som de i slutet av 1923 försökte värja sig mot, men som de åter i mer kraftfull form skulle ställas inför mellan 1930 och 1933.

I slutet av 1922 hade nationalsocialistiska partiet 15 000 medlemmar och dess chocktrupper, SA, uppgick till 6 000. I början av 1923 lyckades man, tack vare att en officer i *Reichswehr* i Bayern, Ernst Röhm, förmedlade kontakter med *Reichswehr* i Bayern, få till stånd ett avtal med andra nationalistiska organisationer i Bayern. Befälet över SA överläts till en tysk flygvapenhjälte från första världskriget, kapten Hermann Göring. Organisationen gjorde sensationella framsteg i söder, där den åtnjöt stöd av myndigheterna plus rikligt med ekonomiskt stöd. På 1 maj marscherade 10 000 beväpnade män närheten av München. Den 1 september var de 70 000 i Nürnberg med Hitler och Ludendorff på plats. Det fascistiska exemplet inspirerade dem, de talade om att ”tåga mot Berlin”. Den 12 september förklarade Hitler: ”Novemberparlamentet går mot sitt slut! Byggnaden skakar! Fasaden krakelerar! Det finns inte längre något annat alternativ: svastikan eller Sovjetstjärnan, Internationalens universella despotism eller det Heliga riket av tysk nation.” Stormöten, möten och marscher följde på varandra. Hitler blev chef för Kampförbundet: hans parti, medlem av denna koalition av grupper inom extremhögern, räknade 50 000 medlemmar, SA var beväpnat till tänderna.

De var inte de enda paramilitära grupperna. 1921 hade major Buchrucker, tidigare medlem av terroristorganisationen *Orgesch*, med *Reichswehrs* goda minne och ekonomiskt stöd från magnater inom den tunga industrin, tillsammans med officerare och underofficerare i de viktigaste garnisonerna i Brandenburg, och försedda med stora mängder vapen, bildat enheter av frivilliga som fick kortare perioder av träning. Detta *Svarta Reichswehr* var i princip illegalt men i realiteten en halv-officiell gruppering med cirka 20 000 välbeväpnade män, specialistenheter och modern utrustning. De stämningar som rådde där påminde om Frikåreerna som de ju härstammade direkt ur; de brann av otålighet och väntade bara på signalen till attack för den ”militärdiktatur”, som skulle befria Tyskland från ”det utländska oket”.

Kommunisterna konfronterar nationalisterna

Från slutet av 1922 hade kommunisterna blivit oroliga över framväxten av den nationalistiska rörelsen i allmänhet och nazistpartiets framsteg i synnerhet. I början av december hade Karl Becker varit först med att slå larm. Fascismen som just segrat i Italien kunde göra det även i Tyskland. Även om det i detta högt industrialiserade land saknades den nödvändiga breda basen så skulle stora företagsamheten göra stora ansträngningar för att ”neutralisera en stor del av proletariatet”. Men fascismen skulle utgöra en desto allvarligare fara eftersom den besvikelse som socialdemokratien

skapat kunde driva delar av arbetarklassen in i passivitet. Enbart en framgång för enhetsfronts-politiken kunde kväva fascismen i sin linda.⁶¹

Några veckor senare skrev Hans Tittel en artikel om det nationalsocialistiska arbetarpartiet där han konstaterade de framsteg det gjorde i södra Tyskland. Det finansierades av viktiga kapitalistiska grupper och var i färd med att försöka vinna sympatier bland de apolitiska folkliga massorna. Det var pan-germanskt och antisemitiskt och använde sig av demagogi mot parlamentarismen och ”överstepräster” i partier och fackföreningar. Det hade börjat göra inbrytningar i medelklassen och hade en solid paramilitär organisation. Tittel framhöll vikten av att organisera väpnat proletärt motstånd mot detta parti, som var ”målmedvetet, väl finansierat, militariserat och försäkrat om sympatier bland de härskande klasserna”.⁶²

Krisen påskyndade kraftigt den utvecklingen. Nazister, som de blev kända som, hade blivit invalda i fabriksråd i Berlin och Oberschlesien. Böttcher förklarade: ”Fascismen håller på att rota sig i arbetarklassen.” Kommunisterna måste förstå att väpnat våld inte längre var tillräckligt för att bekämpa nationalismen i dess nya form.⁶³

Den förvärrade ekonomiska och sociala krisen hade skapat ett nytt läge. Den tyska fascismen höll på att skaffa sig en bas i en småbourgeoisie som väjde sig mot att drivas ner i proletariatet. Kommunisterna måste snabbt inse det. Den 25 mars publicerades en artikel av Radek i *Die Rote Fahne* under rubriken ”Det maktlösa Tyskland”. Där konstaterade han att kommunisterna hittills hade struntat i att ”kämpa i hela folkets namn” och i synnerhet på de icke proletära sociala skiktens vägnar som höll på att malas sönder av kapitalismens kris. Den försummelsen var förklaringen till att sociala skikt som inte hade något att förlora på revolutionen var på väg att ansluta sig till extremhögern.⁶⁴ Omedelbart efter Moskvakompromissen betonade EKKI vikten av denna fråga: ”Det tyska kommunistpartiet måste få de nationalistiska massorna inom småbourgeoisien och de intellektuella att klart förstå att enbart arbetarklassen, när den väl segrat, kommer att vara i stånd att försvara tyskt territorium, de tyska kulturskatterna och nationens framtid.”⁶⁵

Den 17 maj antog centralkommittén en resolution där kommunisterna uppmanades att försöka locka över de nationalistiska småborgerliga massorna från fascismen:

Vi måste vända oss till de lidande massorna inom den proletariserade småbourgeoisie, som är förvirrad och håller på att bli galen, och säga dem sanningen fullt ur: de kan varken försvara sig själva eller Tysklands framtid om de inte lierar sig med arbetarklassen för att besegra bourgeoisien. Vägen till seger över Poincaré och Loucheur går först via seger över Stinnes och Krupp.⁶⁶

I slutet av maj kommenterade KPD den appell som Lütterbeck riktat till de franska ockupationsmyndigheterna. Man vände sig till ”de småborgerliga massor som lockas av nationalismen”, statstjänstemän och intellektuella:

Vad tänker ni göra med en regering som med cynismen hos en hovnarr har fräckheten att öppnet befranska generaler om tillstånd att massakrera sina tyska bröder? Vi är övertygade om att de nationalistiska folkmassorna till står del består av folk av ärlig och uppriktig övertygelse, men som vilseletts och inte insett att Ententen inte är deras enda fiende.⁶⁷

Sådana appeller mötte inget gehör inom högern, bortsett från positiva kommentarer om kommunisternas ”nationella sinnelag” i de nationalistiska intellektuellas tidskrift *Gewissen*. Inte desto mindre förebådade appellerna en politik som skulle väcka sensation.

⁶¹ Beckers artikel publicerades ursprungligen i *Bolsjevik* och därefter i *Correspondance internationale*, n° 95, 9 december 1922, sid. 720-21.

⁶² *Correspondance internationale*, n° 101, 30 december 1922, sid. 763.

⁶³ *Correspondance internationale*, n° 49, 19 juni 1923, sid. 362.

⁶⁴ *Die Rote Fahne*, 25 mars 1923.

⁶⁵ *Die Rote Fahne*, 13 maj 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, a.a., sid. 307.

⁶⁶ *Die Rote Fahne*, 18 maj 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, a.a., sid. 322.

⁶⁷ *Die Rote Fahne*, 29 maj 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 7/2, Del 2, a.a., sid. 335.

Faran från fascismen stod i centrum för diskussionerna på ett utvidgat sammanträde med EKKI i juni; inte frågan om kamp om makten i Tyskland. I sitt inledningsanförande den 12 juni inskränkte sig Zinovjev till att notera fascismens framsteg, hyllade det gemensamma agerande från kommunistpartierna i Frankrike och Tyskland och ägnade bara en kort passus åt läget i Tyskland, där han begränsade sig till att framhålla att kravet på en arbetarregering borde vidgas till en arbetar- och bonderegering.⁶⁸ Böttcher uppehöll sig bara vid de framgångar som uppnåtts i Tyskland tack vare enhetsfronttaktiken och framförallt åt vad han betecknade som ”den ideologiska sprickan i socialdemokratin”. Han betonade att ”en arbetarregering kan uppstå ur existerande demokratiska institutioner” och förklarade att kommunisterna måste ”inse möjligheten av en arbetarregering, en revolutionär koalition med socialdemokratin och fackföreningarna ... främst baserad på utomparlamentariska klassorganisationer”.⁶⁹

Radek lämnade de gamla frågorna därhän och koncentrerade sig på att understryka ”den nationella frågans vikt i Tyskland”:

Det är signifikant att en nazistisk tidning våldsamt attackerar de allmänna misstankarna om kommunisterna; den säger att kommunisterna är ett kampparti som håller på att bli alltmer national-bolsjevikiskt. 1920 innebar nationalbolsjevismen att man vände sig till en del generaler. I dag är den uttryck för den enhälliga uppfattningen att räddningen ligger i kommunistpartiets händer. Bara vi kan hitta en utväg ur den situation som råder i Tyskland. Att sätta nationen främst betyder i Tyskland, liksom i kolonierna, att utföra en revolutionär handling.⁷⁰

I sitt svar upprepade Zinovjev Radeks uppfattning och förklarade att artikeln i *Gewissen* var ”största tänkbara komplimang”, vilket visade att partiet inte tolkade ”sin klasskaraktär på ett korporativistiskt sätt”.⁷¹ Den 15 juni talade Radek om förändringarna av det internationella läget det senaste halvåret: ”Den tyska arbetarklassen och med den är den tyska revolutionen i fara ... Fattigdomen är så utbredd bland de tyska arbetarna att varningsordet ’Låt er inte provoceras’ inte längre har någon verkan och det står klart att den tyska arbetarklassen kommer att tvingas kämpa.”⁷² ”Situationen var besvärlig” eftersom det tyska proletariatet måste strida samtidigt mot tysk fascism och fransk imperialism. Nu var marken jämnad för en livlig debatt. Neurath kritiserade Thalheimers omtalade artikel där han sagt att den tyska bourgeoisien kunde komma att få en revolutionär roll utrikespolitiskt, i varje fall tillfälligt och mot dess egen vilja.⁷³ Han tillade: ”Vi måste stöta den tyska bourgeoisien och upprätta en arbetar- och bonderegering ... Det är så vi kommer att vinna över småborgerliga element till kommunismen, de kommer inte att hitta den vägen om vi tävlar med nationalisterna.”⁷⁴

Böttcher replikerade att KPD visat sig vara den revolutionära ledning för klassen som ensam kunde ”åstadkomma nationellt oberoende”. Att följa den linje som Neurath förordade skulle resultera i ”ett kraftigt lyft för fascismen”.⁷⁵ Hoernle gick in för att försvara Radek: ”För att kunna fälla Cuno-regeringen behöver partiet massorna och måste ta hänsyn till deras ideologi.” Han förordade ”en levande internationalism” och inte någon ”omedgörlig internationalism”.⁷⁶ I sitt svar underströk Radek det unika i läget i Tyskland, där ”en stor industrination lidit nederlag och reducerats till en koloni”:

De småborgerliga massorna, de intellektuella och teknikerna, som kommer att spela en viktig roll i revolutionen har hamnat i en position av nationell antagonism mot kapitalismen, som håller på att deklassera dem ... Om vi vill vara ett arbetarparti i stånd att ta kamp om makten måste vi hitta ett sätt att

⁶⁸ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI, a.a.*, sid. 35.

⁶⁹ *Ibid.*, sid. 55.

⁷⁰ *Ibid.*, sid. 66-67.

⁷¹ *Ibid.*, sid. 101.

⁷² *Ibid.*, sid. 127.

⁷³ Se kapitel 33.

⁷⁴ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI, a.a.*, sid. 132.

⁷⁵ *Ibid.*, sid. 134.

⁷⁶ *Ibid.*, sid. 137.

närma oss dessa massor och vi kommer inte att göra det genom att smita undan vårt ansvar, utan genom att säga att *enbart arbetarklassen kan rädda nationen*.⁷⁷

Efter sådana skärmytslingar var det först den 20 juni, under diskussionen om fascismen, som den nya linjen framstod i all sin klarhet. Zetkin, som var sjuk och fick bäras upp i talarstolen, rapporterade. Hon underströk att kommunisterna hittills vetat hur fascismen skulle analyseras och att man mer eller mindre betraktat den som en variant av den vita terrorn: "[Fascismen] är inte alls bourgeoisiens hämnd mot proletariatets stridbara uppror ... fascismen uppstår som en bestraffning för att proletariatet inte har fört vidare den revolution som började i Ryssland"⁷⁸ Hon såg fascismen som uttryck för kapitalismens förfall och ett symptom på den borgerliga statens upplösning. Den rekryterade främst bland gamla soldater och den proletariserade medelklassen. Dess bas bestod i besvikelsen över att socialismen dröjt samt bland arbetare som förtvivlade över den egna klassens framtid. Den var ett redskap för bourgeoisien, kännetecknad av ett program som såg ut att vara revolutionärt, anpassat till de lägsta känslorna hos massorna och genom sin systematiska användning av våld. De italienska kommunisternas misstag bestod i att bara se fascismen som en terroristisk rörelse med militär prägel och inte inse dess sociala betydelse.

Zetkin tillade att kampen mot fascismen måste föras på militär nivå, men att det inte räckte med att ställa proletära hundraden mot stormtrupperna. Om kommunisterna skulle besegra fascismen för gott måste de vinna över eller neutralisera en del av dess anhängare, de element som socialisterna svikit, och förstå att de ville undkomma fattigdomen och öppna nya intressanta perspektiv för dem.

Det var under diskussionen om Zetkins rapport som Radek levererade sina oväntade ord om Schlageter:

Under hela det anförande vår kamrat Zetkin höll kunde jag inte tänka på något annat än namnet Schlageter och hans tragiska öde. Vi måste ha honom i minne när vi väljer vår politiska hållning gentemot fascismen. Det öde som drabbat denne martyr för tysk nationalism får inte glömmas bort eller hedras bara i förbigående. Han har mycket att lära oss och tyska folket. Vi är inga sentimentala romantiker som glömmer deras hat vid åsynen av en död, inga diplomater som står tysta vid en grav eller kommer med sedvanliga hyllningar. Schlageter var en tapper soldat för kontrarevolutionen. Han förtjänar en uppriktig hyllning från oss som revolutionens soldater ... Om det bland de tyska fascisterna finns några som lojalt vill tjäna sitt folk men som inte förstår innebörden av Schlageters öde då har han dött förgäves och då kan de skriva på hans grav: "Vandraren till Intet!"⁷⁹

Han erinrade om Schlageters liv och död och vände sig till fascisterna:

Alla som vill reducera det tyska folket till slavar på spekulanternas triumfvagn, på järn- och kolkungarnas vagn, och störta det in i äventyrligheter, kommer att få med de kommunistiska arbetarna att göra. De kommer att besvara våld med våld. Med alla medel kommer vi att bekämpa dem som går vilse och lierar sig med kapitalets legoknektar. *Men vi tror att den stora majoriteten av de massor som berörs av nationalistiska känslor inte tillhör kapitalets läger utan arbetets*. Vi försöker hitta vägen till de massorna och vi kommer att lyckas med det. Vi ska göra allt för att se till att män som, i likhet med Schlageter, varit redo att offra sina liv för den gemensamma saken inte ska bli *vandrare till intet, utan vandrare mot en bättre framtid för hela mänskligheten* så att de frikostigt kan offra sitt blod, inte för järn- och kolbaronernas profiter, utan för det stora arbetande tyska folket, som är en del av den familj av folk som kämpar för sin frihet.⁸⁰

"Schlageter-linjen"

Det var med detta tal som utgångspunkt som KPD antog vad som skulle kallas "Schlageter-linjen". Radek fortsatte att utveckla den i flera artiklar, där det skulle krävas rätt mycket närsynthet – eller

⁷⁷ *Ibid.*, sid. 147-48.

⁷⁸ *Ibid.*, sid. 205. [Zetkin: [Kampen mot fascismen](#)]

⁷⁹ *Ibid.*, sid. 240. Se kapitel 35, not 24.

⁸⁰ *Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI, a.a.*, sid. 244.

illvilja – för att skönja någon önskan om samarbete med nazismen.⁸¹ Till exempel skrev han i juli 1923 i *Die Rote Fahne*:

Det är de tyska kommunisternas plikt att kämpa, med vapen i hand om så krävs, mot det fascistiska upproret, som skulle vara en katastrof för arbetarklassen och Tyskland. Men samtidigt är det deras plikt att göra allt för att övertyga de småborgerliga elementen bland fascisterna, som kämpar mot att hamna i armod, att kommunismen inte är deras fiende, utan den stjärna som visar vägen till seger ... Det vore löjligt att tro att vi kan besegra fascismen enbart med vapen i hand ... Socialismen har aldrig bara handlat om arbetarnas kamp för det dagliga brödet. Den har alltid strävat efter att vara den lysande facklan för alla jordens fördömda ... En av socialdemokratins värsta brott är att den krossat all tro på socialismen och på styrkan hos de folkliga massorna.⁸²

Kommunisterna strävade systematiskt efter diskussion och offentlig debatt med nazisterna, framför allt bland studenterna, som utgjorde en av deras bastioner. Polemiken eller dialogen fortsatte i tidningarna. I *Reichswart* gick greve Reventlow i svaromål mot Radek och Frölich replikerade. Möller van den Bruck tog sig an Radek i *Gewissen* och Radek svarade i sin tur.⁸³ KPD gav därefter ut en broschyr, *Schlageter: En diskussion* baserad på detta replikskifte och kompletterad med ytterligare bidrag av Reventlow och Radek och man gjorde sitt bästa för att systematiskt dela ut den bland medlemmar och sympatisörer till nazistpartiet.⁸⁴ Kommunistiska talare riktade sig till en nationalistisk publik på universiteten i Göttingen, Jena och Berlin under temat, ”Varför dog Schlageter?” då Fischer förklarade: ”Den jätte som kommer att befria Tyskland existerar: det är det tyska proletariatet som ni utgör en del av och som ni borde liera er med.”⁸⁵ Den 2 augusti talade Remmele på ett nazistmöte i Stuttgart och den 10 talade en nazist till en publik av kommunister. Till nazisterna sade Remmele: ”De har tutat i er att kommunismen skulle ta ifrån er allt. Men det är kapitalismen som har gjort det!”⁸⁶ Dusterna avlöpte ofta till kommunisternas fördel och den 14 augusti beslutade nazistledarna att sätta stopp för debatterna.⁸⁷

Under tiden ökade kommunisterna sitt propagandaarbete bland icke proletära skikt som drabbats av krisen, i synnerhet officerare och poliser. För att nå de intellektuella hade man i mars grundat Förbundet av Vänner till Internationella Arbetarhjälpen, med namn från kulturvärlden som Maximilian Harden och Albert Einstein på brevhuvudena.⁸⁸ *Die Rote Fahne* hade en ledarartikel med rubriken ”utarmningen av det intellektuella proletariatet”⁸⁹ och en annan ”Den tyska intelligentians öde” om utsattheten bland läkare, advokater, lärare och tjänstemän: ”Utan den tyska arbetarklassen kommer den tyska intelligentian att gå under. Den tyska intelligentians framtid ligger hos den tyska arbetarklassen.”⁹⁰

Det tycks inte ha lett till särskilt goda resultat och KPD:s inflytande sträckte sig nätt och jämt utanför arbetarklassen. Men riskerna med den nya taktiken utnyttjades ofta mot det, i synnerhet av de socialdemokratiska motståndarna. Kommunistiska talare lät sig emellanåt ryckas med av sin önskan att göra publiken till viljes och gjorde farliga eftergifter till den, i varje fall verbalt, och SPD försökte utnyttja Schlageter-linjen till att fördöma samarbetet mellan kommunister och nazister.

⁸¹ Källan till den tolkningen går att hitta i den kampanj som bedrevs i fransk press vid denna tid. Fischers bok bidrog i hög grad till att ge den trovärdighet.

⁸² *Die Rote Fahne*, 27 juli 1923.

⁸³ Se framförallt Reventlov, ”Mit Radek”, *Reichswart*, 30 juni 1923; Möller Van den Bruck, ”Der Wanderer ins Nichts” samt ”Wirklichkeit”, *Das Gewissen*, 30 juli 1923; Radek, ”Dem Gewissen zur Antwort”, *Die Rote Fahne*, 10 juli 1923; ”Kommunismus und deutsche nationalistische Bewegung”, *Die Rote Fahne*, 16-18 augusti 1923; ”Die Voraussetzung des Bündnisses mit Sowjetrußland”, *Die Rote Fahne*, 2 september 1923.

⁸⁴ K Radek, P Frölich, Graf Ernst Reventlow, Möller Vand den Bruck, *Schlageter: Einte Auseinandersetzung*, Berlin, 1923.

⁸⁵ *Die Rote Fahne*, 29 juli 1923.

⁸⁶ Citerat i *Bulletin communiste*, n° 41, 11 oktober 1923, sid. 625.

⁸⁷ *Völkische Beobachter*, 14 augusti 1923, citerat i *ibid.*

⁸⁸ Angress, *a.a.*, sid. 346.

⁸⁹ *Die Rote Fahne*, 22 juli 1923.

⁹⁰ *Die Rote Fahne*, 26 juli 1923.

Vorwärts anklagade Remppe för att den 10 augusti ha sagt till nazisterna att kommunisterna hellre ville ha en allians med dem än med socialdemokraterna och att de, om det krävdes, var redo att gå i allians med Liebknechts och Luxemburgs mördare.⁹¹

Vorwärts anklagade också Fischer för att ha använt sig av öppet antisemitiskt språkbruk i Berlin⁹² och gav därigenom upphov till en legend som står sig än idag.

I Frankrike ägnade sig Salomon Grumbach, som 1914-1918 gjort sig beryktad för sina socialchauvinistiska åsikter, åt att sprida sådana tankar i *Le Populaire*, spela på de franska arbetarnas nationalism och få dem att vända sig mot kommunisterna i Tyskland och Frankrike. Kampanjen blev inte resultatlös, vilket åtminstone delvis förklarar det franska kommunistpartiets isolering gentemot arbetarklassen i solidaritetskampanjen med de tyska arbetarna. Som den schweiziska kommunisten Humbert-Droz korrespondens vittnar om,⁹³ ledde det även till stor tvekan i det franska partiets led.⁹⁴

Emellertid svarade ”Schlageter-linjen”, som godtogs utan större motstånd av hela KPD – Vänster som Höger – mot tidens behov – och historien har visat att den var korrekt – även om den i sin tillämpning stundtals spårade ur. Ingen av tidens tyska ledare dolde detta och Böttcher uttryckte det i klartext:

I och med att den fascistiska rörelsen växer sig starkare i Tyskland måste vårt parti revidera sin inställning till den. Så länge det bara handlade om militära grupperingar bestod försvaret av arbetarklassen i att ställa proletärt våld mot reaktionärt våld. Bildandet av försvarsorgan låg till grund för kommunisternas propaganda. Det stod emellertid klart att detta inte räckte för att stoppa fascismen, en politisk rörelse med socialt innehåll. Vi måste kämpa även ideologiskt, först och främst genom att mot den ställa våra metoder för att förhindra nationens ruin och ekonomiska förslavande och sedan framhäva fascismens roll som kapitalets redskap.⁹⁵

I mitten av 1923 var ”Schlageter-linjen” bara en del av kommunisternas politik för att vinna över massorna, vilket de ansåg vara förutsättningen för någon revolutionär kamp om makten. I en artikel med rubriken ”Vägen mot avgrunden” sammanfattade Brandler sitt partis politik och perspektiv i denna fråga och klargjorde exakt hur partiets bastioner i Sachsen och Thüringen kom in i det sammanhanget:

Sammanbrottet för den tyska ekonomin och staten har lett till exceptionella situationer, som i Sachsen och Thüringen, där bourgeoisien inte är stark nog för att förhindra bildandet av kamporgan, kontrollkommittéer och proletära hundraden, och där proletariatet inte fullständigt kan krossa bourgeoisien då det är isolerat mitt i ett borgerligt Tyskland ... Bourgeoisien plan är att låta arbetarklassens ekonomiska kamp urarta i politisk kamp så att den kan krossa den proletära rörelsen, precis som 1919. Det är kommunistpartiets plikt att omintetgöra denna plan och i händelse av en generalstrejk av gruvarbetare

⁹¹ Wenzel, *a.a.*, sid. 116, not 21; Angress, *a.a.*, sid. 341, not 66.

⁹² *Vorwärts*, 22 augusti 1923, anklagade Fischer för att ha sagt att ”alla de som fördömer judiskt kapital var klasskämpar utan att inse det” [*Klassenkämpfer*] och för att ha ropat: ”Ja, häng de judiska kapitalisterna i lyktstolparna ... men ... vad göra med storkapitalister som Stinnes ...?” Fischer skickade inte in något tillrättläggande till *Die Rote Fahne*, enligt Wenzel (*a.a.*, sid. 118) och Angress (op. cit., sid. 340, n. 62), men gjorde det en vecka senare när det gällde en mindre punkt där *Vorwärts* hade förvrängt vad hon sagt. Drygt tjugo år senare skrev hon: ”Jag sade att kommunismen var för att bekämpa judiska kapitalister bara om alla kapitalister, judar som kristna, blev föremål för samma attack” (Fischer, *a.a.*, sid. 283, not 16).

⁹³ Humbert-Droz brev till Zinovjev, 14 juni 6, 20, 22 september (Humbert-Droz, *a.a.*, sid. 191-99).

⁹⁴ Den 29 september 1923 skrev Humbert-Droz till Zinovjev att ”Monatte, till exempel, var övertygad om att det tyska partiet slagit in på samma väg som socialisterna 1914” (*ibid.*, sid. 198). Rosmer ifrågasätter inte direkt Radeks analys, som han snarast ser ut att ställa sig bakom, men skriver ändå om Schlageter-talet: ”Radeks svulstiga tal underlättade knappast de militanta arbetarnas uppgift. Tvärtom hjälpte det i allra högsta grad de socialdemokratiska ledarna, som förblivit passiva inför nationalsocialisternas frammarsch och var lyckliga att ha en förevändning att framhäva ’samförståndet mellan de fascistiska och kommunistiska ledarna’.” (Rosmer, *Moscou sous Lénine. Les origines du communisme*, sid. 224-25 [[Moskva under Lenin](#), s. 102] xxx).

⁹⁵ *Correspondance internationale*, n° 49, 19 juni 1923, sid. 362.

och järnvägsarbetare, eller ett fascistiskt angrepp, skapa en enad rörelse med exakt de krav som återfinns i programmet från Fabriksrådets kongress.⁹⁶

I slutet av juni 1923 var de tyska kommunisterna helt övertygade om att den kris som uppstått i Tyskland oundvikligt öppnade dörren för revolutionen. De ansåg att de hade tillräckligt med tid för att öka sitt inflytande inom och runt proletariatet, en inställning som hade EKKI:s fulla stöd. Vid det utvidgade mötet med EKKI i juni reste ingen frågan om maktövertagande i Tyskland som något omedelbart förestående. Zinovjev sade: ”Tyskland står nära revolutionen. Detta betyder dock inte att revolutionen kommer inom en månad eller ett år. Kanske kommer mycket längre tid att krävas.”⁹⁷

⁹⁶ *Ibid.*, sid. 359.

⁹⁷ Det citatet är översatt från den ryska stenografiska rapporten, sid. 103, och återges av Carr, *The Interregnum, a.a.*, sid. 178 [sv. *Mellan Lenin och Stalin*, sid. 174]. Den tyska versionen är annorlunda: ”KPD är ett klassparti men i bemärkelsen det slags revolutionära parti som behövs när revolutionen är nära. Det kan komma fler episoder men det råder inga tvivel om hur kampen kommer att sluta.” (*Protokoll der Konferenz der Erweiterten EKKI, a.a.*, sid. 101.)

38. Cuno-regeringen störtas

Om, vilket Lenin ansåg, marxismens kärna verkligen består i att först och främst kunna analysera en konkret situation korrekt, då var det inte lätt att vara en bra marxist i Tyskland i juli 1923. Det rådde ingen tvivel om att situationen var förrevolutionär. Men där fanns också många motsägelsefulla drag. Dessutom vägde minnet av tidigare missöden tungt i kommunistledarnas sinnen. Ju mer som stod på spel och ju större de reella möjligheterna till seger var, desto större verkade också risken för nederlag och desto större anledning att avvakta och inte riskera att förlora allt genom att förhastat ge sig in i striden.

Rykten om inbördeskrig

Efter den relativa stiltjen i Ruhr fortsatte temperaturen bara att stiga i hela landet från början av juni medan den ekonomiska krisen fördjupades, valutan kollapsade och priserna rusade i höjden. Strejker utbröt mot fackföreningarnas vilja och bekämpades av de socialdemokratiska ledarna, som varnade för riskerna med obetänksamt agerande och oreda som bara kunde leda till att kommunisternas inflytande växte. Fabriksrådets stärkta ställning framgick i dessa strejker. Deras landsomfattande aktionskommitté, ”De femtons kommitté”, under ledning av Hermann Grothe, började likna ett alternativt ledarskap för arbetarklassen och en allvarlig utmanare till fackföreningsledningarna.

Den 16 juni utfärdade Kommittén en högtidlig maning till det arbetande folket, statstjänstemän, kontorsfolk och intellektuella på fabriksrådets vägnar. Den beskrev den katastrof som hotade det tyska samhället i dess helhet och fastslog att arbetarklassen kunde ta sig an roten till det onda, det kapitalistiska systemet: ”Endast gemensam kamp, endast klasskamp kan ge er vad ni behöver helt enkelt för att överleva. Det arbetande folket är i rörelse. I den flodvåg som fackföreningarna idag försöker stävja och få stopp på vilar stora uppgifter på fabriksråden.”¹ Kommittén manade fabriksråden att bilda lokala och regionala organisationer för att ge de arbetande massorna ”ledning och mål” under de strider som väntade. Kommittéer för kontroll av priser och proletära hundraden måste bildas; tillsammans med fabriksråden skulle de utgöra basen för den arbetarregering som var enda sättet att få en positiv utväg ur krisen.

Den ena strejken och demonstrationen efter den andra bröt mycket riktigt ut. Den 2 juni demonstrerade arbetarna i Bautzen², den 7 juni i Dresden och Leipzig.³ Samma dag gick över 100 000 gruvarbetare och metallarbetare i strejk i Oberschlesien under ledning av en vald strejkkommitté⁴ med sex kommunister bland de 26 medlemmarna.⁵ Den 11 juni utbröt en strejk med 100 000 lantarbetare i Schlesien – något som man aldrig tidigare skådat⁶ – och den följdes av 10 000 daglönare i Brandenburg.⁷ Samma dag inleddes en strejk i handelsflottan i Emden, Bremen, Hamburg och Lübeck på uppmaning av Sjöfolksförbundet, som tillhörde Röda fackföreningsinternationalen RILU och hade en kommunistisk ledning.⁸

I Berlin skred metallarbetarna till handling.⁹ Det fanns 250 000 i huvudstaden med förorter, av dem var 153 000 fackligt organiserade – det fanns ett stort antal småföretag där inte ens hälften av de anställda var organiserade. Trycket från arbetarna tvingade facket att utlysa en omröstning om strejk, nu också med rösträtt för oorganiserade, och strejken fick större majoritet än någonsin. Slutligen utlystes strejk vid de 60 största företagen med en sammanlagd arbetsstyrka på 90 000. Arbets-

¹ *Die Rote Fahne*, 17 juni 1923.

² *Die Rote Fahne*, 2 juni 1923.

³ *Die Rote Fahne*, 7 juni 1923.

⁴ *Die Rote Fahne*, 9 juni 1923.

⁵ Angress, *a.a.*, sid. 352.

⁶ *Die Rote Fahne*, 12 juni 1923.

⁷ *Die Rote Fahne*, 24 juni 1923.

⁸ *Die Rote Fahne*, 12 juni 1923.

⁹ *Die Rote Fahne*, 8 juli 1923.

givarna inledde genast förhandlingar, men den 10 juli strejkade 150 000 och fackföreningsledningen hade hamnat på efterkälken på många fabriker. Samma dag gick arbetsgivarna med på en löneökning från 9 800 mark för sista veckan i juni till 12 000 första veckan i juli. En del av avtalet stipulerade om en paritetskommission som skulle skapa ett prisindex, som skulle tjäna som bas för att kompensera de ökade levnadsomkostnaderna; arbetsgivarna krävde att detta skulle hemlighållas för att förhindra alla möjligheter till att idén skulle spridas. Ändå var det bara att konstatera faktum; från den 10 juli hade metallarbetarna fått en löneförhöjning som låg 38 procent över vad facket krävt den 3 juli då arbetsgivarna hade vägrat ge efter.¹⁰

Snart hade turen kommit till byggnadsarbetarna och därefter snickarna i huvudstaden. Överallt var det kommunisterna som hade den ledande rollen när strejkerna startade och senare för att organisera återgång till arbetet. Så var situationen inte bara på fackföreningsmötena, där de ofta hade majoritet, utan också på de stormöten som var öppna för alla och som de tvingade fackföreningsledarna att anordna.

Den 12 juli, mitt under uppsvinget för dessa ekonomiska strejker om lönerna, publicerade *Die Rote Fahne* en ljungande ”Maning till Partiet”.¹¹ Den hade helt och hållet formulerats av Brandler och godtagits den 11 av en överraskad *Zentrale*, trots många invändningar. Brandler var oroad över den nationalistiska extremhögerns framsteg och förfärad över rapporten från ett möte där den tidigare vänsteristen Wollheim, som hoppat av till nationalisterna, talat om att ”skjuta kommunisterna”. Brandler ville skaka om partiet och få det att inse situationens allvar.¹² I appellen hette det att läget blivit allt allvarligare. Cuno-regeringen var på randen av sammanbrott och en total kris närmade sig. Fransmän och belgare underblåste separatiströrelsen i Rheinland, och Bayern var på väg att bryta sig loss under en högerextrem regering. Trupper från *Reichswehr* – i varje fall i Bayern – nazistiska stormtrupper och det *Svarta Reichswehr* gjorde sig redo för direkt inbördeskrig, efter skörden, mot arbetarnas Sachsen och Thüringen, där vänstersocialdemokratiska regeringar stödde av fabriksrådsrörelsen och tillät bildandet av proletära hundraden. Fascisternas planer var välkända av arméledningen, och hade dess stöd, eller ledarna för de borgerliga partierna, som uppmuntrade dem, och ledningen för socialdemokraterna, som blivit medskyldiga genom att tåga: ”En allvarlig strid närmar sig, vi måste vara fullt beredda att agera! Utan att darra måste vi förbereda oss själva och massorna, lugnt och med tydliga idéer.”¹³ Ingen kunde säga när fascisterna skulle gå till attack:

Vi kommunister kan bara vinna striden med kontrarevolutionen om vi lyckas få med oss socialdemokrater och arbetare utan partitillhörighet i kampen ... Vårt parti måste öka organisationernas kampförmåga så att inte inbördeskriget kommer som någon överraskning för dem ... Fascisterna hoppas kunna vinna inbördeskriget genom sin brutalitet och sitt oerhörda våld ... Deras attack kan bara stoppas med röd terror mot vit terror. Om fascisterna, väpnade till tändarna, öppnar eld mot våra proletära kämpar kommer de att finna oss redo att sopa bort dem. Om de ställer en strejkande av tio mot väggen kommer de revolutionära arbetarna att skjuta en fascist av fem! ... Partiet är redo att slåss skuldra vid skuldra med alla som uppriktigt går med på att strida under ledning av proletariatet. Framåt! Låt oss sluta det proletära avantgardets led! Till kamp, i Karl Liebknechts och Rosa Luxemburgs anda!¹⁴

Samma nummer av *Die Rote Fahne* meddelade också att *Zentrale* beslutat att göra 29 juli till proletariatets ”Anti-fascistiska dag” och den dagen anordna demonstrationer i hela Tyskland. Stunden tycktes ha kommit att pröva partiets styrka i stora gatudemonstrationer, som i sin tur kunde påverka den politiska utvecklingen och framför allt vinna över majoriteten av arbetarna till kommunismen. Denna appell till partiet fick emellertid kritik bland företrädarna för högern. Brandler skulle senare

¹⁰ Se Melchers artikel om metallstrejken i *Correspondance internationale*, n° 56, 13 juli 1923, sid. 416.

¹¹ *Die Rote Fahne*, 12 juli 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, del 2, a.a., sid. 365-67.

¹² Enligt vad Brandler uppgett till Wenzel och Carr, diskuterat i Angress, a.a., sid. 358, not 109.

¹³ *Die Rote Fahne*, 12 juli 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, del 2, a.a., sid. 365.

¹⁴ *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, del 2, a.a., sid. 365-67.

tala om de rykten som cirkulerade vid denna tid: ”Brandler har blivit galen. Nu tänker han iscensätta en kupp igen.”¹⁵

Antifascistiska dagen

Beslutet att organisera en demonstration hade med säkerhet att göra med *Zentrales* vilja att slå vakt om sitt grepp över rörelsen, men också att ena och centralisera den. I vilket fall som helst kunde denna demonstration med tanke på de stämningar som rådde bara öka klassmotsättningarna. Tidningarna fördömde den förstas omedelbart som en krigsförklaring och beviset för att kommunisterna ville ha inbördeskrig.¹⁶

Partitidningarna kunde komma med dementier, men maningarna till vaksamhet, att man ständigt återkom till nödvändigheten av att mobilisera massorna och att den avgörande stunden oemotståndligt närmade sig bidrog till att skapa en spänd stämning. Dessutom var kommunisterna inte ensamma om att förbereda den Anti-fascistiska dagen. När man läser maningarna till att förbereda och anordna lokala demonstrationer framgår det att de inte bara vunnit över många fackföreningar och icke anslutna för planerna. Överallt där kommunisterna fått med sig socialdemokratiska organisationer var dessutom stora samlingar av arbetare redo att delta – och rent av gå längre än partiet tänkt sig.

Den 23 juli förekom våldsamheter i Frankfurt-am-Main under en gemensam demonstration av KPD och socialdemokraterna. Demonstranterna tvingade butiker att stänga, stoppade bussar och ofredade förbipasserande med borgerligt utseende och tvingade dem att bära plakat och ropa paroller.¹⁷ Presidenten i Hannover – självaste Gustav Noske – gjorde detta till en förevändning för att förbjuda demonstrationen den 29 juli.¹⁸ Landets regering uppmanade andra stater att följa hans exempel. Alla gjorde det förutom Sachsen och Thüringen. I Preussen förbjöd den socialdemokratiske inrikesministern Severing den planerade demonstrationen i Potsdam.¹⁹

Nu dök de gamla motsättningarna inom *Zentrale* omedelbart upp igen. Skulle man acceptera förbudet? Skulle man bara låtsas om ingenting, men i så fall, hur undvika onödiga risker och rent av en förhastad strid? Brandler lutade mot en kompromisslösning. KPD kunde förvisso samla avsevärda skaror bakom sig, men eftersom de ännu inte hade tagit ledningen över en stor massrörelse, måste de till varje pris kringgå regeringens provokation och kort sagt undvika kraftmätningen, men utan att kapitulera. Han föreslog att parollen skulle behållas och att man skulle demonstrera i Sachsen, Thüringen och Baden, där man ännu inte förbjudit dem, samt även i preussiska Sachsen, Ruhr och Oberschlesien, där myndigheterna inte förmådde stoppa demonstrationerna. Under alla omständigheter måste demonstrationerna skyddas av beväpnade proletära hundraden.²⁰ Fischer ansåg att partiet inte kunde ge efter utan att tappa ansiktet och arbetarnas förtroende, och insisterade på att demonstrationen i Berlin måste bli av.²¹

Berlinpolisen under Severing var inte att leka med och kommunisternas inflytande inom proletariatet i Berlin var klart lägre än socialdemokraternas. Risken fanns – och i Brandlers ögon ökade den genom att det fanns vänsterister med avgörande inflytande i distrikten Berlin-Brandenburg – om att låta sig luras in i en provokation och att Berlinproletariatets förtrupp åter skulle isoleras i en förhastad strid. Brandler framhöll detta och tillade – helt säkert inte utan en viss ironi – att *Zentrale* kunde låta demonstrationen i Berlin äga rum bara om partiledarna i huvudstaden kunde vara säkra på att den skulle få det väpnade skydd som krävdes. Detta motförslag gjorde Fischer så rasande att

¹⁵ *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 31.

¹⁶ Ersi (*a.a.*, sid. 153) nämner artiklar i *Germania*, 19 juli, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 12 juli och *Merseburger Tageblatt*, 14 juli, som varnade för ”en större fara än franska trupper vid Rhen och i Ruhr”.

¹⁷ *Die Rote Fahne*, 24 juli 1923.

¹⁸ Angress, *a.a.*, sid. 364.

¹⁹ Potsdam Archives I, Reichsministerium des Innern, n° 13, 212, sid. 521, citerat i Ersi *a.a.*, sid. 153.

²⁰ *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 32.

²¹ *Ibid.*, sid. 55. Det är märkligt att Fischer i *Stalin and German Communism*, bara ägnar fem rader åt frågan om den Anti-fascistiska dagen och inte nämmer vilken hållning hon själv intog (*a.a.*, sid. 287).

hon till och med kallade honom ”fascist” och ”äventyrare”! Brandler retirerade och föreslog strejk mot demonstrationsförbudet, men det avvisades.²² *Zentrale* hade hamnat i rent kaos. Tidningarna fortsatte att mala på om ”bolsjevikhöten” och att kommunisterna planerade en kupp i samband med demonstrationen och en majoritet i *Zentrale* ansåg att man till varje pris måste undvika att gå i fällan med att ta strid på en dag och en plats som motståndaren valt. Ändå var det så svårt att böja sig för förbudet att Brandler inte ville ta ansvar för det ensam, utan att ha EKKI bakom sig.²³

I Moskva rådde förvirring. Kommunistpartiets tolfte kongress var just avslutad. Det var första kongressen utan Lenin, vars sista artikel hade publicerats den 6 februari och som, efter ytterligare en stroke, legat helt förlamad sedan den 9 mars. I flera månader hade konflikter utkristalliserats i politbyråns kring ekonomiska frågor. ”Saxkrisen” krävde en lösning; Trotskij föreslog industrialisering och planering, vilket majoriteten motsatte sig. Mot honom stod ”trojkan”, alliansen mellan Zinovjev, Kamenev och Stalin, som sedan 1922 var generalsekreterare. Motsättningarna mellan trojkan och Trotskij kom inte till uttryck under kongressen, men hård kritik riktades ändå mot den förra. Preobrazjenskij m fl kritiserade att demokratin kvävdes i partiet, apparatens tillväxt och att auktoritära metoder började breda ut sig från ledningens sida. Bucharin och Rakovskij kritiserade Stalin för att föra en chauvinistisk politik, där russifiering genomfördes med våld. Dessutom hade Stalins agerande under den georgiska affären fått Lenin att föreslå ett block med Trotskij mot honom och inleda den kamp som strax innan han definitivt försvagades skulle leda till att han bröt sina personliga kontakter med Stalin. Men i Lenins frånvaro ville Trotskij inte ta någon dust med sina motståndare på kongressen, samtidigt som de redan var i färd med att organisera en fraktion mot honom i politbyråns.

När Brandlers telegram nådde Moskva var många av bolsjevikedarna, bl a Zinovjev, Bucharin och Trotskij, på semester. Bara Radek och finländaren Kuusinen höll ställningarna i EKKI.²⁴ Kommunisterna i Bulgarien hade precis upprepat KPD:s blundrar under Kappkuppen och tillkännagett sin neutralitet i konflikten mellan Stambolijskis bonde-reformistiska regering och Tsankovs militära resning.²⁵ Radek sade att tyskarna fick se upp med att ”tvinga fram kamp” och ”kasta sig in i ett nederlag liknande det i juli 1917 av rädsla för att åstadkomma en upprepning av vad som hänt i Bulgarien”.²⁶ I alla fall kontaktade han de kollegor som var på semester. Trotskij vägrade att uttala sig i avsaknad av information.²⁷ Zinovjev och Bucharin ansåg att man måste trotsa förbudet och meddelade Radek det:

Bara genom att följa den linje som skisserades i appellen den 12 juli kommer kommunistpartiet att kunna göra sig känt som inspirationskälla och viktigaste samlingspunkt för proletariats kamp mot fascismen. I annat fall kommer de beklagliga erfarenheterna från Italien och Bulgarien att upprepas. Det finns redan alltför många tveksamma i det tyska kommunistpartiet.²⁸

Stalin talade för raka motsatsen. I ett brev till Bucharin och Zinovjev [7 augusti 1923] ansåg han att kommunisterna borde slå till en tillfällig reträtt:

Bör kommunisterna i rådande läge försöka ta makten utan socialdemokraterna? Är de tillräckligt mogna för det? Det är enligt min mening frågan.. När vi grep makten i Ryssland hade vi sådana resurser i reserv som a) löftet om fred; b) parollen om jorden till bönderna; c) stödet från arbetarklassens stora majoritet; och d) sympati från böndernas. För närvarande har de tyska kommunisterna inget av detta. De har naturligtvis ett sovjetland till granne, vilket vi inte hade; men vad kan vi erbjuda dem? Skulle den tyska regeringen falla nu, så att säga, och kommunisterna ta över skulle det sluta i en krasch. Detta i ”bästa”

²² *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 32.

²³ Angress (*a.a.*, sid. 365-66, not 131) diskuterar frågan, som förblir obesvarad, huruvida EKKI telegraferade sitt svar före eller efter mötet i *Zentrale*.

²⁴ *Cahiers du bolchevisme*, n° 11, 30 januari 1925, sid. 718. Kuusinen hade varit Kommunistiska internationals generalsekreterare sedan 5 december 1921 (*Die Tätigkeit, a.a.*, sid. 320).

²⁵ Se Carr, *The Interregnum, a.a.*, sid. 190-200. [Mellan Lenin och Stalin, kap. 8 ”Bulgarien och bönderna”]

²⁶ *Cahiers du bolchevisme*, N° 11, 30 januari 1925, sid. 718.

²⁷ *Ibid.* Trotskij ifrågasatte aldrig Kuusinenens påstående.

²⁸ *Ibid.*

fall. Medan de i värsta fall skulle slås i tusen bitar och slungas tillbaka. Det handlar inte om att Brandler vill ”undervisa massan”, utan om att bourgeoisien plus högersocialdemokraterna kommer att vända en sådan lektion – demonstrationen – till ett allmänt slag (för tillfället är alla oddsen på deras sida) och utrota dem [de tyska kommunisterna]. Fascisterna sover naturligtvis inte; men det är till vår fördel att låta dem attackera först: det kommer att samla hela arbetarklassen runt kommunisterna (Tyskland är inte Bulgarien). Dessutom pekar all vår information på att fascismen är svag i Tyskland. Enligt min åsikt borde tyskarna hållas tillbaka, och inte drivas på.²⁹

Inför dessa divergerande åsikter skickade Radek den 26 ett telegram till Brandler: ”Kominterns presidium råder till uppgivande av gatudemonstrationerna den 29 juli ... Vi fruktar en fälla.”³⁰

Zentrale anslöt sig till den ståndpunkten. På de flesta håll där gatudemonstrationer planerats till den Antifascistiska dagen ersattes de med inomhusmöten, utom i Sachsen, Thüringen och Württembergregionen.³¹ Ändå deltog mycket stora folkmassor. I Berlin var det 200 000 på 17 möten³², mellan 50 000 och 60 000 i Chemnitz, 30 000 i Leipzig, 25 000 i Gotha, 20 000 i Dresden och totalt 100 000 i Württembergregionen.³³ Vänstern tog avstånd från vad den betraktade som kapitulation. *Zentrale* lyckönskade sig till att ha omintetgjort kontrarevolutionens planer, som gått ut på att vid detta tillfälle piska upp pogromstämningar. Meyer förklarade beslutet:

Om kommunisterna, som regeringen påstår, avsett att starta inbördeskrig den 29 hade ingen kunnat hindra dem. Men de hade ingen tanke på att gå ut i strid i ett läge som fienden valt ... Det tyska kommunistpartiet omintetgjorde deras planer genom att den 29 anordna demonstrationer anpassade till lokala förhållanden, utan att utsättas för kritiken att lättvindigt ha riskerat sina medlemmars och arbetarsympatisörers liv. Revolutionärt otåliga kommer kanske att se beslutet som en skadlig reträtt; vårt parti vet mycket väl att det inte kommer att gå att stärka dess inflytande och förtroende inom arbetarklassen om man inte öppet säger vad man tänker göra och varför. Kommunistpartiet är ett massparti och dess taktik skiljer sig grundligt från små revolutionära organisationers konspirationer och upplopp. Det behöver varken knep eller ränker ... Det kommer att fortsätta arbetet med agitation, propaganda och organisering.³⁴

Läget i början av augusti

Uppmaningen till lugn och förberedelser verkade orimlig i den överhettade atmosfär som rådde i Tyskland i slutet av juli och början av augusti. Den 26 juli skrev *Kreuz-Zeitung*: ”Utan minsta tvivel står vi på randen till en ny revolution – vem kan fortfarande ta miste på det när man ser vad som utspelas inför våra ögon”.³⁵ Dagen därpå förklarade *Germania*: ”Förtroendet för landets regering är

²⁹ Citerat i L D Trotsky, *Stalin*, New York, 1967, sid. 368-69 [svenska: *Stalin* del 2]. Vad som hänt med det ryska originalet är okänt, men Stalin medgav detta brev existens (*Sotjinenija*, Volume 10, sid. 61-62, citerat i Carr, *a.a.*, sid. 187, not 1 [svenska upplagan kap 7 not 40, sid. 182-3]). Enligt Fischer publicerade Brandler och hans vänner detta brev för första gången i *Arbeiterpolitik*, 9 februari 1929. I såväl *Tredje internationalen efter Lenin* och *Stalin* anger Trotskij datum till 7 augusti – och i motsats till vad Carr uppger (*ibid.*), uppenbarligen efter att bara ha haft tillgång till den amerikanska upplagan av det senare arbetet i denna fråga. Men brevet handlar otvivelaktigt om Anti-fascistiska dagen när det omnämner ”demonstrationen” och även genom att sopa undan argumenten om Brandens ”avsikter”. Det måste därför erkännas att detta inte var Stalins svar på Radeks fråga, utan snarare ett rättfärdigande och ett svar till Bucharin och Zinovjev av hans inställning till den Anti-fascistiska dagen efter att den ägt rum.

³⁰ Citerat i Carr, *a.a.*, sid. 187.

³¹ Hortschansky, *Der nationale Verrat ... a.a.*, sid. 164.

³² *Die Rote Fahne*, 30 juli 1923.

³³ Hortschansky, *a.a.*, sid. 164.

³⁴ Appell från *Zentrale*, *Die Rote Fahne*, 31 juli 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, del 2, *a.a.*, sid. 378-81. Det var sannolikt vid den tiden – och inte i maj då Brandler farit till Moskva och ”hopplappandet” skedde – i en atmosfär av nya spänningar mellan tendenserna, som den episod som Radek omtalar i sitt brev till Zetkin i december 1926 ägde rum. I själva verket skrev han, efter att ha nämnt incidenterna vid valet av *Zentrale* på kongressen i Leipzig: ”Senare på sommaren då Brandler, Thalheimer, Pieck, Guralski och andra medlemmar av centralkommittén skrev ett brev till Zinovjev, Bucharin och mig med krav på att Ruth Fischer och Maslow skulle avpolletteras och Brandler i ett privat brev till mig skrev att det går inte längre att lappa ihop det hela. Jag förklarade då för honom att jag inte kan gå med på sådant vansinne. Då ändrade han sig.” (Brev från Karl Radek till Clara Zetkin”, *The New International*, Volume 1, n° 5, december 1934, sid. 155.)

³⁵ *Kreuz-Zeitung*, 26 juli 1923.

djupt skakat ... Missnöjet har nått en farlig nivå. Ursinnet är utbrett. Stämningen är elektrisk. En gnista och det kommer att leda till explosion ... Det är samma stämning som den 9 november.”³⁶ Bortsett från kommunistiska publikationer talades det i hela pressen om ”stämningen från november”.

Den 29 juli anordnades en speciell konferens i Weimar med den socialdemokratiska oppositionen. Paul Levi och Kurt Rosenfeld fanns på plats liksom Dissmann, ledaren för metallfacket, och Max Ulrich, metallarbetarnas ledare i Berlin. Levi var ansvarig för konferensen. Han talade om ”kommunisternas framgångar” och SPD:s ”oförlåtliga blundrar”.³⁷ *Leipziger Volkszeitung* publicerade en rapport från mötet – detta ”fraktionsagerande” visade oron inom partiapparaten – och återgav den antagna resolutionen, som uppmanade till kamp för att störta Cuno-regeringen och motsatte sig varje tänkbar socialdemokratisk medverkan i någon ”stor koalition” med de borgerliga partierna.³⁸ Det var liktydigt med att på förhand avvisa alla former av parlamentarisk lösning på den annalkande krisen och att satsa på bildandet av en arbetarregering – ett steg som Levi hade bestämt sig för att ta.

Radek lade utförligt fram kommunisternas linje sin artikel ”Inför den tyska bourgeoisiens bankrott: Det kommunistiska partiets uppgifter”, som publicerades i *Die Rote Fahne* den 2 augusti. Där hette det att Tyskland upplevde det andra nederlaget för bourgeoisien, som måste kapitulera för att förhindra resningar i stor skala och revolution. Tre viktiga företeelser präglade situationen. För det första hade kommunisterna fantastiska framgångar. Partiet var ”nära att vinna majoritet bland de aktiva arbetarna i landet” och ”var framgångsrikt på väg att vinna majoriteten från socialdemokraterna inom många sektorer, arbetsplatser och samhällen”. För det andra var socialdemokratin på tillbakagång: ”Den har upphört att vara en verksam del av det offentliga livet. Den är inte längre den avgörande faktor i kontrarevolutionen ... Det är en trög massa.” För det tredje befann sig den fascistiska rörelsen i sönderfall på grund av trycket från kommunisterna.

Stod en seger för den proletära revolutionen för dörren? Allt tydde på det, men Radek underströk att man inte fick hemfalla åt någon ödestro, för allt hängde på partiets insatser. Han framhöll: ”*Den tyska bourgeoisien är organiserad som ingen annan i världen. Kommunistpartiet måste också organiseras som ingen annan.*” Han avfärdade bestämt illusionerna hos dem som trodde att den ryska modellen visade vägen framåt:

Bolsjevikerna kunde ta makten med 70 000 medlemmar eftersom den ryska bourgeoisien var dåligt organiserad. Vårt tyska parti måste ha minst en miljon medlemmar – och det snart. Vår organisation får inte bli någon valorganisation, utan en knuten näve byggd inte bara på det kommunistiska idealet, utan också på chockbataljonernas pansar, våra proletära hundraden. Det är mycket möjligt att det tyska kommunistpartiet kommer att tvingas agera innan de villkoren uppfyllts. Men det måste arbeta med all kraft för att se till att utsikterna till framgång blir de största möjliga.

På kort sikt måste partiet bygga enhetsfronten, fortsätta arbetet att tillsammans med vänstersocialdemokraterna bilda fabriksråd, kontrollkommittéer och proletära hundraden och via dem främja sådana övergångskrav som kan mobilisera massorna, nämligen arbetarkontroll över produktionen, beslagtagande av reella värden och bildande av en arbetar- och bonderegering. Det var inte mindre viktigt att på allvar ägna sig åt frågan om att vinna över breda skikt inom småbourgeoisien: ”Vi behöver ingenjörer, officerare och banktjänstemän för att Tyskland ska komma ur sin fattigdom.”

Som avslutning på denna artikel, daterad 29 juli och utformad i Moskva, upprepade Radek att stunden för attack fortfarande inte var inne:

Låt inte fienden tillfoga oss delnederlag. Illa förberedda offensiver kan leda till nederlag också i de allra mest gynnsamma tillfällen till handling. Om motståndaren går på offensiven kommer han att ha gjort en felkalkyl. Låt oss vara redo i det fallet att först ge prov på segerrikt motstånd och sedan besegra honom.

³⁶ *Germania*, 27 juli 1923.

³⁷ *Volksbote* (Zeitz), 31 juli 1923.

³⁸ *Leipziger Volkszeitung*, 2 augusti 1923.

Men låt oss inte försöka med någon förhastad konfrontation. Så ser situationen ut i Tyskland. Så ser kommunistpartiets uppgifter ut. De kräver stora ansträngningar av det, tillit till den egna styrkan, energi och entusiasm, men också kyla, lugn och bra strategiska beräkningar. Då ska den stunden komma när de tyska kamraterna kan sägas: ”Djävhet, mer djävhet och ännu mer djävhet!”³⁹

Detta var just de teman, byggda på samma analys, som Brandler skulle utveckla inför centralkommittén den 5-6 augusti då han presenterade en motion om det politiska läget. Partiets uppgift, som han såg det, var att förbereda sig på ”en defensiv revolutionär kamp”. Det måste fördubbla ansträngningarna för att bilda en arbetarenhetsfront med fackföreningarna och SPD, som kunde leda till en arbetar- och bonderegering i Tyskland. Det gällde därför att fortsätta kampanjen för att vinna över de arbetare som fortfarande var påverkade av socialdemokratin och åstadkomma om inte direkta sympatier så i varje fall en välvillig neutralitet från de lägre skikten inom småbourgeoisien.

Fischer upprepade sin kritik av den ”opportunistiska” tolkningen av enhetsfronten och arbetarregeringen och anklagade Brandler för att förkasta perspektivet med proletariats diktatur. Hugo Urbahns riktade skarp kritik mot parollen om arbetar- och bonderegering, som EKKI antagit i juni, och tillsammans med de sju andra inom Vänstern lade både Fischer och Urbahns ner sina röster i den slutgiltiga omröstningen.⁴⁰ I en rapport sade Brandler att dessa sju nedlagda röster inte var något mer än en personlig protest mot honom själv. Han citerade Fischer: ”Sedan kongressen i Leipzig har partiet utvecklats åt ett håll som är förenligt med oppositionens önsknings. Den opportunistiska faran finns fortfarande, men i ytterst begränsad utsträckning.”⁴¹

Men bland arbetarna växte otåligheten, och denna förvärrades av den besvikelse som reträtten i juli orsakat. Hade ledningen för KPD, som E H Carr tror, ”uttömt sitt förråd av ord och idéer”? Var inte KPD, som han tänker, ”rustat, eller redo för handling”?⁴² Hade kommunisterna kort och gott inte lyckats inse – som Radek senare skulle antyda – att en ny revolutionär våg var i antågande, låsta som de var vid det rutinmässiga propagandaarbetet för enhetsfront och arbetarregering.⁴³ Och mycket riktigt skulle en våg av ekonomiska strejker i Berlin några dagar senare skapa ett nytt politiskt läge, där kommunisterna togs på sängen, precis på samma sätt som fallet var med den tyska bourgeoisien och den socialdemokratiska ledningen.

Stormvarningen

Den 8 augusti samlades *Reichstag*. I sitt tal, som flera gånger avbröts av kommunistiska deputerade, uppmanade Cuno, till en förtroendeomröstning och manade till oppoffringar, hushållande med tillgångarna och arbetsamhet. Omedelbart efter hans tal krävde och beviljades socialdemokraterna ajournering av förhandlingarna till nästa dag. Wilhelm Koenen, KPD:s talesman, ropade: ”Ner med Cuno! Det är det rop vi hör överallt!”⁴⁴

Debatten återupptogs den 9 augusti. Salen var bokstavligen belägrad av arbetare, som församlingen vägrade släppa in. De socialdemokratiska ombuden meddelade att de tänkte lägga ner sina röster vid förtroendeomröstningen. Man fick veta att arbetarna på Borsigfabriken i Berlin gått i strejk.⁴⁵ I Chemnitz krävde en demonstration med 150 000 deltagare Cuno-regeringens avgång.⁴⁶ Debatten fortsatte och slutade den 10 augusti med en förtroendeomröstning, där socialdemokraterna lade ner sina röster och kommunisterna röstade mot.⁴⁷ Från talarstolen riktade Koenen en maning till

³⁹ *Die Rote Fahne*, 2 augusti 1923.

⁴⁰ *Die Rote Fahne*, 8 augusti 1923.

⁴¹ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 481.

⁴² Carr, *a.a.*, sid. 188. [Mellan *Lenin och Stalin*, sista sidan i kap 7]

⁴³ *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 14-15.

⁴⁴ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Band 161, sid. 11748-49, 11761.

⁴⁵ *Die Rote Fahne*, 10 augusti 1923.

⁴⁶ Krusch, *Um die Einheitsfront und eine Arbeiterregierung, a.a.*, sid. 251.

⁴⁷ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Band 161, sid. 11779.

Tysklands arbetande folk om att ”det arbetande folkets massrörelse skulle gå vidare, över parlamentets huvud, och bilda en revolutionär arbetarregering”.⁴⁸ Prognosen pekade på storm.

I gryningen hade strejken inletts i verkstäderna i Berlins tunnelbana.⁴⁹ Några minuter senare hade turen kommit till tryckarna och framför allt, på initiativ av den kommunistiska cellen, de 8 000 som arbetade på det nationella tryckeriet.⁵⁰ Sedelpressen stannade upp och inom några timmar skulle regeringen stå utan betalningsmedel. Rörelsen fortsatte på de stora företagen, arbetet avstannade vid Siemens följt av Borsig.⁵¹ Arbetarna vid elva fabriker i Berlin upprepade i resolutioner kommunisternas krav på att Cuno skulle avpolletteras och en arbetarregering bildas. Transporterna i städerna hade helt upphört. Gas- och elförsörjning stoppades. Strejkerna bland transportarbetarna och elektrikererna ledde till stopp på andra håll, möten och växande agitation följde. I Hamburg var strejken total på skeppsvarven. Arbetare demonstrerade i Krefeld och Aachen; polisen ingrep och dödsoffer krävdes.⁵²

Tidningarnas middagsupplagor rapporterade att *Reichsbank* hade slut på sedlar och höll på att stänga. *Vorwärts* manade arbetarna till lugn. *Die Rote Fahne* publicerade en appell från ”De femtons kommitté”:

På varje fabrik, passivt motstånd! Stoppa löneskojeriet! Kasta ut de bankrutta! Kasta ut ockrarna! Åtminstone fredstidslön för vårt arbete! Tio miljoner mark omedelbart till varje arbetare, kontorsanställd eller offentligt anställd som kompensation för de höga levnadsomkostnaderna! Bröd till dem som arbetar! Ta över livsmedelstillgångarna! Distribution via fackföreningar och arbetarnas organisationer! För en arbetar- och bonderegering! Arbetare, ni måste bryta er fria! Regeringen Cuno för er till ruin! Bilda enhetsfronten av alla utsugna i kampen för er existens! Bilda arbetarnas självförsvarsgrupper på alla arbetsplatser!⁵³

Fackföreningskommissionen i Berlin samlades till ett särskilt möte på kvällen den 10 augusti. Representanter för socialdemokraterna, de Oberoende och kommunisterna var inbjudna.⁵⁴ Otto Wels var på plats tillsammans med Rudolf Breitscheid och Hertz. Kommunisterna representerades av Fischer, Geschke och Heckert. Frågan var om fackföreningarna skulle stödja den spontana strejk som var under utveckling. Det var ett beslut av historisk vikt. Om fackföreningarna öppet gav sitt stöd skulle strejken bli total och sopa bort Cuno. Då skulle den enda lösningen vara att bilda en arbetarregering med representanter för fackföreningarna. Det var samma lösning som Legien föreslagit direkt efter Kappkuppen, men nu kom den mitt i ett offensivt uppsving bland arbetarna. Debatten blev intensiv. Framträdande fackföreningsfolk, övertygade reformister sedan decennier – som Gustav Sabath som Fischer nämner⁵⁵ – lutade åt ett ställningstagande som de insåg var lika med en brytning med bourgeoisien och fackföreningsrörelsens hela förflutna.

De socialdemokratiska ledarna, med Wels i spetsen, kom med helt andra argument. Strejken innebar anarki, ett äventyr, kaos. Regeringen hade precis kommit med seriösa löften till en delegation från deras parti. Den tänkte agera; storföretagen hade ställt 50 miljoner guldmark till förfogande för inköp av livsmedel och 200 miljoner, på samma villkor, för att få bukt med inflationen. Riksdagen hade precis röstat för skattehöjningar på inkomster och företag. Allt detta utlovade snabb förbättring av den ekonomiska situationen och en strejk kunde sätta allt på spel. Mot detta föreslog kommunisterna en tredagars strejk med krav på en minimitimlön på 0,6 guldmark, Cuno-regeringens avgång och att en arbetar- och bonderegering skulle bildas.⁵⁶ Trodde de verkligen att det skulle gå

⁴⁸ *Die Rote Fahne*, 11 augusti 1923.

⁴⁹ Ersil, *a.a.*, sid. 242-43.

⁵⁰ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Band 161, sid. 11770.

⁵¹ Ersil, *a.a.*, sid. 214.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Die Rote Fahne*, 10 augusti 1923.

⁵⁴ *Die Rote Fahne*, 11 augusti 1923; Fischer, *a.a.*, sid. 300-01; Wenzel, *a.a.*, sid. 165; *Bericht über die Verhandlungen des IX Parteitags der KPD*, *a.a.*, sid. 12-13, 21.

⁵⁵ Fischer, *a.a.*, sid. 300. Sabath hade i själva verket varit medlem av USPD 1919-22.

⁵⁶ *Ibid.*

att övertyga de personer de riktade sig till? När vi läser vad Fischer hade att säga kan man tvivla på det:

Jag önskar att arbetarna kunde se och höra er tjugiga fackföreningskommission. Ni har inte en aning om vad som pågår där ute, annars skulle ni inte kunna häva ur er så mycket strunt. Rörelsen är på plats: den är stark och det handlar bara om att bestämma sig för om den ska få en enad ledning, med er, utan er eller mot er.⁵⁷

Fackföreningsledarna lystrade till Wels argument och regeringens löften och skulle knappast gå att få att skrida till handling i det läget. Och till sist beslutade man att avvisa kommunisternas förslag.

På kvällen den 10 augusti skickade politbyrån en skrivelse till alla partidistrikt för att informera dem om att ”en mäktig spontan massrörelse av passivt motstånd och strejker” brutit ut i Berlin. Där meddelades att ett stormöte av delegater skulle äga rum nästa dag för att besluta om en tredagars strejk:

Rörelsens framtid beror på hur den utvecklas och vad som händer i landet i övrigt ... De informationer vi fått visar att ett läge liknande det i Berlin råder runt om i landet. Överallt passivt motstånd och strejker. Dessa rörelser måste metodiskt föras samman och vi måste ta ledningen över dem ... Vi måste se till att de lokala kommittéerna i ADGB tar ledningen över den spontana rörelsen. Där det inte sker, där rörelsen är spontan, får ingen tid slösas på utdragna förhandlingar och fabriksråden måste leda och organisera rörelsen.

Partiet måste vara berett på alla eventualiteter, framför allt att tvingas gå under jorden. För stunden var perspektivet emellertid följande: ”Det är möjligt att regeringen Cuno faller på grund av trycket från strejken och ersätts av en stor koalition. Kanske kommer SPD att försöka sätta en broms på rörelsen genom att gå med i koalitionen.”⁵⁸

Den 11 augusti var Författningsdagen, fyraårsdagen av Weimarförfattningen; det förekom skottlossning i Hannover, Lübeck och Neurode. Klockan tio på förmiddagen anlände fabriksrådsdelegaterna i bilar eller på motorcyklar med röda vimplar till två varandra intilliggande lokaler, Neue Welte och Kliems Festsäle i Berlin. De hade blivit sammankallade på natten av ”De femtons kommitté” efter mötet med fackföreningsledarna. Polisen ingrep inte. På Kommitténs vägnar föreslog Grothe en tredagars generalstrejk.⁵⁹ Hans förslag antogs utan någon längre debatt tillsammans med ett nio punkters program:

- Omedelbar avpollettering av Cuno-regeringen.
- Bildande av en arbetar- och bonderegering.
- Rekvisition av livsmedel och rättvis fördelning av dessa under arbetarorganisationernas kontroll.
- Omedelbart officiellt erkännande av arbetarnas kontrollkommittéer.
- Hävande av förbudet mot de proletära hundradena.
- Omedelbart fastställande av en timlön på minst 60 guldpfennig.
- Omedelbar anställning av arbetslösa i produktivt arbete.
- Slut på undantagstillståndet och demonstrationsförbudet.
- Omedelbar frigivning av arbetare som fängslats för politiska förseelser.⁶⁰

På aftonen tog KPD upp fabriksrådets appell och spred den med flygblad. Polisen beslagtogs flygbladen med hänvisning till ett dekret som antagits dagen innan om beslag av alla trycksaker som uppmanade till brott mot den allmänna ordningen eller till att störta den sittande regimen. Socialdemokraternas parlamentsgrupp inkallades brådskande, gjorde en bedömning av läget och försökte korrigera föregående dags misstag. Man förklarade att Cuno inte längre hade dess förtroende, men

⁵⁷ *Die Rote Fahne*, 11 augusti 1923.

⁵⁸ Politisk skrivelse n° 18 från politbyrån, reproducerad i Krusch, *a.a.*, sid. 328-29.

⁵⁹ Erich Rochlers minnen i *Unter den roten Fahne*, *a.a.*, sid. 212; Ersil, *a.a.*, sid. 245.

⁶⁰ *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, Del 2, *a.a.*, sid. 404-05.

förklarade sig, på Wels uppmaning och med tanke på situationens allvar, redo att ansluta sig till en stor koalitionsregering⁶¹, som skulle gå in för att ”låta de rika få betala” och minska fattigdomen bland det arbetande folket. Detta var dödsstöten för Cuno som avgick.

Det uppstod våldsamt oro i alla stora industristäder dit strejken spridit sig. Grothe formulerade direktiv på Aktionskommitténs vägnar med inriktning på generalstrejk: val av strejkkommittéer, organisering av kontrollkommittéer och proletära hundraden, maningar till arbetarpartier och fackföreningar om bildande av en arbetarnas enhetsfront som första steget mot en arbetar- och bonderegering, att de proletära hundradena skulle avvärja beväpnade fascistgrupper och propaganda för fraternisering riktad till soldater och polis.⁶²

Den 12 augusti förekom sammandrabbningar mellan demonstranter och polis i Hannover, Rott-hausen och Gelsenkirchen, varvid 30 personer dödades. Den 13:e fler demonstrationer med allvarlig skottlossning nästan överallt. Sex personer dödades i Wilhelmshaven, 20 i Hannover, 15 i Greisz, 10 i Aachen, 20 i Zeitz, 30 i Jena, en i Breslau, fyra i Krefeld och fyra i Ratibor. I Halle och Leipzig rekvirerade de proletära hundradena boskap på den omgivande landsbygden, slaktade den och organiserade utdelning av kött bland arbetarna.⁶³

Centralkommittén gick snabbt under jorden under strejken och lämnade Berlin. Fritz Heckert stannade ensam kvar i huvudstaden där han samordnade operationerna tillsammans med ”De femtons kommitté”.⁶⁴ Under 48 timmar, efter den vilda strejk som sopat bort Cuno, tycktes allt möjligt.

Då hade emellertid seriösa förhandlingar inletts mellan partierna och, i egenskap av president, hade Ebert gett Gustav Stresemann från Nationella folkpartiet i uppdrag att bilda en ny regering.⁶⁵ Fyra socialdemokrater satte sig i den, Robert Schmidt som vice premiärminister, Hilferding i finanserna, Sollmann som inrikesminister och Radbruch justitieminister. Den nya regeringen dolde inte sina avsikter att förhandla med Frankrike och stabilisera marken, framför allt genom att reformera de offentliga finanserna och ”låta de rika få betala”.⁶⁶ Och mycket riktigt, på några dagar hade arbetarnas agerande skrämt bourgeoisien och parlamentsledamöterna tillräckligt för att tvinga dem till en avgörande radikal åtgärd. Cunos strategi med att låta saker och ting bli till det sämre hade lett den härskande klassen till avgrundens rand och nu bestämde den sig för att retirera. Socialdemokraterna gick än en gång med på att rädda den borgerliga regimen och samhället i utbyte mot löften om beskattning av storföretagsamheten och hårdare kontroll av högerextremisterna. Stresemanns kalkyl var att deras inträde i regeringen skulle förse honom med några veckors respit som han kunde använda till förhandlingar med utländska makter om Ruhr.

Det var också vad de ryska kommunisterna i Moskva ansåg, eller i varje fall vad Radek skrev. Hans uppfattning var att Stresemann, som representant för mellanbourgeoisien, var benägen att försöka förhandla sig ut ur den diplomatiska återvändsgränd och reformera rikets finanser på bourgeoisiens bekostnad. Socialdemokraterna satte sig i den stora koalitionen som de såg som en möjlighet till den ”medelväg” de hoppades på, slutet för markens fall, prisfall tack vare finansiella åtgärder, förhandlingar med Frankrike, åtgärder mot nationalisterna och minskat inflytande för de stora industriägarna. Radek ansåg den nye rikskanslern vara ”en långt mer erfaren politiker än Cuno” och drog slutsatsen att krisen var lika allvarlig som någonsin, men: ”Det kan ändå vara så att Herr Stresemann representerar ett stadium som kommer att få rörelsen att göra halt ... att ett relativt lugn uppnås.”⁶⁷

⁶¹ *Vorwärts*, 12 augusti 1923.

⁶² Ersil, *a.a.*, sid. 283.

⁶³ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 478.

⁶⁴ Fischer, *a.a.*, sid. 302.

⁶⁵ G Stresemann, *Vermächtnis*, Volume 1, Berlin, 1932, sid. 88.

⁶⁶ *Verhandlungen des Reichstags. I Wahlperiode 1920*, Band 361, sid. 11840ff.

⁶⁷ *Die Rote Fahne*, 27 augusti 1923; *Correspondance internationale*, n° 68, 29 augusti 1923.

Det var också uppfattningen hos tyska *Zentrale*. I sin utdragna agitationskampanj hade man framställt Cunos fall som första steget mot bildande av en arbetarregering. Men nu var Cuno borta, socialdemokraterna hade valt att spela ut kortet med en stor koalition, vänt ryggen till alla tankar på en allians med kommunisterna och omöjliggjort en arbetarregering. Det behövdes mer tid för att fördjupa krisen inom socialdemokratin. Albert skrev: ”En relativ vapenvila är nu i görningen. Den kommer att ge den stora koalitionen tid att misskrediteras sig fullständigt i småbourgeoisens och de efterblivna arbetarnas ögon där namnet Hilferding fortfarande väcker en del vaga förhoppningar.”⁶⁸

Fabriksrådskongressen hade manat till att generalstrejken skulle avslutas den 13 augusti. Skulle den fortsätta? Det var planen i Aktionskommittén, som i ett upprop undertecknat av Grothe, manade till ”en utvidgning av strejken” och till ”beslutsam kamp mot den stora koalitionen”.⁶⁹ Otvivelaktigt trodde han att generalstrejken, med den fart den hade, också kunde störta Stresemann och leda till en arbetarregering. Brandler sade att *Zentrale* hade velat testa den uppfattningen genom föreslå en förlängning av strejken med en dag. Det hade visat sig omöjligt och till och med medlemmarna av Vänstern, sade han, hade fått vika sig för arbetarnas vägran att fortsätta en aktion som de ansåg vara meningslös nu då Cuno avgått och med tanke på löftena från hans efterträdare.⁷⁰

Ett visst motstånd mot att återgå till arbetet gav sig till känna även i politbyrån och Böttcher, Pieck och Heckert var emot att avsluta strejken.⁷¹ På morgonen den 14 augusti utkom *Die Rote Fahne* med förstasidesrubriken ”Miljoner på gatorna, kampen fortsätter!”⁷² Men under dagen kom den ut med en specialupplaga som manade till samtidig, samordnad återgång till arbetet. Där hette det att inför motståndet från socialdemokraterna och fackföreningsledarna var det nödvändigt att undvika att fortsätta något som riskerade att sluta med en strid mellan bröder.⁷³ Den 15 augusti löd rubriken ”Kampen är bruten! Förbered dig för nästa!” En underrubrik betonade ”Avbrott, inte avslutning”.⁷⁴ Brandler skulle senare till sitt försvar framhålla att strejken inte hade varit lika omfattande i Berlin som i sådana partifästen som Halle, Chemnitz och Dresden. Arbetarna i Sachsen som anslutit sig till strejken efter Cunos fall hade inte i första hand varit intresserade av den ekonomiska kampen på samma sätt som deras kamrater i Berlin, utan satsat på en politisk strejk och inledningen till en väpnad resning som Berlinarna ännu inte var redo för. Armén av arbetare marscherade ännu inte i takt.⁷⁵

Det kan diskuteras vilka faktorer som fick *Zentrale* att fatta detta beslut. Fischer påstår att Brandler aldrig ville ha någon generalstrejk som inte var auktoriserad av ADGB⁷⁶ – vilket är nonsens, eftersom detta från första början var en icke officiell strejk. Ulbricht beskyllde ”opportunisterna och förrädarna” i *Zentrale* för att inte ha bestämt de politiska målen eller krävt bildande av en arbetarregering.⁷⁷ Men Cunos fall, som strejken uppnådde, var ett av dess uttalade mål och förutsättningarna fanns uppenbarligen ännu inte för bildande av en arbetarregering. Även om ett visst motstånd fanns i fabriksråden, verkar inte heller Vänstern på något kraftfullt sätt ha motsatt sig återgången till arbetet. Fischer själv, vars känsla för disciplin inte var den allra bästa, talade till fabriksdelegaterna för att motivera att strejken skulle avslutas⁷⁸, vilket också tycks ha fått Maslows godkännande.⁷⁹ I själva verket ansåg de strejkande i Berlin efter tre dagars strejk att de uppnått sitt

⁶⁸ *Correspondance internationale*, n° 64, 15 augusti 1923, sid. 64.

⁶⁹ *Die Rote Fahne* (Lausitz), 14 augusti 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, Del 2, a.a., sid. 406-07.

⁷⁰ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 30-31

⁷¹ Enligt en rapport till politbyråns sammanträde den 13 augusti, sammanfattad av Krusch, a.a., sid. 297-98, not 209.

⁷² *Die Rote Fahne*, 14 augusti 1923 (morgonupplagan).

⁷³ *Die Rote Fahne*, 14 augusti 1923 (specialupplaga).

⁷⁴ *Die Rote Fahne*, 15 augusti 1923; *Dokumente und Materialien*, Volume 2/7, Del 2, a.a., sid. 407-09.

⁷⁵ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 31; *Klassenkampf*, 14 augusti 1923, manade till att den halva seger man hemfört skulle omvandlas till total och fullbordad seger: ”Ner med Stresemann!”

⁷⁶ Fischer, a.a., sid. 302.

⁷⁷ Walter Ulbricht, *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Volume 1, Berlin, 1933, sid. 126.

⁷⁸ *Die Rote Fahne*, 15 augusti 1923.

⁷⁹ Otto Wenzel, *Die Kommunistischen Partei Deutschlands im Jahre 1923*, Berlin, 1955, sid. 170.

främsta mål, Cunos avgång. Strejken falnade sakta av, flammade upp då och då i några dagar eller någon vecka på den ena fabriken eller regionen efter den andra.

En viss trötthet uppstod i arbetarleden och deras motståndare tvekade inte att utnyttja detta. Veckan därpå blev cirka 200 strejkande arresterade och över 100 000 avskedade. I Preussen förbjöd Servering "De femtons kommitté", som han lät åtala och de måste ta sin tillflykt till Jena.⁸⁰ Alla var medvetna om att strejken som föllt Cuno på 24 timmar var den viktigaste händelsen detta "omänskliga år". För en del blev slutsatsen att det bara visade att arbetarna inte kunde bedriva någon politik som socialdemokraterna motsatte sig och de såg strejken som sista flämtningen i efterkrigstidens radikala aktivism. Andra drog slutsatsen att det var början till slutfasen, ett revolutionärt uppvaknande bland massorna då de skulle vända sig till kommunismen efter att bourgeoisien tvingats satsa allt på ett kort i form av en ny allians med socialdemokratin.

Men det som hände var motsatsen till de slutsatser som såväl ledarna för den tyska bourgeoisien som för KPD och Kommunistiska internationalen dragit av sina analyser. Samma partier som uttalat sitt förtroende för Cuno den 10 augusti var 24 timmar senare tvungna att göra sig av med honom för att minimera förlusterna. Arbetsgivarna inom metallindustrin skyndade sig att komma överens med fackföreningarna om en glidande löneskala, något som de tidigare envist vägrat gå med på. Ledarna för kommunisterna såg i den strejk som ledde till Cunos fall ett tecken att situationen var mer mogen än de anat. Bourgeoisien hade brått att ingå en kompromiss som skulle ge dem fria händer på internationell nivå att avvärja hotet om revolution. Kommunisterna skulle i sin tur få brått att förbereda sig på att ta makten vilket verkade vara vad majoriteten av det "aktiva proletariatet" krävde.

⁸⁰ Davidovich, *a.a.*, sid. 116-17; *Vorwärts*, 18 augusti 1923. Thalheimer uttryckte senare uppfattningen att *Zentrale* gjort ett allvarligt misstag genom att inte omedelbart organisera en motstrejk (1923: *Eine Verpasste Revolution?*, Berlin, 1931, sid. 24 [På engelska: [A missed opportunity?](#)]).

39. Planering av upproret

Ledarna för Kommunistiska internationalen togs på sängen av strejken mot Cuno-regeringen, som inträffade när de var på semester. Ingen hade väntat sig en rörelse av sådan omfattning och den avvaktande taktik som EKKI antagit i juni verkade nu helt överspelad. Från kring den 10 augusti stod det klart att massorna var redo till en strid som deras ledare inte trodde vara aktuell. Men spänningarna kunde inte fortsätta i det oändliga. Jämvikten mellan klasserna som kommit till uttryck i bildandet av den stora koalitionen kunde inte bestå. Från mitten av augusti ägnade sig ledarna för Internationalen därför åt att planera en resning i Tyskland och arbetade frenetiskt för att ta igen den tid som gått förlorad sedan i maj.

Nytt läge enligt Moskva

En hel vecka förflöt innan det ryska partiets politbyrå kunde samlas för att diskutera den tyska revolutionen. Zinovjev befann sig fortfarande på semester i Kaukasus när han fick de första nyheterna om strejken och att Cuno-regeringen fallit. Han satte genast igång med att utforma teser, ”Läget i Tyskland och våra uppgifter”, som han avslutade den 15 augusti.

Krisen är i färd med att mogna. Avgörande händelser är omedelbart förestående. Ett nytt kapitel är på väg att öppnas i det tyska kommunistpartiets historia och därmed följaktligen för hela Internationalen. Det tyska kommunistpartiet måste snabbt och bestämt inrikta sig på att hantera den revolutionära krisen. Krisen är på väg att mogna. Det som står på spel är enormt. Den stund närmar sig när djärvhet, mer djärvhet och alltid djärvhet kommer att erfordras.¹

Strejken mot Cuno visade att KPD ännu inte hade förmått värdera de verkliga stämningarna bland massorna. Det vore katastrofalt att inte agera medan det fortfarande fanns tid. Partiet måste upphöra med att hålla tillbaka massorna av rädsla för förhastade strider och måste hädanefter sluta med att agera som en broms på partiella rörelser: ”Det går inte att hålla vårt krut torrt ända till slutstriden ... Det vore ett exempel på dogmatism och ett allvarligt politiskt misstag om vi avstod från alla attacker fram till stunden för den avgörande striden.”²

Fischer, som det finns alla skäl att anse som välinformerad, skriver att när Zinovjev utformade sina teser skedde det efter en lång period av tvekan och livliga diskussioner med Bucharin, Kuusinen och Pjatinitskij.³ Kuusinen och Radek själv insåg när de läste teserna, att ”revolutionen bankade på dörren i Tyskland”.⁴

Trotskijs uppmärksamhet hade också väckts genom omfattningen av de strejker som hade bragt regeringen Cuno på fall. För att få den information som EKKI inte försett honom med bjöd han in Walcher och Enderle, de tyska representanterna i RILU, Röda fackföreningsinternationalen, att besöka honom på Krim. Efter det mötet återvände Walcher till Tyskland, uppenbarligen för att skaffa mer information för Trotskijs räkning.⁵ Vid ungefär samma tidpunkt avbröt de främsta ryska ledarna sina semestrar för att diskutera läget i Tyskland.

Den ryska politbyrån sammanträdde den 23 augusti. För första gången sedan Lenin insjuknat och inte var att räkna med fick bolsjevikledarna själva fatta beslut i en fråga av historisk betydelse. De ansåg, som alltid, att det var världsrevolutionen, som deras egen revolution var föregångare till, som stod på spel. De ville inte på egen hand fatta något beslut där ansvaret låg hos Internationalen och dess ledning, även om denna självklart inte förväntades avvika från vad ledarna i Moskva ansåg.

¹ Citerat av O Kuusinen, ”Un Exposé fallacieux des événements d'Allemagne”, *Cahiers du bolchevisme*, n° 11, 30 januari 1925, sid. 178. Texten till teserna har aldrig publicerats. Även idag citerar officiella historiker bara utdrag.

² *Cahiers du bolchevisme*, n° 12, 6 februari 1925, sid. 763-64.

³ Fischer, *a.a.*, sid. 305.

⁴ *Cahiers du bolchevisme*, n° 11, 30 januari 1925, sid. 718.

⁵ Informationerna om detta möte kommer från Wenzel (*a.a.*, sid. 179) och baseras på en redogörelse han fick av Enderle 1952. Angress (*a.a.*, sid. 392, not 38) har lagt vikten vid osannolikheterna och överdrifterna i denna redogörelse som att Trotskij skulle ha lovat att skicka Röda armén till Tyskland. Men det finns andra belägg för Walchers och Enderles närvaro den dagen och enligt min uppfattning finns ingen anledning att ifrågasätta att mötet verkligen ägde rum.

Politbyrån utökades för tillfället med ett antal experter, Pjatakov och Tsiurupa, med Kuusinen och Radek som representanter för EKKI samt Edwin Hoernle och Jakob Walcher, de gästande tyska representanterna i Moskva vid denna tid.⁶ Det finns inget officiellt protokoll från denna diskussion även om många omtalat den. Det enda närmare vittnesmålet är Bazjanovs och det innehåller inget som förefaller osannolikt eller som har blivit ifrågasatt.⁷

Radek ska ha lämnat huvudrapporten, där det hette att omfattningen av strejken mot Cuno visade att den tyska revolutionen gått in i en ny fas. Det finns ingen anledning att tro att han underströk behovet av försiktighet, vilket ju varit det centrala temat för agerandet veckorna innan och han var med all säkerhet påverkad av den överenskommelse som Zinovjev och Trotskij nått i frågan. Efter Radeks rapport tog Trotskij kraftfullt till orda. Han ansåg det inte råda några tvivel om att tiden nalkades för den avgörande, direkta striden om makten i Tyskland, för ett tyskt Oktober. Bara några veckor återstod för förberedelser och allt måste underordnas detta. Zinovjev instämde, även om han hellre talade om månader än om veckor, men höll ändå med Bucharin och Trotskij om att resningen måste förberedas. Stalin var inte lika direkt och gav uttryck för viss skepsis. Han trodde inte att man kunde vänta sig någon seger för den tyska revolutionen förrän våren 1924, men gjorde inget för att insistera på detta.

Trots dessa åsiktsnyanser ansåg politbyrån ändå att den avgörande stunden förestod i Tyskland och uppmanade EKKI att vidta alla nödvändiga åtgärder. EKKI utsåg en kommission bestående av fyra medlemmar för att ansvara för förberedelserna. Där ingick Radek, Pjatakov, Jozef Unschlicht, en av cheferna för underrättelsetjänsten, samt fackföreningsledaren Vassilij Schmidt⁸ och den samman kallade omedelbart en särskild hemlig konferens i Moskva till vilken man, förutom Zetkin och Hoernle, som KPD:s permanenta representanter, och Brandler som partiordförande, inbjöd vänsterföreträdare som Fischer, Maslow och Thälmann.⁹

När de tyska delegaterna anlände, troligen i början av september, skulle de finna att atmosfären i den sovjetiska huvudstaden väckts av den revolutionära entusiasmen kring att ett tyskt Oktober

⁶ Pjatakovs och Tsiurupas närvaro, inbjudna som experter på tyska frågor där den förre även betraktades som militär expert, framhålls av B Bajanov, *Avec Staline dans le Kremlin*, Paris, 1930, sid. 190, tillsammans med Radek, vilket var att vänta sig. Kuusinen, Walchers och Hoernles närvaro bekräftas av belägg Weber fått fram, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 1, a.a., sid. 49.

⁷ Bajanov, a.a., sid. 190-98. Den senaste officiella historieskrivningen om Komintern säger inget om detta möte.

⁸ *Ibid.*, sid. 195-96 samt Wenzel, a.a., sid. 193-94), som följer ganska nära de informationer Erich Wollenberg gett. Angress (a.a., sid. 395) följer båda de författarna. För sin del nämner Fischer (a.a., sid. 323) Radek och Schmidt, men inte Unschlicht och Pjatakov, som hon ersätter med Guralski-Kleine och Skoblevskij, som också skulle få ansvarsuppdrag i Tyskland. Eftersom detta utskott fungerade i Ryssland också under de sista dagarna i oktober, vid en tidpunkt då Guralski och Skoblevskij arbetat i Tyskland några veckor, är det den första listan som verkar korrekt. Boris Souvarine nämner bara Radek och Pjatakov (B Souvarine, *Staline*, Paris, 1935, sid. 316). Att den senare var närvarande strax före nederlaget råder inga tvivel om, och har dessutom bekräftats av Radek inför EKKI (*Die Lehren det deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 23ff.).

⁹ Att ledarna för Vänstern bjöds in till diskussioner i Moskva med Brandler och de ryska ledarna förklarades av EKKI:s beslutsamhet att få de båda tyska tendenserna att samarbeta. Radek klargör detta i sitt brev till Zetkin i december 1926: "Jag försökte hålla mig på god fot med Brandler eftersom jag sätter stort värde på honom och som person står han mig nära, men också för att jag var övertygad om att kamraterna inom Vänstern inte på egen hand var i stånd att leda partiet och behålla kontakten med de breda massorna. Ett kommunistiskt parti utan arbetare av vänsterkaraktär riskerar att bli ett USPD. Ett kommunistiskt parti utan medverkan av personer som Brandler, Thalheimer, Walcher och tusentals av de gamla från Spartacus löper risk att förvandlas till ett KAPD" ("Brev från Karl Radek till Clara Zetkin", *The New International*, Volume 1, n° 5, december 1934, sid. 156.) Fischer (a.a., sid. 313) ansåg det mindre handlade om att ge ledarna för Vänstern möjlighet att delta i de förberedande diskussionerna än om att göra det möjligt för Radek att hålla henne och Maslow kvar i Moskva. En viktig roll skulle också mycket riktigt ges de ledande medlemmarna av hennes tendens som var indragna i förberedelserna och sedan i ledningen för upproret. Thälmann plus två arbetarledare från Berlindistriktet, Grylewicz och Max Hesse, deltog i samtliga diskussioner. Hesse skickades till och med till Sachsen för att övervaka förberedelserna av upproret i oktober. Men Radek försökte då, vilket han gjort i månader, att förhindra en splittring och isolera Fischer och Maslow från kamraterna i deras tendens. Det står klart att han lyckades, för i varje fall Thälmann skulle enligt Fischer återvända från Moskva fylld med "ny entusiasm" om den överenskomna strategin och eftersom ytterst få av de ledande aktivisterna i Berlin gav uttryck för några tvivel på värdet av de planer som antagits i Moskva (*ibid.*, sid. 328).

närmade sig.¹⁰ Staden var täckt av affischer där unga ryssar uppmanades lära sig tyska för att kunna tjäna den kommande revolutionen.¹¹ Dagligen ägde det rum entusiastiska möten på fabriker, skolor och universitet, där temat var den hjälp de tyska arbetarna behövde. Studenterna mötte Bucharin med applåder när han uppmanade dem att strunta i sina böcker och i stället leta fram gevär.¹² På stormöten i fabrikena antogs resolutioner där de ryska arbetarna förklarade sig redo att avstå från löneökningar och till och med gå med på sänkningar för att bistå den tyska revolutionen.¹³ Enheter ur Röda armén förklarade sig redo att flyga till det revolutionära Tysklands undsättning, att göra sin plikt som ”världsrevolutionens avantgarde” och antog resolutioner med det innehållet riktade till de tyska arbetarna.¹⁴ Två speciella fonder instiftades, en guldreserv och en spannmålsreserv. Till den första uppmanades kvinnor till och med att skänka sina vigselringar.¹⁵ Till den andra planerade handelskommisariatet att skapa en ”tysk reserv” på 60 miljoner pud, som skulle förvaras nära gränsen i Väst.¹⁶ Politbyrån beordrade partiavdelningarna att leta reda på medlemmar som kunde tyska i syfte att upprätta en militär reserv och tjänstgöra som ”internationella brigader” i Tyskland.¹⁷ Kommunistiska ungdomsförbundet förberedde sig entusiastiskt för denna revolutionära kamp; det skulle bli deras generations stora strid.¹⁸ Tidningarna myntade paroller och hamrade in dem: alliansen mellan ”den tyska pådrivaren” och ”sovjetiskt bröd” skulle erövra världen och skapa en makt bestående av 200 miljoner människor som inget krig skulle vara möjligt mot.¹⁹ De menings-skiljaktigheter som i månader hade förgiftat stämningen i det ryska partiet och den apati som brett ut sig tycktes bortsopad av de vederkvickande fläckar som utsikterna till en ny vår för världsrevolutionen förde med sig. Radek lät sig förstås ryckas med av sin entusiasm och lyriska ådra. Flera ögonvittnen har skildrat episoder från denna period. Alexander Barmine, officerare i Röda armén, hörde Radek tala inför militärakademien:

Det var fullsatt när han talade och vi kände hur förkänslan av det som skulle ske behärskade hela hans varelse. Han satte oss in i det tyska folkets ekonomiska förhållanden, dess historia, dess psykologi och de motsatta ideologier som kämpade där. En del av det folket, arbetarna, var i färd med att påtvinga de övriga sin vilja för att kunna frälsa landet och tjäna mänsklighetens framåtskridande. Radek var som alltid värtalig. Han talade med sin vanliga litet tunga polska accent, men intelligens och entusiasm lyste kring honom. Han kom aldrig med en matt fras, han lät inte ett ögonblick sina åhörarens uppmärksamhet slappna, han sysslade alltid med realiteter och höll dem i ett fast grepp med sin logik.²⁰

Vändningen i Tyskland

Sådana känslor klingade även i Tyskland. Den 16 augusti publicerade *Die Rote Fahne* ett poem med titeln ”Det börjar närma sig”.²¹ Den 17 augusti attackerade KPD:s huvudorgan de socialdemokratiska ledarna sedan Severing förbjudit Fabriksrådets federala kommitté i Berlin: ”Vi accepterar socialdemokraternas utmaning och de kommer att få känna på konsekvenserna.”²² Den 19 augusti publicerade man ett kapitel ur Gusevs broschyr *Lärdomarna av inbördeskriget* försett med rubriken

¹⁰ Enligt Fischer (*a.a.*, sid. 312) fick Brandler sitt livs chock när han såg affischer om Tyskland på den sovjetiska huvudstadens gator. Allt tyder på att Brandler anlände först med sina närmaste medarbetare och att han några dagar senare fick sällskap av ledarna för Vänstern. Enligt Mujbegović (*a.a.*, sid. 398) var det *Zentrale* som den 12 september fattat beslutet att skicka Fischer och Maslow till Moskva.

¹¹ Fischer, *a.a.*, sid. 312.

¹² Bessedovskij, *Revelations of a Soviet Diplomat*, sid. 62, citerat av Angress, *a.a.*, sid. 397.

¹³ Om denna fråga se *Bericht über die Tätigkeit der Exekutive der KI vom IV bis V Weltkongress*, 1924, sid. 8.

¹⁴ Se exempelvis resolutionen av lätta infanteriregementet i Kursk riktad till de tyska ungtkommunisterna, publicerad i *Die Junge Garde*, 7 oktober 1923.

¹⁵ Wenzel, *a.a.*, sid. 92.

¹⁶ Bessedovskij, *a.a.*, sid. 62, citerad i Angress, *a.a.*, sid. 397.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Wenzel, *a.a.*, sid. 192.

¹⁹ Citerat i Angress, *a.a.*, sid. 397.

²⁰ A Barmine, *Vingt ans au service de l'URSS*, Paris, 1939, sid. 217. [sv. övers.: [En som överlevde. En rysk revolutionärs upplevelser](#) (1947), citatet i början av kapitel 19]

²¹ *Die Rote Fahne*, 16 augusti 1923.

²² *Die Rote Fahne*, 17 augusti 1923.

”Låt proletariatet förbereda sig!”²³ Under rubriken ”Förberedelser för en ny strid” diskuterades den 21 augusti de svårigheter som arbetarna råkade ut för när det gällde att skaffa vapen.²⁴ Den 24 publicerades en appell, ”Till det arbetande folket i SPD och USPD” som uppmanade dem att bryta med sina partier och ansluta sig till KPD i ”den proletära klasskampen” och ”för proletariatets diktatur”.²⁵

Regeringen och polisen upphörde med sin relativa tolerans. Efter att regeringen i Preussen den 16 augusti förbjöd Fabrikrådets federala kommitté i Berlin²⁶ förbjöd regeringen i Württemberg den regionala KPD-kongress som skulle starta den 22.²⁷ Den 24 förbjöd de franska ockupationsmyndigheterna fem kommunistiska dagstidningar i Ruhr och den ockuperade zonen. Den 26 togs *Die Rote Fahne* i beslag utan någon motivering. Samma dag gjorde polisen en husrannsakan på redaktionen och arresterade fem av dess medlemmar. Severing förbjöd Fabrikrådets centrala råd i Stor-Berlin, som han anklagade för att inte vara något annat än en täckmantel för KPD-ledningen i staden och dagstidningen *Hamburger Volkszeitung* hindrades från att utkomma i tre dagar. Ytterligare en husrannsakan i *Die Rote Fahnes* lokaler skedde den 29, med två nya arresteringar. Flera arresteringsorder utfärdades, en gällde Fischer men polisen kunde inte hitta henne.²⁸

Under tiden hade politbyrån i det ryska partiet slagit fast den nya kursen i Tyskland och den 28 augusti kom det första beslutet i upprorsplanerna i form av bildande av ett militärråd.²⁹ *Die Rote Fahne* dröjde inte med att ge uttryck för den nya linjen i Moskva. Den 1 september kom *Zentrale* med en appell till ”arbetare, kontorsanställda och offentligt anställda” där man presenterade kommunisternas program för arbetarkontroll över produktionen, konfiskering av realvärlden och bildande av en regering av arbetare och fattigbönder.³⁰ I en artikel inför Internationella ungdomsdagen välkomnade Zinovjev de strider som väntade: ”Ingen makt på jorden kan besegra tjugo miljoner proletärer.”³¹

Den 2 september publicerade *Die Rote Fahne* en artikel av Radek med rubriken ”Bort med tassarna från Tyskland!” tillsammans med ett gemensamt upprop från EKKI och Centrala ledningen för Röda fackföreningsinternationalen, antaget på initiativ av Trotskij den 27 augusti. Där hette det att den situation som uppstått genom ockupationen av Ruhr bara blev värre och att det ekonomiska kaoset gjort läget ohållbart för proletariatet. Den stora koalition som bildats med socialdemokraternas medverkan hade lovat att beskatta bourgeoisien och låta de rika få betala, men den hade inlett sin tid vid makten med att förbjuda fabriksrådets centrala organ. De organisationerna var ”de enda i stånd att kanalisera proletariatets spontana rörelse och därmed förhindra meningslösa sammandrabbningar” i ett läge då kapitalisterna hotade att stänga fabriksverken för att få arbetarna ner på knä: ”Man vill provocera en desperat arbetarklass till förhastat agerande och kunna besegra den innan den är redo till kamp”. I upproppet hette det:

Läget i Tyskland skärps alltmer. Om de otaliga tecknen är tillförlitliga är revolutionen på gång i Tyskland. Det tyska proletariatet kommer inte bara att ställas mot den egna bourgeoisens armé, utan i den stund då den egna bourgeoisien går till attack också risken för att angripas bakifrån av bourgeoisien i Ententen och dess vasallstater.³²

Det internationella proletariatet måste därför visa effektiv solidaritet med den tyska arbetarklassen, i form av möten, demonstrationer, strejker och propaganda riktad till soldaterna. Några dagar senare skrev Lozovskij i den tyska utgåvan av Röda fackföreningsinternationalens tidning: ”Revolutionen

²³ *Die Rote Fahne*, 19 augusti 1923.

²⁴ *Die Rote Fahne*, 21 augusti 1923.

²⁵ *Die Rote Fahne*, 22 augusti 1923.

²⁶ *Vorwärts*, 17 augusti 1923.

²⁷ Angress, *a.a.*, sid. 408-09.

²⁸ *Ibid.*, sid. 409.

²⁹ *Die Kommunistische Internationale. Kurzer historischer Abriss*, Östberlin, 1970, sid. 235.

³⁰ *Die Rote Fahne*, 1 september 1923.

³¹ *Ibid.*

³² *Die Rote Fahne*, 2 september 1923.

bankar på dörren i Tyskland och kräver att bli insläppt ... Det går inte att ange något bestämt datum för den tyska revolutionen men utifrån nuvarande läge är vår bedömning att det handlar om månader." Avslutningsvis såg han fram emot den stund, som inte var långt borta, då världsrevolutionen skulle utgöra "ett geografiskt block från Vladivostok till Rhen".³³

Förberedande diskussioner

Diskussioner om förberedelser för upproret i Tyskland skulle pågå i många veckor i Moskva.³⁴ EKKI:s tyska utskott och de främsta ryska ledarna samarbetade med de tyska representanterna för de båda tendenser som hade kallats dit för att hjälpa till med förberedelserna. Kuusinen och Radek, Zinovjev och Trotskij, Brandler, Eberlein, Fischer, Maslow, Thälmann, Max Hesse och Grylewicz³⁵ ägnade sig åt detaljerade analyser av läget i Tyskland, drog upp perspektiv och finslipade paroller och tekniska förberedelser.

Till att börja med fanns inga större motsättningar. Visserligen hade Fischer inte lagt ned vapnen. Den 12 september, strax innan hon avreste till Moskva, riktade hon åter kritik mot Brandlers "opportunistiska" syn på parollen om arbetarregering, anklagade honom för att vara "reformistiskt inställd" och ute efter försoning med SPD.³⁶ Men hon ansåg att enda lösningen var att förbereda ett maktövertagande och det var ju den fråga som skulle diskuteras i Moskva. Brandler för sin del tyckte övertygad om att ett maktövertagande stod på dagordningen. Kuusinen skulle senare skriva att Brandler sagt att maktövertagandet skulle bli "lätt" och till och med att han "hemfallit åt revolutionära fantasier".³⁷ Inför Röda fackföreningsinternationalens exekutiv framställde Brandler det som "fullt genomförbart", tiden var inne att ta makten³⁸, och det bör noteras att han då talade i egenskap av officiell representant.

Vad Brandler egentligen tyckte har Fischer gett varierande redogörelser för. Hon skriver att han ibland kommit med fantastiskt optimistiska perspektiv³⁹, medan han vid andra tillfällen ska ha varit stark motståndare till allt agerande⁴⁰ och tänkte sig andra utvägar. I själva verket var det nog så att även om Brandler inte ifrågasatte planerna på revolution ansåg han de ryska kamraternas bedömningar vara "alltför optimistiska".⁴¹

Under diskussionerna framkom en rad meningsskiljaktigheter. Den första gällde om det skulle bli nödvändigt att vid någon tidpunkt bilda politiska arbetarråd efter sovjetmodell. Zinovjev sade att det ryska partiet före resningen skulle uppmana till bildande av sådana råd, eftersom bara de kunde utgöra basen för den nya tyska arbetarstaten.⁴² Trotskij och Brandler lyckades emellertid vinna gehör för att fabriksråden skulle spela rollen av sovjeter redan före resningen. Senare skulle Trotskij motivera det beslutet: "Eftersom fabrikskommittéerna i realiteten redan blivit de revolutionära massornas samlingspunkter, efter att under den förberedande perioden bara ha spelat en parallell roll till fabrikskommittéerna."⁴³ Majoriteten ansåg dessutom att bildande av sovjeter riskerade att avleda aktivisternas uppmärksamhet från de konkreta förberedelserna av upproret och bli måltavlor

³³ *Die Rote Gewerkschaftsinternationale*, n° 9, september 1923, sid. 785-89.

³⁴ *Die Kommunistische Internationale* (a.a., sid. 236-38) anger att de inleddes den 21 september och avslutades först den 4 oktober. Ändå skriver Thalheimer (1923: *Eine Verpasste Revolution?*, a.a., sid. 21) att Brandler varit i Moskva sedan slutet av augusti. Varför en så lång vistelse? Thalheimer skriver: "För att majoriteten av de ryska kamraterna var bortresta."

³⁵ Eberleins närvaro bekräftas i *Die Kommunistische Internationale* (a.a., sid. 237-38), Hesse och Grylewicz har själva vittnat om att de var på plats, vilket styrks av tredje part och rapporteras av Weber, *Die Handlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, a.a., sid. 145, 160.

³⁶ Protokoll från *Zentrale*, 12 september 1923, citerat av Mujbegović, a.a., sid. 398, not 85.

³⁷ *Cahiers du bolchevisme*, n° 11, 30 januari 1925, sid. 760.

³⁸ *Trud*, 22 september 1923, citerad i Carr, *The Interregnum*, a.a., sid. 205. [Mellan Lenin och Stalin, s 198 (kap. 9)]

³⁹ Fischer, a.a., sid. 313.

⁴⁰ *Ibid.*, sid. 317.

⁴¹ Brandler till Trotskij, januari 1924, L D Trotsky, *De la révolution*, Paris, 1963, sid. 196.

⁴² Wenzel, a.a., sid. 182-83; L D Trotsky, "Lessons of October", *The Challenge of the Left Opposition* (1923-25), New York, 1975, sid. 250.

⁴³ *Ibid.*

för en regering som var ute efter att provocera arbetarna till en förhastad sammandrabbning. Majoriteten var också överens med Trotskij om att ”alla förberedelser av resningen” kunde ”utföras framgångsrikt under ledning av fabriks- och verkstadskommittéer” och att sovjeterna inte behövde bildas förrän senare, omedelbart efter upproret, som en del av konsolideringen av det.⁴⁴

Men samtidigt som de var eniga i frågan om sovjeterna var Trotskij och Brandler inte det beträffande datum för upproret. Den tyska vänstern, Zinovjev och Trotskij var samtliga överens om att man måste bestämma ett visst datum och politbyrån i det ryska partiet gjorde också så. Men Brandler hade invändningar och fick stöd av Radek.⁴⁵

Trotskij utvecklade sina tankar i frågan i en artikel i *Pravda* den 23 september med rubriken ”Går det att göra kontrarevolution eller revolution efter ett schema?”. Han inledde med en hänvisning till olika kontrarevolutioner nyligen, Mussolinis statskupp, Tsankovs kupp i Bulgarien och den spanska *pronunciamento*. Samtliga hade ägt rum på ett datum som deras ledare bestämt och under gynnsamma omständigheter. Han förklarade att ”en avvaktande hållning till en växande revolutionär rörelse egentligen var att inta en mensjevnikisk hållning”. ”... det kommunistiska partiet [har] absolut ingen användning för den stora liberala lag enligt vilken revolutioner sker men aldrig görs och att den därför inte kan fastställas till ett visst datum. Från en åskådares synpunkt är denna lag korrekt, men från ledarens utgångspunkt är det en plattityd och en tarvlighet”.⁴⁶ Han målade upp bilden av ett land som upplevde ”en djup social kris” där motsättningarna hade tillspetsats till det yttersta, där det ständigt jäste inom arbetarklassen och där partiet helt klart hade stöd av en tydlig majoritet av det arbetande folket och därmed av ”den mest aktiva, klassmedvetna och självuppoffrande delarna av proletariatet” – anspelningen är uppenbar. Han förklarade att partiets enda uppgift var: ”... att bestämma en definitiv tidpunkt i en nära framtid, en tidpunkt då den gynnsamma revolutionära situationen inte plötsligt kan slå tillbaka mot oss, och sedan koncentrera alla ansträngningar på att förbereda slaget, att underordna hela politiken och organisationen under det militära målet i fråga så att slaget kan utdelas med maximal kraft.”⁴⁷ Därför föreslog han det symboliska datumet 7 november, vilket tycktes honom ge möjligheter till de nödvändiga förberedelserna och ha den oomtvistliga fördelen av att åtnjuta allt anseende hos Oktoberrevolutionen. Men Brandler gick inte att rubba på den punkten. Han ansåg det vara den tyska ledningen, och bara den, som måste ta beslutet på plats, med så få misstag som möjligt, om det rätta ögonblicket att slå till. Han fick stöd av Radek och fick godkännande för att val av datum för resningen skulle överlåtas på dem som skulle leda den.⁴⁸

Åtskilliga personliga motsättningar gav upphov till andra lika hårda debatter under planeringskonferenserna. Brandler beundrade Trotskij och var vänlig mot honom trots de skilda åsikterna och bad till och med om att organisatören av det ryska Oktober skulle skickas till Tyskland och personligen leda den avgörande striden. Det var Zinovjev emot och det är möjligt, som en del har sagt, att han i stället föreslog sig själv utifrån att bara Internationals ordförande kunde betros ett sådant uppdrag.⁴⁹

Ingen hade glömt att Trotskij visat sin duglighet i samband med resningen 1917 i ett läge då Zinovjev svikit. Men trojkan tänkte inte ta risken att endera dess rival skulle lyckas eller att dess

⁴⁴ *Ibid.* Notera i detta sammanhang överenskommelsen mellan Brandler, Radek, Trotskij och den tyska Vänstern (*Protokoll fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale, 17 Juni bis 8 Juli in Moskau, Hamburg, 1925*, sid. 139).

⁴⁵ *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 60.

⁴⁶ *Pravda*, 23 september 1923; *Vom Bürgerkrieg*, n° 3, n d [1923], sid. 1-7; L D Trotsky, ”Can a Counter-Revolution or a Revolution be Made on Schedule?”, *The First Five Years of the Communist International*, Volume 2, a.a., sid. 349 [[Kan en kontrarevolution eller en revolution utföras enligt tidtabell?](#)]

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Die Lehren der deutschen Ereignisse, a.a.*, sid. 60.

⁴⁹ Den informationen härrör från Brandler själv. Den återges i I Deutscher, *Den obehäpnade profeten* samt i Wenzel, a.a., sid. 193. Den diskuteras av Angress, a.a., sid. 403, not 65, som drar slutsatsen att den är autentisk.

ledare misslyckades. I stället beslutades närmast enhälligt att i sista ögonblicket skicka hela det tyska utskottet själv för att ta det högsta ansvaret.⁵⁰

Brandler tog upp en annan kvistig fråga. Trots löften från Fischer och Maslow om att de skulle vara lojala med *Zentrale* fortsatte han att vara misstänksam mot dem. Han ansåg att inget fick försvaga *Zentrale* i ett så kritiskt ögonblick och krävde att ledarna för Vänstern skulle bort både från ledningen och även själva partiet under den avgörande perioden för att hindra dem från att försvaga det med sina sedvanliga initiativ av fraktionskaraktär. Han föreslog att samma tillvägagångssätt skulle användas som när Lenin 1921 föreslagit att Maslow skulle kvarhållas i Moskva. I den frågan fick han stöd av Trotskij men blev hårt angripen av Bucharin och Radek.⁵¹ Efter bittra meningsutbyten lyckades Zinovjev med knapp nöd få igenom en kompromisslösning. Bara Maslow skulle bli kvar i Moskva, där ett speciellt utskott inom Internationalen hade tillsatts för att utreda en del andra anklagelser mot honom.⁵²

Fischer fick tillstånd att återvända hem till Tyskland, men där skulle hon ha en ”övervakare” från EKKI, ryssen Vasilij Schmidt, medlem av det tyska utskottet och som fått i speciellt uppdrag att se till att disciplinen blev respekterad i organisationens Berlin-Brandenburg distrikt.⁵³

När Brandler återvänt till Berlin för att rapportera till *Zentrale* om diskussionerna i Berlin sade han sig vara i stort sett belåten. I rapporten från sammanträdet den 12 oktober hette det: ”Kamrat Brandler lämnade en rapport om diskussionerna i allmänhet samt om de diskussioner med oppositionen som förts i Moskva med de ryska kamraterna ... Det rådde ingen oenighet beträffande fastställande av datum.”⁵⁴

De militära förberedelserna

Tekniska aspekter fick till Fischers stora irritation stor betydelse i diskussionerna i Moskva.⁵⁵ Men på den punkten var Trotskij obeveklig och talade med den auktoritet hans anseende som organisationen av segern 1917 förlänade honom. I *Pravda* påminde han om de tekniska förberedelserna inför Oktoberresningen:

Arbetet med militära förberedelser framskrider parallellt med allt annat arbete enligt ett strikt schema. Därmed bibehåller partiet absolut kontroll över sin militära apparat. Naturligtvis finns det alltid mycket som är fullständigt oförutsebart, oväntat och spontant under en revolution, och vi måste givetvis ta hänsyn till alla sådana ”olyckshändelser” och anpassa vårt agerande efter dem, men vi kan göra detta med större framgång och säkerhet om vår upprorsplan är grundligt genomarbetad i förväg. Revolutionen innehåller ett starkt inslag av improvisation, men är inget för fatalister, amatörer och dumbommar. Segern växer fram ur en korrekt politisk analys, en korrekt organisering och ur beslutsamheten att utdela det avgörande slaget.⁵⁶

KPD:s militärapparat – M-Apparaten – klarade inte av de enorma uppgifter som måste utföras under en så kort period. Röda armén ställde en av sina officerare, en tidigare arbetare av lettiskt ursprung kallad Rose, till den tyska revolutionens förfogande. Han var också känd som Pjotr

⁵⁰ Angress, *a.a.*, sid. 403. Enligt ett brev från Brandler till Weber och K H Tjaden i oktober 1962 låg det yttersta beslutet på ”de tres kommitté” bestående av Brandler, Thälmann och Pjatakov.

⁵¹ Tal av Zinovjev inför EKKI, 11 januari 1924, *Die Internationale*, n° 2/3, 28 mars 1924, sid. 44. Motsvarande stycke återfinns inte i *Die Lehren det deutschen Ereignisse*. En hänvisning till attacken på Fischer återfinns i *Cahiers du bolchevisme*, n° 11, 30 januari 1925, sid. 761.

⁵² Fischer, *a.a.*, sid. 323; Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 214. En del inom KPD och Internationalen gjorde gällande att Maslow arbetade för polisen. När han i februari 1922 arresterades i Berlin förklarade han att han var agent för den ryska regeringen, med uppdrag av Trotskij och Radek. Detta tycktes honom vara bästa sättet att bli snabbt frigiven på grund av relationerna mellan de ryska och tyska regeringarna. Detta hindrade inte honom från att dömas till åtta månaders fängelse för att ha använt förfälskade handlingar (Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 214). Affären behandlades av EKKI i september.

⁵³ Fischer, *a.a.*, sid. 761.

⁵⁴ Protokoll från *Zentrale*, 12 oktober 1923, citerat i Mujbegović, *a.a.*, sid. 396, not 80.

⁵⁵ Fischer, *a.a.*, sid. 318.

⁵⁶ Trotskij, ”Kan en kontrarevolution eller revolution utföras enligt tidtabell?” (slutet av artikeln); Fischer, *a.a.*, sid. 452-53.

Alexandrovitj Skobleviskij eller Gorev.⁵⁷ Denne började omorganisera Militärapparaten, som döptes om till Politiskt-Militära Organisationen (MP) inför upproret. Som högste befälhavare, eller *Reichsleiter*, hade han vid sin sida ett Militärt Råd, *Militärrat*, med Ernst Schneller som ordförande plus flera medlemmar av *Zentrale*. Landets territorium var indelat i sex regionala politiskt-militära kommandon, som svarade mot den militära uppdelningen. Varje *MP-Oberleiter*, eller regional befälhavare, bistods av en teknisk rådgivare utsänd av EKKI. Under dem löd befälhavare för distrikt och underdistrikt, som själva stod i ledningen för *Kampfleitungen*, eller kampavdelningar, med uppgift att organisera, utbilda och senare leda de proletära hundradena i kamp.⁵⁸ Hela den Politiskt-Militära Organisationen var underställd en politisk enhet med uppdrag att förbereda resningen, *Revko* eller *Revkom*, eller Revolutionära kommittén⁵⁹ under ledning av August Kleine, som EKKI redan 1921 skickat till Tyskland och som på kongressen i Leipzig blivit invald i *Zentrale*.

Antalet ryska officerare och tekniker som skickades till Tyskland för att verka som officerare i den planerade resningen har ofta överdrivits. Nästan all teknisk kader var tysk, som fått officersutbildning under världskriget. Därbland Wilhelm Zaisser, som gått över till de ukrainska partisanerna 1918 och varit en av ledarna för striderna i Ruhr 1919 och 1920⁶⁰, Albert Schreiner alias Bauermann⁶¹, Hans Kahle⁶², Erich Wollenberg, tidigare soldat i Röda armén i Bayern, Artur Illner, Albert Gromulat⁶³, Hans Kippenberger, mycket ung reservlöjtnant och en av de mest begåvade och djärva ledarna i KPD:s underjordiska apparat. Där återfanns också de f d officerarna eller sergeanterna Karl Frank, Christian Heuck, Stefan Heymann alias Dietrich, Lengnink, Merker, Strötzel⁶⁴ samt den tidigare majoren i den gamla kejsrerliga armén Hans von Hentig.⁶⁵

En del av dem kan ha gått på militära skolor i Ryssland där frågor om inbördeskriget stod i centrum, men det avgörande i militära kunskaper hade de fått under världskriget och under gatustriderna 1919, 1920 och 1921. De tidigare medlemmarna av M-Apparat kunde inte övervaka allt och hamnade snart på nyckelpositioner. Otto Bulian fick hand om säkerhetsfrågorna, Otto Braun tog över utbildningen av militära kadrer.⁶⁶ Specialister från organisationen knöts till dem. Bland dem Anton Grylewicz, tidigare Eichhorns närmaste man 1918, som deltog i de tekniska förberedelserna i Moskva. Där fanns också Arthur Ewert, Ottomar Geschke, som arbetade i Militärapparaten under namnet ”Isbjörnen” och Melcher, som fick heta ”Martin”.⁶⁷ Slutligen fick de förstärkningar i form av instruktörer, specialister och utländska kommunister som fått nödvändig träning i Ryssland och nått ställningen som kadrer i Röda armén, samt även ryska kommunister. Deras namn är sällan kända.

Många av dem tillhörde redan eller var på väg att bli rekryterade till Röda arméns underrättelsetjänster. Vi bör emellertid nämna Stein (som egentligen hette Manfred Stern)⁶⁸, ”Georg” (hans riktiga namn var Alexis Stetski)⁶⁹ eller den jugoslaviske kommunisten Voja Vujović, ledare för

⁵⁷ Angress (*a.a.*, sid. 417, not 97) går igenom diskussionerna om datum för hans ankomst till Tyskland, som angetts både till september 1922 och januari och september 1923.

⁵⁸ Wenzel, *a.a.*, sid. 194ff; information från Wollenberg, citerat i H Weber, *Von Rosa Luxemburg zu Walter Ulbricht*, Hannover, 1961, sid. 28-29.

⁵⁹ Ryska författare, i synnerhet Davidovich (*a.a.*, sid. 134) anger titeln Revkom på lokala organ och reserverar begreppet ”Kopf” [Ledning] för hela ledarskapet.

⁶⁰ I Spanien blev han känd som ”General Gómez”.

⁶¹ I Spanien känd som ”Major Schindler”.

⁶² I Spanien känd som ”Överste Hans”.

⁶³ Weber, *Von Rosa Luxemburg zu Walter Ulbricht, a.a.*, sid. 29.

⁶⁴ Se Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, för alla de namnen.

⁶⁵ Wollenberg nämner ”Von H”. Fischer (*a.a.*, sid. 315) skriver att ”som organisatör av partiets militära apparat i Thüringen ansvarade han för inköp av vapen”. Det finns mer information om denne märklige person i O E Schüddekopf, *Linke Leute von Rechts, a.a.* och särskilt sidan 160 om hans roll 1923.

⁶⁶ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 86, 89.

⁶⁷ *Ibid.*, sid. 114, 134, 145, 217.

⁶⁸ Davidovich (*a.a.*, sid. 233, not 2) intygar att hans förnamn var Manfred och inte som tidigare trots Lazar. Wollenberg anger pseudonymen Stein. Stern skulle under spanska inbördeskriget bli känd som ”General Kléber”.

⁶⁹ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, *a.a.*, sid. 114.

Kommunistiska ungdomsinternationalen. Där fanns folk i Fjärde Byrån, som historien bara känner under pseudonymer; Walter Krivitskij⁷⁰, Alfred Krause och Ludwig, även känd som Ignaz Reiss, som skötte säkerheten i Tyskland för EKKIs delegation där.⁷¹ Dessa utländska kadrer – färre än hundra sammanlagt – hade i princip inget direkt exekutivt ansvar och var bara tekniska rådgivare till de tyska ”politiskt-militära” ledarna på högsta nivå.

Under första fasen av upproret skulle huvudrollen spelas av arbetarmiliserna, de proletära hundraden som tålmodigt byggts upp sedan början av året. Brandler uppskattade deras antal till mellan 50 000 och 60 000 enbart i Sachsen.⁷² 1923 skrev Böttcher att deras organisation var tio gånger mer avancerad i Sachsen än någon annanstans i Tyskland.⁷³ Fischer däremot skriver att de proletära hundradena var något att räkna med bara i Ruhr.⁷⁴ Det är inte lätt att bedöma deras verkliga styrka, eftersom de nästan överallt i Tyskland uppträdde under andra namn. Från den 15 maj var de förbjudna på preussiskt territorium och detta hindrade otvivelaktigt deras utveckling, men de behölls, eller övergick i nya former, som ”stewards” eller ungdomsklubbar eller friluftaktiviteter, vilket gav dem möjlighet att öva exercis, förflyttning och träning i att hantera vapen och att manövrera. Helmut Gasts arbete har gjort deras organisation mer känd.⁷⁵

I maj 1923 fanns det cirka 300 proletära hundraden i Tyskland. Enligt Gast hade den siffran ökat till cirka 800 i oktober. Det pekar på en sammanlagd styrka på cirka 100 000, en tredjedel bara i Sachsen och hälften i Sachsen och Thüringen tillsammans, där de var legala.⁷⁶ När 25 000 av dem tågade i Berlin på Första maj var de fortfarande tillåtna och i Dresden marscherade 1 000 samma dag. Den 9 september marscherade 8 000 man i Dresden och den 16 september 5 000 i Leipzig. Den 23 september tågade 800 från hundradena i de små byarna i Erzgebirge i Oelsnitz och den 7 oktober anordnades ännu en marsch med 2 000 i samma stad.⁷⁷ Bara en femtedel av hundradena bestod av kommunister enbart. De andra hade sin bakgrund i enhetsfronten mellan KPD, fackföreningarna och, framför allt i Thüringen och Sachsen, SPD. I Leipzig kom 40 procent av medlemmarna från KPD, 20 procent från SPD och 40 procent från fackföreningarna.⁷⁸

Organisationen var nära knuten till strukturerna i arbetarklassens liv. Basenheten utgjordes av hundradet på fabriken eller i staden, som i sin tur var indelad i mindre avdelningar som så långt det var möjligt skulle svara mot arbetsplatser, verkstäder eller småföretag. Två sexor utgjorde en grupp på ett dussin. Tre grupper utgjorde en kolonn. Varje hundrade bestod av tre kolonner, en avdelning spanare och en sjukvårdsgrupp. Sexor, kolonner och hundraden valde sina egna ledare. Varje hundrade leddes av en hundradeledare, en vald politisk ledare biträdd av en teknisk rådgivare vald bland de män som hade militär utbildning, vanligen f d officerare eller sergeanter. Omsorgen om enhet gjorde att milismännen ofta valde ledare från något av de två stora arbetarpartierna. I Sachsen var som regel ledaren för ett hundrade kommunist, medan den tekniske rådgivaren var socialdemokrat. Gast framhåller det undantag distriktet Zwickau-Plauen utgjorde: där bestod generalstaben av sju ledare, fyra socialdemokrater och tre kommunister med socialdemokraten Max Seydewitz som distriktsledare.⁷⁹ I allmänhet kontrollerades hundradena emellertid av KPD:s Militärapparat och

⁷⁰ En bok som bör användas med försiktighet. Se W Krivitsky, *In Stalin's Secret Service*, New York, 1939.

⁷¹ Beträffande Krause och Ludwig, se E Poretzky, *Les nôtres*, Paris, 1969. Enligt författaren var Ludwig, som var hans partner, till och med i Dresden med Pjatakov, som han åtföljde med ett falskt pass som tillverkats av ”tjänsterna” som var identiskt med medresenärens.

⁷² *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 60.

⁷³ *Correspondance internationale*, n° 49, 19 juni 1923, sid. 363.

⁷⁴ Fischer, a.a., sid. 295.

⁷⁵ H Gast, ”Die proletarischen Hundertschaften als Organe der Einheitsfront im Jahre 1923”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, n° 3, 1956, sid. 439-65.

⁷⁶ *Ibid.*, sid. 452-53; *Oktober*, n° 4, 1931, sid. 21-22.

⁷⁷ Gast, a.a., sid. 453.

⁷⁸ *Ibid.*, sid. 454.

⁷⁹ *Ibid.*, sid. 455.

kommunistledare som Theodor Neubauer i Thüringen och Ernst Schneller i Sachsen ledde arbetsmöten eller militära samlingar.⁸⁰

Ur KPD:s synvinkel innebar de militära styrkor som byggts upp på bara några månader ett stort framsteg. I jämförelse med det tyska samhället i stort, *Reichswehrs* styrkor, polisen och extremhögerns väpnade grupper framstod de som ytterst otillräckliga. Men kommunisterna förlitade sig på att en massresning från arbetarklassen, att *Reichswehr* skulle falla samman och den överväldigande kraften i en generalstrejk skulle garantera segern för hundradena, som vissa redan såg som grundstommen till en framtida tysk Röd armé.

Vapenfrågan var en av de mest svårlösta. Organisationsbyrån och Leo Flieg, *Zentrales* grå eminens, hade kontakter med en av EKKI:s utsända, Mirov-Abramov, medlem av OMS.⁸¹ Mirov-Abramov hade fördelen av att ha en tjänst på ryska ambassaden, vilket fungerade som täckmantel. Flieg hade också kontakter med Specialutskottet för inköp av vapen och ammunition, *Wumba*.⁸² Nicholas Pfaff, lärare och reservofficer som gick under täcknamnet ”Dr Winkler”, svarade för huvuddelen av inköpen⁸³ för vilket de sammansvurna uppenbarligen hade avsevärda summor i dollar till förfogande.⁸⁴ Det är svårt att bedöma resultaten: uppskattningarna varierar mellan 600 och 50 000 gevär, vilket i gynnsammaste fall skulle innebära ett gevär för varannan i hundradena.⁸⁵ Revolver tycks ha varit lättare att få tag på,⁸⁶ medan det var stor brist på maskingevär och tyngre vapen. I övrigt byggde man upp förråd av sprängämnen, vanligtvis stulna i stenbrott nattetid. En del vapenförråd och verkstäder inom *Reichswehr* togs med överraskning och plundrades, men registrerades först och främst för den stora dagen då vapen skulle införskaffas genom attacker på polisstationer. I Sachsen hade aktivisterna upprättat en hemlig fabrik för tillverkning av vapen och ammunition.⁸⁷ Kontakter hade tagits med de officerare, underofficerare och soldater i *Reichswehr* som kunde förväntas ställa vapendepåer till de upproriskas förfogande i sista stund.

Mobiliseringen av partimedlemmarna

Hela partiet var på krigsfot. Från de allra första dagarna i september hade tiotusentals medlemmar gått under jorden med hjälp av ett stort antal specialister utsända av EKKI. Medlemmar av de proletära hundradenas chockgrupper hade lämnat sina fabriker och kända medlemmar hade ändrat namn och adresser. I alla större städer sov folk, och tillbringade ibland dag och natt, i lägenheter omgjorda till sovsalar eller hemliga högkvarter, där de studerade kartor över städerna och regionen, var ordningsmakten och kommunikationerna fanns. Periodvis genomförde man övningar i aktionsgrupper och hundraden.

De medlemmar som på detta vis utplacerades från sin vardag skulle ofta komma att tänka och agera helt och hållet konspiratoriskt. Fischer citerar ur minnet ett signifikativt tal av Hans Pfeiffer i detta avseende:

Kamrater, under inga omständigheter får vi utlysa en generalstrejk. Bourgeoisien kan komma på vad vi planerar och krossa oss redan innan vi startat. Låt oss tvärtom mildra karaktären på våra spontana rörelser. Vi måste hålla tillbaka våra grupper på fabriker och de arbetslösas organisationer så att

⁸⁰ *Ibid.*, sid. 448, 453.

⁸¹ Detta var Otdel Mezjdunarodnoi Svjazi eller Avdelningen för Internationella Relationer, knuten till EKKI.

⁸² I sin helhet *Waffen und Munitions-beschaffungssamt*.

⁸³ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, Volume 2, a.a., sid. 244. Som andra vapeninförskaffare lämnar han Christian Heuck och Paul Gmeiner (*ibid.*, sid. 134, 161). Fischer (a.a., sid. 315) nämner även von Hentig i Thüringen.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Borkenau (a.a., sid. 250) talar om 600 gevär och Flechtheim (a.a., sid. 93, not 1) talar om 11 000. Den tidigare kommunisten Walter Zeuschel, som gick över till nazisterna, sade att partiet förfogat över 50 000 gevär i hela Tyskland (W Zeuschel, *Im Dienst der Kommunistischen Terror-Organisation Tscheka in Deutschland*, Berlin, 1931, sid. 92); medan Brandler i Moskva uppgav att han bara hade 800 i Sachsen (*Die Lehren der deutschen Ereignisse*, a.a., sid. 6). Brandler gav Wenzel (a.a., sid. 395) siffran 395 gevär när resningen i Hamburg startade.

⁸⁶ Zeuschel (a.a., sid. 23) uppger att upprorsmännen i Hamburg hade 80 gevär och dubbelt så många revolverar.

⁸⁷ Gast, a.a., sid. 457.

regeringen ska tro att faran är över. Och då – när de blivit invaggade i illusionen om fullständig säkerhet – kommer vi att slå till över en natt, fort och beslutsamt, arrestera regeringen, storma *Reichswehrs* kaserner och låta klockan klämta för den sista striden.⁸⁸

Naiviteten är närmast skrattretande. Men den går att förstå såväl på grund av stundens upphetsning som av de aldrig tidigare skådade ansträngningar medlemmarna fått göra. Albert, som upplevde dessa veckor, skrev:

Det fanns ingen stad där man inte samvetsgrant förberett sig på striden, med intensiv uppmärksamhet av män som bestämt sig för att ge allt. Inte en dag utan hårt arbete, inte en natt utan ett specialuppdrag. Inte en fråga försummad. Jag kände kamrater som inte fick en hel natts sömn på många långa veckor. Jag har sett ansikten märkta av utmattning. Mäns ögon som brann av intensiv viljekraft ... Det tyska kommunistpartiet har gett världsproletariatet det nya storartade exemplet på hur man förbereder en revolution.⁸⁹

Samme man har skildrat ett partimöte:

Det är skönt att se ansiktena på män som känner till bakgrunden samlade runt samma bord och som, under denna långa tid av folkets lidande, dagligen fyller på sin vilja med sina gränslösa förhoppningar ... En ung, behärskad stämman meddelar: ”Vi har redan hela divisioner.” Det är sant att det fattas vapen men vi kommer att hitta dem i kasernerna. Alla har för sitt inre en karta över Tyskland. ”Sachsen, Thüringen, Hamburg och Berlin kommer att bli ... som Ryssland!” har Radek skrivit ... Jag noterade att intellektuella – jag är en av dem – är de försiktigaste ... De funderar länge, väger svårigheterna med ingående resonemang som ibland får en ytterst destruktiv följd. En vän snoppar av våra invändningar och säger: ”Jag tror på revolutionen för jag vill ha den och jag lever med män som vill det.” Den mannen höll på att organisera en sektion. Han arbetade dag och natt.⁹⁰

Voja Vujović anförtror Victor Serge sin optimism: ”Voja tror att vi kommer att vinna nu: Allt kommer att bli mycket bättre än i Ryssland ...”⁹¹

Många år senare talade Fischer om den bestämda optimismen hos de tiotusentals män som närmast vetenskapligt förberedde sin revolution:

Den ryska politbyråns officiella löfte att stödja upproret i Tyskland mottogs entusiastiskt som helt avgörande. De många ryska kamraterna i Tyskland, den obegränsade tillgången på pengar (mestadels i USA-dollar), det professionella förberedelsearbetet skapade förtroende ... Dessa förståndiga tyska arbetare befann sig i revolutionär extas.⁹²

Läget i september

Paradoxalt var att samtidigt som resningen förbereddes, först i Moskva och sedan i hemlighet i Tysklands industricentra, tycktes krisen i Tyskland ha lugnat sig eller i varje fall mojnät. I slutet av augusti ansåg Thalheimer fortfarande att tiden ännu inte var inne för att gå till handling:

Stunden för en arbetar- och bonderegering, för första steget mot proletariats diktatur, kommer att vara inne när en överväldigande majoritet av arbetarklassen inte bara önskar en brytning med den borgerliga koalitionen, utan också med alla medel är redo att slåss för en arbetar- och bonderegering. Det kommer också att vara nödvändigt för viktiga delar av småbourgeoisien att inta en välvillig neutralitet gentemot arbetarklassen och att storbourgeoisien själv är splittrad. Dessutom kommer det att behövas att de proletära klassorganisationerna – fabriksråd, kontrollkommittéer, proletära hundraden – utvecklats tillräckligt för att utgöra den dominerande kraften bland massorna ... Följaktligen är vägen ännu lång, både politiskt och organisatoriskt, innan vi uppfyllt de villkor som kommer att garantera arbetarklassens seger. Historien kommer att avgöra hur långt det nödvändiga intervallet kommer att bli.⁹³

Mot bakgrund av denna analys tycktes inte den politiska utvecklingen tala för att den stora dagen var nära. Tyska *Zentrale* tycktes inriktad på att korrigera de uppenbara överdrifterna i tillämpningen

⁸⁸ Citerat i Fischer, *a.a.*, sid. 327.

⁸⁹ R Albert, ”Au seuil d’une révolution”, *Clarté*, 15 februari 1924, sid. 97.

⁹⁰ R Albert, ”Au seuil d’une révolution”, *Clarté*, 1 februari 1924, sid. 63.

⁹¹ Serge, *a.a.*, sid. 170.

⁹² Fischer, *a.a.*, sid. 327.

⁹³ *Correspondance internationale*, n° 69, 31 augusti 1923, sid. 619.

av Schlageter-linjen. Voja Vujović sade till Humbert-Droz ”att den beslutat modifiera den taktiken och hålla tillbaka de mest krigiska deklARATIONERNA”.⁹⁴ Så fort strejken var över och regeringen Cuno fallit gjorde Stresemanns kabinett ingen hemlighet av sin avsikt att kräva uppoffringar av var och en, även löntagarna. Rikskanslern och hans socialdemokratiska finansminister betonade att den allmänna lönevolymen måste ner, att ökat arbete krävdes och avsevärd ökning av importen. Den borgerliga pressen inledde en kampanj för avskaffande av åttatimmarsdagen. Den 8 september skrev den tidning som betraktades som Stinnes språkrör, *Deutsche Allgemeine Zeitung*: ”Tyska folket måste arbetas minst två timmar mer, i minst samma takt som före kriget.”⁹⁵

Samtidigt fortsatte vänsteroppositionen inom SPD att växa sig starkare. På dess regionala kongress i Berlin sades att politiken med den stora koalitionen gjort bankrutt, krav på återgång till klasspolitik framfördes och det antogs en lyckönskan till Zeigner.⁹⁶ Men samtidigt framgick att man inte kunde stoppa den repression ledarna för det egna partiet utsatte kommunisterna för. Dagen efter att *Die Rote Fahne* publicerat en gemensam appell från Kommunistiska internationalen och Röda fackföreningsinternationalen förbjöd landets socialdemokratiska inrikesminister Sollmann både den och *Volkswacht* i Rostock under en vecka.⁹⁷

Men varken KPD:s underjordiska eller halvt legala press kapitulerade. När *Die Rote Fahne* kunde börja utkomma igen återupptog den genast sina flammande uttalanden, den 15 september löd förstasidesrubriken ”Ner med Blod- och svältregimen”.⁹⁸ Den 21 september manade tidningen till möten och massdemonstrationer för att förbereda en generalstrejk för att störta Stresemann och bilda en arbetar- och bonderegering.⁹⁹ Den 23 september hade en artikel på förstasidan om förberedelser av upproret rubriken ”Vägen till den proletära revolutionen i Tyskland (Ytterligare en maning till de socialdemokratiska arbetarna)”.¹⁰⁰ Nästa dag förbjöd polisprefekten i Berlin *Die Rote Fahne* under två veckor.¹⁰¹

Rent allmänt var gatorna lugnare i de tyska städerna. De enda påfallande incidenterna de veckorna inträffade i Baden med demonstrationer och sammandrabbningar med polisen i den lilla staden Lörrach.¹⁰² Ledarna för KPD i Baden manade till generalstrejk i Baden men blev avrådda av *Zentrale* som ansåg det riskfyllt att i förtid utlösa väpnad kamp i en perifer region.¹⁰³ Regeringen i Baden gick med på att dra tillbaka polisstyrkorna från Lörrach och dess omgivning där lugnet var återställt den 25 september.

I slutet av september hade regeringen Stresemann fullbordat två viktiga delar av sitt mål med stabilisering och normalisering. Den 26 september tillkännagav rikskanslern att regeringen godtog ockupationen av Ruhr och bestämt sig för att avbryta kampanjen med passivt motstånd. Därigenom öppnade man för den kompromiss Washington och London önskade.¹⁰⁴ Efter en veckas turbulens den 13-19 september stabiliserades marken dessutom från 22 till cirka 100 miljoner per dollar.¹⁰⁵

I det läget tycktes extremhögerens aktivitet vara på väg att skapa en helt ny situation. Den 21 september informerade Hugo Stinnes USA:s ambassadör att en antikommunistisk rörelse höll på att uppstå i Bayern med stöd av alla partier på högerkanten och ett stort antal moderata krafter inom Mitteln. Han klargjorde för sin samtalspartner att industriägarna stödde denna rörelse vars uppgift

⁹⁴ Brev från Humbert-Droz till Zinovjev, 20 september 1923, angående Vujovićs besök i Paris i början av september, citerat i Humbert-Droz, *a.a.*, sid. 195.

⁹⁵ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 8 september 1923.

⁹⁶ *Vorwärts*, 25 september 1923.

⁹⁷ *Die Rote Fahne*, 4 september 1923.

⁹⁸ *Die Rote Fahne*, 15 september 1923.

⁹⁹ *Die Rote Fahne*, 21 september 1923.

¹⁰⁰ *Die Rote Fahne*, 23 september 1923.

¹⁰¹ *Die Rote Fahne*, 24 september 1923.

¹⁰² Angress, *a.a.*, sid. 388; Habedank, *a.a.*, sid. 45-47; Wenzel, *a.a.*, sid. 203-05.

¹⁰³ Angress, *a.a.*, sid. 426; Wenzel, *a.a.*, sid. 216.

¹⁰⁴ Stresemann, *a.a.*, sid. 98, 100-128.

¹⁰⁵ *Correspondance internationale*, n° 77, 28 september 1923, sid. 582.

var att kraftfullt bekämpa kommunisterna och med våld slå ner alla försök till generalstrejk. Han tillade att han därigenom skulle kunna eliminera socialismen som någon politisk möjlighet i Tyskland. Det som krävdes var att omedelbart upphäva de lagar och dekret ”som hämmade produktionen och inte var till någon användning”.¹⁰⁶ Utvecklingen i Bayern skulle snart få ambassadören att inse att Stinnes inte pratat i luften.

Efter en statskupp den 26 september utropade sig von Kahr till allmän rikskommissarie i Bayern och utlyste undantagstillstånd.¹⁰⁷ Samma kväll reagerade Ebert på hans åtgärd och använde artikel 48 i konstitutionen till att utlysa krigslagar i hela Tyskland och överlämna den verkställande makten till Gessler, minister för *Reichswehr* och medlem av det Demokratiska partiet, en civil täckmantel för general von Seeckt. De socialdemokratiska ministrarna godkände beslutet på grund av ”det reaktionära hotet i Bayern”. Deras partitidningar talade om ”försvar av republiken”. Men den 27 underställde sig general von Lossow, den officer som hade befälet över *Reichswehr* i Bayern, von Kahrs order. Den 28 avskaffade denne i Bayern lagen om ”försvar av republiken”, som antagits omedelbart efter mordet på Rathenau.¹⁰⁸

Det tycktes nu vara extremhögern som hade initiativet. Från Bayern och vidare runt om i Tyskland ekade de välorganiserade och välutrustade nationalistiska gängens stöveltramp och klirrandet av vapen, från Erhardts och Rossbachs beryktade Frikårer, från Ludendorff som sedan i januari kände att hans tid var inne och från Hitler och hans trupper. Rossbach hade precis lyckats rymma från den fästning han placerats på. *Svarta Reichswehr* var i rörelse och den 1 oktober försökte sig major Buchrucker på en klumpig men omtalad kupp i Küstrin.¹⁰⁹ Det talades allmänt om ”ett nytt korståg mot bolsjevismen” med start i München och på väg till Berlin.

I vissa avseenden påminde situationen om den som rått vid tiden för Kappkuppen: en trekantig kamp där nationalistiska ligor och beväpnade arbetare tycktes på vippen att drabba samman med *Reichswehr* och där det inte gick att säga vem av dem som först skulle öppna eld. *Reichswehr*, som nu med lagen bakom sig styrde staten, tillkännagav sin avsikt att ”försvara republiken” mot dess fiender till vänster och höger, medan generalerna var klart inriktade på att undvika ”inbördes stridigheter” och slå ned hotet om revolution. Arbetarklassen var utmattad efter lidandena under detta förfärliga år och hypnotiserad av hotet från nationalistiska ligor, och den kunde inte förhindra att det upprättades en militärdiktatur och undantagstillstånd, även om erfarenheterna skulle lära den att denna regim till syvende och sist alltid riktade sig mot den själv.

KPD fastslog detta i ett manifest till den tyska arbetarklassen.¹¹⁰ Slutet för motståndet, som Stresemann tillkännagett i riksdagen, blev signalen till en kapitalistisk offensiv mot löner och åttatimmarsdagen. Krigslagarna, som införts under förevändning att sätta stopp för nationalsocialisternas aktiviteter i Bayern och separatismen i Rheinland, syftade i själva verket till att likvidera fabriksråden och slå till mot den revolutionära rörelsen just när den höll på att samla sina styrkor.

Men att initiativet tycktes ha övergått från arbetarklassen till fascisterna fick inte ledningen för kommunisterna att tappa modet. De hade till och med räknat med att det hotet skulle öka kampglöden bland arbetarna. De trodde att det arbetande folket skulle resa sig tillsammans med dem, precis som i augusti, när den stora koalitionsens mask – bourgeoisie's sista utväg – fallit. Det var utifrån perspektivet av ett väpnat uppror – det första som något kommunistparti tekniskt varit inblandat i sedan oktober 1917 – som man i Moskva i slutet av september beslutade om detaljerna i en plan som man tänkte sig skulle leda till en tysk Oktoberrevolution - till världsrevolutionens andra fas, fem år efter den första Oktoberrevolutionen.

¹⁰⁶ Hallgarten, *a.a.*, sid. 64.

¹⁰⁷ Benoist-Méchin, Volume 2, *a.a.*, sid. 295.

¹⁰⁸ *Ibid.*, sid. 295-96.

¹⁰⁹ *Ibid.*, sid. 270-78.

¹¹⁰ ”Le KPD au peuple travailleur”, *Correspondance internationale*, n° 56, bilaga, 29 september 1923. [”The Communist Party of Germany to the Whole Working Population”, *International Press Correspondence*, Vol 3, No. 63, September 29, 1923]

Den 29 september skickade *Zentrale* i hemlighet en skrivelse till distriktssekreterarna, som inte lämnade några tvivel om att upproret närmade sig:

På arbetsplatser och i samhällen måste aktionskommittéer bildas omedelbart med representanter för SPD, USPD, KPD, idrottsföreningar, fabriksråd, fackföreningar och andra arbetarorganisationer. Aktionskommittéernas uppgift är att ta upp kampen mot krigslagarna och mot Gesslers och von Kahrs diktatur, som har stöd av regeringen. Den omedelbara uppgiften är att förbereda generalstrejk på varje arbetsplats och i varje samhälle ... Samtidigt som aktionskommittéerna förbereder generalstrejken måste de utarbeta en plan för att mobilisera de arbetande massorna för kommande strider.¹¹¹

¹¹¹ Citerat i R Wagner, "Die revolutionäre Bewegung in den Bezirken Hessen-Frankfurt und Baden im Herbst 1923", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, n° 7, 1965, sid. 85.

40. Moskväs syn på den tyska revolutionen

Den 12 oktober 1923 publicerades den första i en serie på 8 artiklar i *Pravda*, under rubriken ”Den tyska revolutionens problem”. Sex av dessa artiklar skulle komma att publiceras innan man uppmanade till reträtt. Artiklarna hade översatts och spridits av KPD, men drogs snabbt tillbaka. De är fortfarande en värdefull indikation på det ryska kommunistpartiets och Kommunistiska internationals perspektiv för det tyska oktober.

Den tyska revolutionens kännetecken

Sedan 1917 hade bolsjevikerna väntat på en revolution i Tyskland. De ansåg nu att väntan var över, och Zinovjev ansåg att dess seger var mer eller mindre garanterad:

Händelserna i Tyskland utvecklar sig med ödets obönhörlighet. Den väg ryska revolutionen tillryggalade på 12 år, från 1906 till 1917, tillryggalade den tyska revolutionen på 5 år, från 1918 till 1923. Enkel ”koalition”, ”stor koalition”, Kornilov-period (tilldragelserna i Bayern), ”affärsministerium”, personliga kandidaturer (som de ryska Kisjkin och Borisjkin), så på nytt nästan stora koalitionen — ett oupphörligt spektakel med ministerbyten. Detta skedde — ”däruppe”. Och därnere, i de bredaste folkmassorna sjuder missnöjet, därnere flammar den kamp upp, som inom mycket nära tid kommer att avgöra Tysklands öde. Den proletära revolutionen klappar på Tysklands port, det kan endast en blind undgå att se. De annalkande tilldragelserna kommer att bli av *världshistorisk* betydelse. Om någon tid kommer envar att vara på det klara med, att höstmånaderna år 1923 betecknar en vändpunkt inte bara i Tysklands historia utan också utöver Tyskland, i hela mänsklighetens historia. Med bävande händer vänder det tyska proletariatet det viktigaste bladet i den proletära världskampens historia. Timman slår. Det börjar ett nytt kapitel i den proletära världsrevolutionens historia.¹

Det kunde inte finnas några tvivel om den omedelbart förestående revolutionens sociala innehåll. Statistiken visade att arbetarna i Tyskland var dubbelt så många som alla andra samhällsklasser tillsammans. Hittills hade majoriteten av arbetarna mer eller mindre följt den kontrarevolutionära socialdemokratin, men nu var de på väg att vända sig bort från den:

Den annalkande tyska revolutionen kommer att bli en klassiskt proletär revolution. De 22 miljonerna arbetare utgör kärnan av det internationella proletariatet, de representerar den internationella revolutionens grundkapital. Enligt den mest frikostiga beräkning hade Ryssland år 1907 på en totalbefolkning av 160 miljoner 8-10 miljoner arbetare, Tyskland åter har med en totalbefolkning av 60 miljoner över 20 miljoner arbetare. Hos oss var arbetarklassen en liten klick, i Tyskland utgör den huvudkärnan, majoriteten av befolkningen. De tyska arbetarna är nästan till sista man elementarbildade. De tyska arbetarna har genomgått en förträfflig organisationskola. De är bildade. De har till sitt flertal deltagit i armén i det imperialistiska kriget och kommer därför att bli de bästa revolutionära soldater. De har i socialdemokratin genomgått en tung men så mycket mer lärorik skola.²

Den tyska revolutionen skulle äga rum i ett högt industrialiserat land, med en mycket hög teknologisk nivå där proletariatet var mycket utbildat. Historiskt sett kunde det tyska proletariatet därför inte längre ta makten i förtid, eftersom revolutionens objektiva förutsättningar var mogna sedan länge. Men av detta kunde man inte dra slutsatsen att proletariatet skulle vara ensamt på scenen. Småbourgeoisien skulle också spela en roll. Under kriget och dess efterverkningar hade kapitalismen utdelat fruktansvärda slag mot den, och den var drabbad av utbredd fattigdom. Den kunde bara vara positiv till eller i värsta fall neutral gentemot proletariatet:

Den tyska revolutionen utnyttjar den ryska revolutionens huvudlärdomar, och den kommer likaledes att sträva till att undvika ryska revolutionens misstag. Den tyska proletärrevolutionen kommer att från sitt första steg i det nya statsuppbygget att ha för ögonen den oerhörda vikten i

¹ Grigorij Zinovjev, [Den tyska revolutionens problem](#), på marxistarkiv.se, s 1.

² *Ibid*, s 3.

arbetet på att skapa ett tillfredsställande förhållande mellan stad och land å ena sidan och mellan proletariatet och städernas småbourgeoisie å andra sidan. Den tyska proletärrevolutionen kommer knappast att tillgripa en överilad nationalisering av handeln och småindustrin, av de små jordegendomarna o. s. v.... Den revolutionära makten i Tyskland kommer från sina första steg att tvingas sträva till en sådan politik gentemot småbourgeoisin, de intellektuella, småhantverkarna, de små och medelstora bönderna... Just därför att den proletära revolutionen i Tyskland förfogar över en så fast järnbetonggrund, just därför att proletariatet i den tyska revolutionen kommer att ha en så stor övervikt, kommer det att kunna tillåta sig lyxen att undvika allt som kunde stöta bort småbourgeoisin.³

Vad gäller andra frågor skulle revolutionen, som alltid, uppvisa en oanad styrka: "Vilket underverk av energi det stålsatta, bildade, till organiserbarhet uppfostrade 20 miljoner starka tyska proletariatet uppenbarar, då det reser sig till den avgörande kampen för socialismen, därom kan vi för närvarande inte ens göra oss en föreställning."⁴

Sagan om ett hemligt samförstånd med nazisterna

Zinovjev visade hur den socialdemokratiska pressen i hela världen gjorde sitt yttersta för att övertyga arbetarna om att kommunister och nationalisterna i Tyskland var i hemligt samförstånd eller till och med allians. Förklaringen till detta var mycket enkel: anklagelsen var avsedd att på förhand rättfärdiga den väpnade intervention som den franska imperialismen övervägde mot den tyska revolutionen:

Samma förrädiska roll, som år 1914 parollen om "fosterlandsförsvaret" spelade i det imperialistiska kriget, ska nu spelas av sagan om kommunismens påstådda förbund med nationalismen. Man arbetar på att i förväg misskreditera Tysklands stora proletära revolution. Redan nu vanställer man dess mening, smädar den och beljugar den, alldeles som man i flera år har beljugit den ryska revolutionen.⁵

Det var därför av yttersta vikt att arbetarna i hela världen förstod att Tyskland var ett besegrat land, och behandlades som ett sådant, trampades på av Ententen, och att det därför var nationalisternas propaganda fick ett så ivrigt gensvar. De tyska fascisterna försökte utnyttja vandan, oron och förtvivlan inom delar av småbourgeoisien för att avleda deras ilska från de verkligt ansvariga och locka dem till nationalistiska känslor i syfte att utvidga kontrarevolutionens led: "De tyska kommunisterna är inte bara berättigade utan direkt *förpliktade* att rycka alla lager av egendomslösa, som av (berättigat eller oberättigat) hat mot ententens förtryck följt fascisterna, undan de borgerliga nationalisternas inflytande."⁶

Den kampanj som den internationella socialdemokratien inledde mot de tyska kommunisterna visade att imperialismen förberedde ett kontrarevolutionärt krig mot Tyskland, under förändringen att Tyskland förberedde ett "vedergällningskrig". Således förberedde man ett ännu mer fruktansvärt förräderi än i augusti 1914. Precis som det tyska proletariatet ville kommunisterna ha fred, men en utländsk intervention mot revolutionen skulle helt klart framkalla ett desperat motstånd från alla levande krafter i Tyskland, samlade runt proletariatet.

Arbetarklassen, kommunisterna och socialdemokraterna

Zinovjev följde den tyska revolutionens historia tillbaka till 1918, och försökte visa att varje gång en proletär seger hade varit möjlig så lyckades socialdemokratien i slutändan garantera att borgarklassen överlevde, åtminstone ett tag. Han angav de skäl som fick honom att tro att det inte skulle bli samma sak denna gång.

³ *Ibid*, s 4-5.

⁴ *Ibid*, s 5.

⁵ *Ibid*, s 6.

⁶ *Ibid*, s 7.

Det första skälet var att de tyska kommunisterna, i synnerhet sedan 1921, hade insett att de måste dröja med sina planer på uppror och maktövertagande, och framförallt var tvungna att vinna arbetarklassens majoritet innan de kunde genomföra en segerrik revolution. 1923 trodde Zinovjev att de var mycket nära att göra det. De kontrollerade fabriksrådsrörelsen på mer än 2.000 ställen. De hade ett stort inflytande i fackföreningarna – som de troligen inte kunde erövra fullständigt innan de hade gripit makten. I augusti – och det var avgörande – hade de en klar majoritet i strejkkommittéerna i Berlin och Hamburg:

Men är detta nu en *varaktig* och *säker* majoritet? Kanske kan man ännu inte påstå det. Men det är intet tvivel om, att så *kommer* att bli fallet och det inom allra närmaste tid. Ännu är stämningen föränderlig och inte stabil. Stämningen hos miljoner arbetare är överhuvud taget ingenting en gång för alla givet. En del av arbetarna överlägger ännu; står redan med ena foten i kommunisternas läger men har fortfarande den andra kvar i socialdemokratins. Under en övergångsperiod är detta oundvikligt. Det vore löjligt att vilja som villkor för segern kräva, att alla arbetare till sista man först skulle flera gånger svära det kommunistiska partiet trohet. Under *kampens egen gång* kommer den nu spirande majoriteten att slutgiltigt utbilda sig och fast ställa sig bakom kommunisterna.⁷

Zinovjev trodde att den tyska socialdemokratin för närvarande hade förlorat åtminstone två tredjedelar av sina anhängare, och att dess medlemmar nu till största delen kom från äldre arbetare. Hundratusentals socialdemokratiska arbetare var med kommunisterna i fabriksråden och de proletära hundradena, och följde KPD:s paroller trots att det bröt mot deras eget partis disciplin. Precis som socialistrevolutionärerna 1917 splittrades SPD under revolutionens lopp.

Ur denna synvinkel var uppkomsten av en vänsterströmning inom dess led av stor betydelse, givetvis inte för att det gick att lita på dess ledare, utan på grund av att det var ett symptom som likt en skrattspegel återspeglade de proletära massornas revolutionära sinnesstämningar. De flesta vänstersocialdemokratiska ledarna var ”gamla bekanta” som i det förflutna en eller annan gång hade förrått arbetarna. Det skulle vara farligt att låta dem spela en självständig roll, och det kunde vara ödesdigert för den proletära revolutionen att vara alltför beroende av dem. Men det innebar inte att det gick att bortse från deras inflytande. Vänstersocialdemokraterna personifierade de sista illusionerna hos en viktig del av arbetarklassen, och revolutionen kunde bara segra om arbetarklassen gjorde sig av med dessa illusioner: ”Må den tyske arbetaren snart genom ett sista exempel övertyga sig om att den s. k. vänstersocialdemokratin varken vill eller kommer att leda den avgörande kampen emot bourgeoisien.”⁸

Ur denna synvinkel såg Zinovjev ett dubbelt syfte med att KPD:s representanter gick med i Zeigners sachsiska regering:

... att hjälpa den revolutionära förtruppen i Sachsen att stärka sin ställning, ockupera ett område, göra Sachsen till en bas för operationerna; att ge vänstersocialdemokraterna chans att avslöja sig själva med sina handlingar, och på detta sätt bidra till att skingra de illusioner de stöder.... Kommunisternas inträde i den sachsiska regeringen är bara berättigat om vi får tillräckliga garantier för att den sachsiska staten verkligen kommer att tjäna arbetarklassen och börja beväpna tiotusentals arbetare mot den bayerska och pangermanistiska fascismen, och verkligen överväger att utesluta de borgerliga element som ärvts från Wilhelm II ur administrationen, och omedelbart kommer att vidta revolutionära ekonomiska åtgärder mot borgarklassen. Om den nuvarande sachsiska regeringen verkligen lyckas göra Sachsen till ett rätt territorium som i viss mån blir en brännpunkt för att koncentrera Tysklands revolutionära proletära styrkor, så kommer det tyska proletariatet att veta hur det ska stöda dess ansträngningar. Om den tvärtom inte gör det, så måste

⁷ *Ibid*, s 11.

⁸ *Ibid*, s 12.

de tyska kommunisterna utnyttja erfarenheterna i Dresden för att inför massorna återigen fördöma dessa ledares brist på karaktär.⁹

Vad gäller situationen i Tyskland i sin helhet var det kommunistpartiet och dess förmåga till handling som hade den avgörande rollen:

De tyska kommunisterna har redan för sig erövat majoriteten av det många miljoner starka tyska proletariatet eller är inte längre långt ifrån denna erövring. Tyska kommunistpartiets huvuduppgift består i att *genom sina gärningar* bibringa majoriteten av den tyska arbetarklassen övertygelsen, att Tyska kommunistpartiet — till skillnad från åren 1919— 1921 — nu inte bara för med sig avantgardet utan hela arbetarnas miljonmassa. Men framför allt måste arbetarmassorna bibringas den övertygelsen, att f. n. kommunistpartiets ledning av arbetarklassen faktiskt garanterar *segern*.¹⁰

Fackföreningar, fabriksråd och sovjeter

Zinovjev var klar över fackföreningarnas fördärliga roll. Han sa att de mellan 1914 och 1919 hade varit kontrarevolutionens avgörande beståndsdel. Därför betvivlade han inte att fackföreningsledarna i det avgörande ögonblicket skulle sluta upp på den andra sidan av barrikaderna, i den härskande klassens läger. Dessutom skulle inte kommunisterna ha det lättare att erövra fackföreningsapparaten än statsapparaten – och som i Ryssland skulle de troligen inte lyckas göra det förrän efter revolutionens seger. Icke desto mindre hade de tyska kommunisterna gjort rätt när de fortsatte att kämpa i fackföreningarna, där de ofta kunde erövra den verkliga majoriteten, och till och med vissa delar av apparaten, som i metallarbetarnas fackförening. Det var genom striden i fackföreningarna som de hade erövat sina poster i fabriksråden. Zinovjev erinrade om att dessa råd bara några år tidigare hade varit bihang till den reformistiska fackföreningsapparaten, och att det hade gått att omvandla dem så fort arbetarna förstod att det gick att använda dem mot fackföreningsledarna:

Den sanna klasskampens anda börjar tränga in i driftsråden [fabriksråden]. Driftsråden får en väldig spridning över hela Tyskland. Så småningom övertar de alla funktioner i den ekonomiska kampen, som avböjts av de gula fackföreningarna. Och de övertar inte bara dessa funktioner utan också en hel rad andra funktioner, som är olösbart förbundna med den proletära revolutionen och som ställer de tyska driftsråden i våra dagar på samma plan som arbetarråden under makterövrings epok.¹¹

De bildade ett nära samordnat nätverk över hela Tyskland, ledde ekonomiska strejker, bidrog till att sprida kommittéer som kontrollerade priser och hyror, och organiserade beväpning av proletariatet – en förutsättning för seger – genom att organisera proletära hundraden:

I allmänhet kan man säga, att de funktioner, som av oss i Ryssland utfördes mellan mars och november 1917 av arbetarråd och driftskommittéer, i det nuvarande Tyskland utförs av driftsråden ensamma. I många avseenden är de i grund och botten helt enkelt arbetarråd. Och däri består den tyska driftsrådsrörelsens oerhörda betydelse. Däri består den allmänna, internationella betydelsen av en stor arbetarrörelse i varje land, så snart de revolutionära händelserna mognar. I Tyskland ser vi en sådan driftsrådsrörelse förefinnas. Den är den viktigaste förutsättningen för den proletära revolutionens framgång. Bara det revolutionära sinnelaget hos arbetarmassorna skulle inte vara nog för framgången — för att den proletära revolutionen ska kunna segra och få fast fot behöver den en *organisatorisk rustning*. Den måste redan före den avgörande resningen åstadkomma det organisatoriska byggnadsskelettet för att kring detta kunna upprätta sovjetmaktens bygge.¹²

Han konstaterade att de tyska fabriksråden ingrep i frågor som livsmedelstillgång, löner, bränslen och vapen, och var den viktigaste drivkraften bakom den mognande revolutionen.

⁹ G Zinovjev, *Probleme der deutschen Revolution*, Hamburg, 1923, s 34. [Stycket som behandlar den sachsiska regeringen har strukits i den svenska översättningen – öa.]

¹⁰ G Zinovjev, [Den tyska revolutionens problem](#), s 12.

¹¹ *Ibid*, s 13.

¹² *Ibid*, s 14-15.

Icke desto mindre betonade han att det var osannolikt att den proletära diktatur som skulle uppstå ur den tyska revolutionen skulle ta en annan form än den i Ryssland:

Formen kommer väl att bli samma som hos oss: sovjetregeringen. Inga ”råd i företagen”, d. v. s. intet överlämnande av Siemens & Halskes eller Krupps verk åt arbetarna i dessa verk med oinskränkt förfoganderätt, utan all makt åt råden, d. v. s. överlämnandet av hela produktionen och *hela makten i landet i organiserad nationell skala åt arbetarklassen ...*¹³

Men han förklarade också att händelseutvecklingen under förberedelseperioden inför revolutionen i Tyskland skulle skilja sig från den i Ryssland, eftersom de tyska arbetarna inte skulle behöva skapa nya organismer. De äkta sovjeterna skulle finnas närvarande redan på revolutionens morgon, i Tyskland i form av fabriksråd.

Inre svårigheter

Zinovjev erinrade om att kommunisterna sedan länge hade trott att maktövertagandet i sig själv inte skulle bli så svårt, men att svårigheterna skulle börja omedelbart efteråt. Men ändå var det säkert att erövrandet av makten inte skulle bli så enkelt i Tyskland. Den fascistiska borgarklassen hade tillgång till 600.000 man, beväpnade till tänderna. De hade förvisso inte fördelen av att vara i åtnjutande av ett folkligt stöd, men de kunde tillfoga tunga slag på avgörande platser och vid kritiska tidpunkter.

På morgonen efter upproret skulle den tyska revolutionen stöta på verkliga svårigheter. De stora godsägarna skulle, precis som de förmögna bönderna, förvägra städerna mat. Det skulle bli brist på kol, för att inte tala om svårigheter med industrin, arbetslöshet och agitation av kontrarevolutionära element. Regeringen skulle framförallt brottas med stora ekonomiska svårigheter som hade ärvts från det kapitalistiska Tysklands ekonomi.

Detta perspektiv påbjöd en försiktig politik. Den proletära regeringen kunde bara gå vidare och nationalisera stor och medelstor industri i den mån den kunde organisera den effektivt enligt socialistiska principer, och ”inte glömma de goda sidorna hos den ryska Nep”. Samtidigt som den försiktigt skulle ta itu med mellanstora och fattiga bönder, kunde den på samma gång räkna med spannmålsleveranser från Ryssland för att livnära städerna. Det skulle bli svårare att lösa problemet med kol. Utan tvekan skulle den behöva överväga överenskommelser med den tunga franska industrin, eller inköp i stor skala från Polen eller Tjeckoslovakien. Under den närmaste framtiden skulle arbetslösheten oundvikligen stiga, men det skulle delvis motverkas genom att det skulle bildas en stor Röd armé. Vad gällde de ekonomiska svårigheterna och den kontrarevolutionära agitationen skulle Tyskland allmänt sett hantera dem på samma sätt som Sovjetryssland, men ta hänsyn till förändringar beroende på omständigheterna:

Den tyska revolutionens inre svårigheter kan omedelbart efter den framgångsrika omstörtningen vara stora men inte oövervinnliga. Det är redan nu ofrånkomligt, att den uppstigande klassen och det parti, som framtiden tillhör, tänker över dem. Men hela det revolutionära proletära Tysklands kollektivförstånd, hela kommunistpartiets politiska erfarenhet, hela den revolutionära viljan, hela den revolutionära hänförelsen, alla det proletära avantgardets organisationsarbeten, alla andliga krafter hos den tyska proletärrevolutionens i förgrunden trädande hjältegeneration — allt, allt, varöver tyska arbetarklassen nu förfogar måste i den nuvarande epoken uppjudas för en enda sak: de allsidiga åtgärderna för den avgörande kampen.¹⁴

Yttre svårigheter

Oavsett hur betydande de inre svårigheter som väntade den tyska revolutionen var, så var de icke desto mindre små jämfört med de yttre svårigheterna, som Zinovjev trodde skulle vara den verkliga svagheten i dess rustning.

¹³ *Ibid*, s 15.

¹⁴ *Ibid*, s 18.

Den tyska revolutionen skulle förvisso vara lika betydelsefull och få samma återverkningar som den ryska revolutionen, men den skulle inte ha fördel av samma gynnsamma omständigheter, nämligen landets storlek och det faktum att imperialistmakterna var uppdelade i två krigförande block. Men den skulle skilja sig från ryska revolutionen genom att inte riskera att bli isolerad, eftersom den inte skulle vara den första segerrika proletära revolutionen. Med detta sagt: ”Självklart måste det tyska revolutionära proletariatet under alla omständigheter inrikta sin taktik på alla eventualiteter, d. v. s. det måste vara förberett på att den internationella imperialismen kommer att uppfatta den tyska revolutionen inte som en episod för sig utan som den för hela det borgerliga Europas öde avgörande händelsen. Ur en sådan uppfattning kan den internationella imperialismen genast dra de praktiska konsekvenserna.”¹⁵

Storbritannien utgjorde inte något omedelbart hot eftersom de inte hade någon markarmé. Frankrike hade tvärtom de män och den materiel som behövdes för kontrarevolutionära strider. Om de förklarade krig mot den tyska revolutionen skulle landet ändå behöva mobilisera alla sina resurser för att övervinna det tyska proletariatets desperata motstånd, och på samma gång utsätta sig för ett revolutionärt motangrepp på hemmaplan. Polen och Tjeckoslovakien skulle kunna utgöra imperialisternas omedelbara interventionsstyrka, men de var sköra – både på ett socialt och nationellt plan – och skulle således löpa enorma risker.

Samtidigt som den tyska revolutionen skulle mobilisera aktiv internationell proletär solidaritet via kommunistpartierna i Frankrike, Polen, Tjeckoslovakien och på andra ställen, kunde ett proletärt Tyskland inte på förhand utesluta möjligheten att tvingas underteckna avtal längs samma linjer som det som undertecknades i Brest-Litovsk. Det skulle tvingas stå inför framtidsutsikten att åtminstone gå med på vissa stycken i Versaillesfördraget för att få löften från Frankrike om att skjuta upp sin offensiv och lämna Ruhr. De tyska revolutionärerna skulle gå med på att skriva under ett sådant avtal fullt medvetna om vad de gjorde, efter att ha lärt av de ryska erfarenheterna, vara mognare och mer erfarna än vad ryssarna var 1918, och framförallt klart medvetna om det hot som den internationella borgarklassen utgjorde mot revolutionen. Ty det tyska arbetande folket ville ha fred, inte krig, men om den internationella borgarklassen valde krig skulle det tyska proletariatet trots allt kämpa till seger.

Zinovjev skrev den sjunde av sina artiklar om den tyska revolutionens problem den 22 oktober. Dagen innan hade ledarna för *Zentrale* och den revolutionära kommittén beslutat att avblåsa upproret. De 6 artiklar som Internationalens ordförande skrev i förväntan om ett tyskt oktober uttrycker helt klart den betydelse som bolsjevikledarna fäste vid händelserna i Tyskland, och deras förvisning att de stod på randen till en tysk revolution.

¹⁵ *Ibid*, s 19.

41. Det tyska oktober

Heinrich Brandler lämnade Moskva i slutet av september och återvände till Tyskland för att leda striderna. Ruth Fischer bevitnade hans avresa och beskriver den så här:

När jag lämnade Kreml såg jag Trotskij ta farväl av Brandler, som han hade följt från sin bostad i Kreml till Troitskijporten – en ovanlig gest av yttersta artighet. Där stod de i det skarpa ljuset en hösteftermiddag, den satte Brandler i sin ostrukna civila kostym och den eleganta Trotskij i sin välskurna Röda arméuniform. Efter de sista orden kysste Trotskij på vanligt ryskt sätt Brandler ömt på båda kinderna. Jag kände båda männen väl, och kunde se att Trotskij var verkligt rörd. Han kände att han önskade den tyska revolutionens ledare all lycka på randen till stora händelser.¹

Tid för väntan

Ingen kunde betvivla att Tyskland denna höst stod på randen till stora händelser. Koalitionsregeringen befann sig i kris, där Folkpartiet var mot alla åtgärder mot Bayern och socialdemokraterna var mot alla offentliga angrepp mot åttatimmarsdagen. Ändå krävde högern enhälligt att Hilferding skulle entledigas, och efter en ommöblering av ministrarna hade han givit upp sin post till företagaren Luther. Men socialdemokraterna hade fått löfte om att åttatimmarsdagen inte skulle röras. Och general von Seeckt hade arresterat de personer från Svarta Reichswehr som drömde om att leka Kappister och hotade att spränga en bomb.

Varför var folkets svar så återhållsamt? Kanske folk var rädda för de illavarslande oljuden i Bayern. I början av september fanns det 110.000 arbetslösa i Berlin, i slutet av oktober 160.000 och några veckor senare 200.000 – och över 2 miljoner i Tyskland i sin helhet.² Veckan den 8-14 oktober tjänade en metallarbetare i Berlin 6,5 miljarder mark – värt mellan tjugo och trettio kronor – knappt en tiondel av vad han hade tjänat ett år tidigare. Den 16 oktober kostade ett ägg 100 miljoner mark, eller en timlön för en gruvarbetare.³ Det indexeringsystem som hade genomdrivits i augusti hade i september bidragit till att bromsa lönerns sjunkande köpkraft, men tiden mellan beräkningen av siffrorna och offentliggörandet av dem berövade systemet all betydelse. Den 11 oktober fördömde *Vorwärts* faktiskt fackföreningarnas passivitet när en ”våg av fattigdom och förtvivlan” byggdes upp ”timme för timme”.⁴ Samma dag bildades en facklig aktionskommitté i Berlin.⁵ Men kommunisterna hade knappast några illusioner om fackföreningsledarnas vilja att agera. Enderle skrev: ”Det kommer att hänga på massornas stridbarhet och kommunisternas inflytande om fackföreningsledarna kommer att följa massorna i deras kamp eller inte.”⁶

En domstol nära Potsdam frikände godsägaren von Kähne som anklagades för att ha mördat en arbetare som samlade ved på hans mark. Den anklagade förkunnade att han ”inte var rädd för att skjuta mot patrascket”.⁷ Svält härjade i städerna. Kominterns tidskrift beskrev situationen i oktober 1923:

På morgonen är gatan grå. Bedrövade grupper av fattiga kvinnor samlas framför mejerierna. De samlas och tar med sig hopfällbara stolar och något att sy... Det är kallt, och fukten tränger igenom de fattigas kläder. Ibland får de vänta i tre dagar för att få köpa lite margarin. Framför dem står den ofrånkomliga polisen i sin gröna uniform, sur och skamsen för sin sysselsättning. En lastbil full av potatis passerar. Folk rusar omedelbart fram från båda trottoarerna. Några barn klättrar upp bak på det tunga fordonet och kastar ut stora fång av den värdefulla rotsaken på gatan. De plockas genast upp. Föraren accelererar. En polis gormar förgäves. Jag ser en välklädd herre,

¹ Fischer, *op cit*, s 323.

² *Correspondance internationale*, nr 83, 19 oktober 1923, s 630.

³ *Ibid.* s 631.

⁴ *Vorwärts*, 11 oktober 1923.

⁵ *Vorwärts*, 12 oktober 1923.

⁶ *Correspondance internationale*, nr 86, 30 oktober 1923, s 655.

⁷ Citerat av Albert i *Bulletin communiste*, nr 42, 18 oktober 1923.

kanske en lägre kontorsarbetare, lugnt plocka upp några potatisar och stoppa dem i fickan. Jag ser en gammal kvinna, gråhårig och krokig, som rusar fram för att få sin andel.... Gatan är hungrig. Ansiktena på gatorna är fyllda av förtvivlan, ilska och hat.... En som såg en av dessa plundringar berättade om det för mig. Han var häpen över ordningen bland de svältande människorna. De plundrade metodiskt utan att slå sönder saker eller knuffas i onödan. De tog inte lyxartiklar utan bröd, matfett och skor. Människor som var dömda att dö av svält tog det de behövde för att överleva efter att bryskt ha tvingats till en primitiv medvetenhet om sin rätt att leva. Det krävdes ingripande från polisen för att exproprieringen skulle urarta till ett upplopp.⁸

Kommunisterna väntade, tysta och tätt förenade. Albert skriver:

Losschlagen ... Losschlagen betyder att slå ett slag som har hållits tillbaka. Inleda angreppet. Detta ord var på läpparna hos alla på denna sida av barrikaderna.... Efter de halvt hemliga mötena i Thüringen, där en kommunist hade talat, samlades arbetare – som han inte kände – runt honom. En järnvägsarbetare frågade rakt ut: ”När ska vi skrida till handling? När?”

Oktober är kall. Det är duggregn och grå gator i arbetardistriktet där de står i timmar. Chaufförer, hemmafruar, arbetslösa – som varken har skjortor eller regnrockar – diskuterar. I dessa arga grupper som samlas i mörka gatukorsningar, långt från de välupplysta platser där polisen övervakar allmänhetens väl och ve, får jag ofta höra trotsigt tal om Ryssland.... Jag tänker att det på dessa fattiga människors mörka himmel har åtminstone en stjärna stigit upp Dimma, duggregn, regn och den första oktoberkylan. Rum utan värme eller bröd. Affärer bevakade av poliser i gröna uniformer, belägrade från gryning till kväll av modlösa kvinnomassor. Plötsliga utfall av polisen längs huvudgatorna, med de korta karbinerna på ryggen. Lastbilar rusar förbi fullpackade med gevär och glänsande hjälmar. I varenda dörr rosenrasande ansikten, och på de oroliga kvällarna rapporterar tidningarna: ”Sju döda i Beuthen ... 12 döda i Sorau, 15 döda i Düsseldorf, 6 döda i Köln ...”. Poliserna är rädda, och är också hungriga. Men polisen skapades inte för att dela ut bröd.⁹

Genomförandet av planen

Under de sista dagarna i september beslutade kommunistledarna i Moskva att representanter från KPD skulle gå med i regeringarna i Sachsen och Thüringen. Syftet var att besätta strategiska platser inför den kommande konflikten. Radek sammanfattade den plan de antog:

Proletariatet tar initiativet i Sachsen, med utgångspunkt i försvaret av den arbetarregering som vi går med i. I Sachsen kommer det att användas statsmakten för att beväpna sig, och för att i denna lilla proletära provins i centrala Tyskland bygga en mur mellan den bayerska kontrarevolutionen och fascisterna i norr. Samtidigt håller partiet aktivt på med att mobilisera massorna i hela landet.¹⁰

Denna plan hade diskuterats i flera veckor. Brandler var starkt mot den. Vänstersocialdemokraterna i Sachsen var förvisso fyllda av välvilja, men det gick inte att lita på dem. Under sommaren hade det ägt rum många incidenter mellan de proletära hundradena och polisen under socialdemokraten Liebmann. I september hade dussintals arbetare dödat av polisen i Leipzig. Det var på EKKI:s inrådan som KPD upprepade gånger hade vägrat gå med i Zeigners regering så länge den inte erkände fabriksrådets roll. Det vore alltför förhastat för kommunisterna att gå med i regeringen i Sachsen, och gick inte att förklara för partiets aktivister och sympatisörer utan att motsäga de skäl som hade angivits för den tidigare vägran att gå med i den. En sådan handlingslinje behövde förklaras tålmodigt, och behövde uppnås genom en kampanj som drog in massorna i gemensam kamp, och inte genom ett beslut som hade antagits i förhandlingar på högsta nivå.¹¹

Men Brandler verkar ha varit ensam om denna uppfattning. De andra ledande kamraterna som bodde i Moskva ansåg att situationen utvecklades så snabbt, att om inte kommunisterna

⁸ *Correspondance internationale*, nr 84, 25 oktober 1923, s 641.

⁹ *Clarté*, nr 52, 1 februari 1924.

¹⁰ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 5.

¹¹ *Ibid*, s 25.

omedelbart lyckades inspirera massornas motstånd i Sachsen och på så sätt framkallade ett allmänt utbrott i hela Tyskland, så skulle de överlämna initiativet till Reichswehrs ledare i Sachsen, general Müller, som utövade hela den verkställande makten, och vänstersocialdemokraterna skulle inte ensamma kunna stå upp mot honom. Sachsen måste bli en stabil proletär bas innan han slog till. Man måste utrusta proletära styrkor på mellan 50.000 och 60.000 man, som Brandler bedömde kunde beväpnas på en vecka.¹²

Beslutet togs till slut när Brandler redan var på väg tillbaka till Tyskland. Den 1 oktober telegraferade Zinovjev i EKKI:s namn till *Zentrale*:

Eftersom vi bedömer läget på ett sådant sätt att det avgörande ögonblicket kommer att infinna sig inom fyra, fem eller sex veckor, anser vi det nödvändigt att genast gripa varje position som direkt kan användas. Situationen tvingar oss att i praktisk form ställa frågan om vårt inträde i den sachsiska regeringen. På villkor att Zeigners folk [dvs. socialdemokraterna] verkligen är redo att försvara Sachsen mot Bayern och fascisterna, så måste vi inträda i regeringen. Genomför omedelbart beväpning av 50.000 till 60.000 man. Ignorera general Müller. Samma sak i Thüringen.¹³

Förhandlingar inleddes omedelbart mellan kommunisterna och de vänstersocialdemokratiska ledarna i Sachsen. Den kommunistiska pressen förbjöds eller drogs tillfälligt in nästan överallt. Ett flygblad med rubriken ”Mobilisering” utfärdades av fabriksråden och spreds den 7 oktober. Det uppmanade arbetarna att förbereda en generalstrejk som ett sätt att besvara alla försök till kontrarevolution, bilda aktionskommittéer och självförsvarsgrupper och organisera dagliga möten i fabriker och verkstäder.¹⁴ Den 8 oktober var Brandler tillbaka i Tyskland, och samma dag höll Remmele ett tal i *Reichstag* som frammanade ett inbördeskrig:

Vi vet mycket väl att den vita diktatur som idag härskar över Tyskland bara kan krossas av en röd diktatur.... De arbetande klasserna har inget annat val än att inse att våldets herravälde bara kan avskaffas med hjälp av de medel och metoder som ni själva använder.... Och när ni gör arbetarna medvetna om att granater och maskingevär är bättre vapen än alla tal i parlamentet, att den vita diktaturens vapen är effektivare än valsedlar, då skapar ni bara själva förutsättningarna för ert eget undanröjande!¹⁵

Som en utmaning till de deputerade tillkännagav han att kommunisterna tänkte gå med i regeringarna i Sachsen och Thüringen.¹⁶ Den 9 oktober lade representanterna från *Zentrale*, där Brandler hade återtagit sin plats, fram ett förslag till regeringsprogram för Sachsen i 20 punkter, som omfattade beväpning av arbetarna, avvapning av borgerliga grupperingar, arbetarkontroll över produktionen, nödåtgärder för att tillhandahålla livsmedel, och en uppmaning att bilda en arbetarregering för hela riket.¹⁷ Socialdemokraterna i Sachsen accepterade det, och den 10 oktober bildades Zeigners regering. Den innehöll tre kommunistiska ministrar, Böttcher som finansminister, Heckert som ekonomiminister och Brandler, som utan framgång hade begärt att få bli inrikesministeriets, blev

¹² *Ibid*, s 60–61.

¹³ *Ibid*. [Här citerat från Carr, *Mellan Lenin och Stalin. Sovjet 1923-24* – öa.] Fischer, op. cit., s 335 återger detta telegram utan att datera det. Hon för fram det under en redogörelse som började med att kommunisterna gick med i Zeigners regering och fortsatte med president Eberts beslut att ersätta regeringen i Sachsen med en exekutiv som hade utsetts av staten. Det beslutet togs i mitten av oktober. Om läsare inte varnas kan de dra slutsatsen att telegrammet skickades omedelbart innan Reichswehrs trupper gick in i Sachsen den tredje veckan i oktober, och att, som han säger på ett annat ställe (s 335), Zinovjev i sitt telegram föreslog ett ”beslutsamt väpnat motstånd mot Reichswehrs invasion”.

¹⁴ Citerat i Habedank, op. cit., s 72.

¹⁵ *Stenographischer Bericht*, vol 361, s 12004.

¹⁶ *Ibid*, s 12005.

¹⁷ *Protokoll des Fünften Kongress der Kommunistischen Internationale*, op. cit., s 475.

Ministerialdirektor, chef för statskansliet, vilket trots allt gav honom rätt att övervaka polisen.¹⁸ Ett uttalande från *Zentrale* förklarade detta beslut:

Tyska kommunistpartiets *Zentrale* har bemyndigat tre av sina medlemmar, kamraterna Brandler, Böttcher och Heckert, att gå med i den sachsiska regeringen. Den arbetande befolkningen står inför blocket av storkapitalister, stora godsägare och monarkistiska generaler. Militärens och storkapitalisternas diktatur förbereder sig för att strypa arbetarklassen.... *Bildandet av en regering för proletärt försvar i Sachsen är en signal till hela den tyska arbetarklassen....* Detta första försök att i denna allvarliga stund tillsammans med vänstersocialdemokraterna bilda en gemensam regering för proletärt försvar kommer att krönas med framgång om partiet mobiliserar arbetarklassen i hela landet med samma mål.¹⁹

Samma dag publicerade *Die Rote Fahne*, som åter kom ut i bara 24 timmar innan den stoppades permanent, ett brev från det ryska partiets generalsekreterare Stalin till Thalheimer:

Den annalkande revolutionen i Tyskland är vår tids viktigaste världshändelse. En seger för den tyska revolutionen kommer att vara ännu viktigare för proletariatet i Europa och Amerika än den ryska revolutionens seger för 6 år sedan. Den tyska revolutionens seger kommer att flytta världrevolutionens centrum från Moskva till Berlin.²⁰

Delade de tyska ledarna den tillförsikt som Stalin uttryckte? När vi läser Ernst Meyers kommentarer kan vi tvivla:

Det socialdemokratiska partiets koalitionspolitik och fackföreningsbyråkratins klassamarbete har splittrat och förlamat arbetarklassen. Det tyska proletariatet är avväpnat och har besegrats flera gånger sedan november 1918. Det tvekar. De tyska arbetarna har blivit misstänksamma mot ledarna i alla sina organisationer.... De är inte längre tillitsfulla. Idag kommer de icke desto mindre antingen att kapitulera utan strid, som socialdemokratin rekommenderar, eller så gör de ett enastående, svårt och kostsamt försök att kasta av sig sina tunga kedjor.²¹

Men det var just på grund av dessa förhållanden som Meyer hälsade kommunisternas inträde i den sachsiska regeringen som en viktig seger: ”Minsta framgång för proletariatet stärker den proletära enhetsfronten och undergräver socialdemokraternas koalitionspolitik med borgarklassen. Det är i denna mening vi inser den oerhörda betydelsen av att det bildas en arbetarregering i centrala Tyskland.”²²

Den 13 oktober anslöt sig tre kommunister, Neubauer, Tenner och Karl Korsch, till regeringen i Thüringen, som leddes av socialdemokraten Frölich.²³ Meyer kommenterade:

Kommunistpartiet har tagit på sig ett stort ansvar genom att ge centrala Tyskland en nyckelroll i de revolutionära strider som närmar sig. Det tyska proletariatet tål inte fler besvikelser. Men vi är övertygade om att det röda Sachsen och Thüringen kommer att återuppliva, stärka och utveckla dess revolutionära energi. Vårt parti kommer att visa vad en arbetarregering kan göra.²⁴

Men den rapport som Brandler den 12 oktober gav till *Zentrale* tydde redan på en hel del oro:

Pressade av massorna har socialdemokraterna i Sachsen beslutat sig för att bilda en koalitionsregering med oss. Genom att gå med i regeringen i Sachsen kan vi omgruppera och förbereda oss för inbördeskrig.... De militära och organisatoriska uppgifter som vårt program ställer upp har

¹⁸ Utöver premiärminister Zeigner, var de socialdemokratiska ministrarna Ney, Fleissner, Graupe och Liebmann (*Sächsische Staatszeitung*, 11 oktober 1923).

¹⁹ *Bericht über die Verhandlungen des X Parteitags der Kommunistischen Partei Deutschlands*, Berlin 1925, s 276.

²⁰ *Die Rote Fahne*, 10 oktober 1923, med faksimil av det ursprungliga manuskriptet. [Detta brev finns inte i det tillämpliga bandet av Stalins *Works* – engelska översättarens kommentar.]

²¹ *Correspondance internationale*, nr 82, 16 oktober 1923, s 624.

²² *Ibid*,

²³ *Allgemeine Thüringische Landeszeitung*, 17 oktober 1923.

²⁴ *Bulletin communiste*, nr 43, 25 oktober 1923, s 779.

genomförts ... men situationen avseende vapen är katastrofal.... Det är vår plikt att se tiden an och inte delta i isolerade strider.²⁵

Tid för observation

Kommunisternas inträde i regeringarna i Sachsen och Thüringen var delvis resultatet av Reichswehrs aggressioner. Den 27 september hade general Müller, den officer som hade befäl över militärområde III, proklamerat att han hädanefter hade fullständiga maktbefogenheter i Sachsen, och att hans trupper hade i uppgift att säkerställa den allmänna ordningen. Han tillkännagav att möten och skrifter under den närmaste framtiden först måste auktoriseras av de militära myndigheterna, och han förbjöd alla gatudemonstrationer och strejker i de sektorer som han bedömde vara ”nödvändiga för det offentliga livet”.²⁶ Men det röda Sachsen gav sig inte, och generalen fortsatte att uttala hot, dock utan att beordra ut sina soldater från garnisonerna. Den 29 september proklamerade han ett hårdare belägringstillstånd, och den 5 oktober förbjöd han alla kommunistiska publikationer.²⁷

Arbetarregeringen, officiellt kallad en ”regering för republikanskt och proletärt försvar”, bildades som om den var ett svar på dessa hot. Den 12 oktober tillkännagav Zeigner i lantdagen sin avsikt att avväpna de borgerliga grupperna och stärka de proletära hundradena.²⁸ General Müller svarade omedelbart med att den 13 oktober besluta att de hundradena och ”andra liknande organisationer” skulle upplösas, och krävde att de inom 3 dagar skulle överlämna sina vapen till Reichswehr.²⁹ Hans förbud innefattade de aktionskommittéer som bildades över hela Sachsen med deltagande från arbetarpartier och fackföreningar. Zeigners regering protesterade energiskt mot förbudet mot de proletära hundradena, och garanterade att de var lojala mot konstitutionen.³⁰ Hundradenas kongress i Sachsen, som var planerad till 14 oktober, framflyttades en dag. Den bestod av deltagare från 155 enheter, och hölls, trots generalens förbud, i Chemnitz’ förorter den 13-14 oktober.³¹ Likaså träffades 132 delegater den 14 oktober på sachsiskt territorium i Plauen, vid de bayerska fabriksrådets kongress.³² Generalens order utmanades öppet.

Under de följande dagarna höll vänstersocialdemokrater och kommunister allt fler massmöten och uppmanade arbetarna att stå emot general Müllers hot och skrämselförsök, ignorera hans order och utveckla sina hundraden. Men Zeigners regering gjorde inget konkret för att beväpna hundradena. Medan rikets regering tvekade mellan Gesslers – och hans rådgivare, major von Schleichers – och socialdemokraternas motsägelsefulla påtryckningar, fortsatte general Müller att flytta fram sina pjäser. Hans trupper var fortfarande inkvarterade, men den 16 oktober hade han informerat Zeigners regering om att han hade beordrat polisen att underställa sig Reichswehrs befälhavares direkta order – och därför lyda varken Sachsens inrikesminister eller Zeigner själv!³³ Han började kalla in reservofficerare i Sachsen. Samma dag vädjade ekonomiminister Böttcher vid ett stort möte i Leipzig till arbetarna i Sachsen att

²⁵ Protokoll från *Zentrales* möte 12 oktober 1923, citeras i Mujbegović, op. cit., s 401, not 93.

²⁶ Citerat i Davidovich, op. cit., s 142.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1578, 1662. Redan den 23 mars hade den sachsiska lantdagen, på Zeigners förslag, röstat för krediter på 68 miljoner mark för att beväpna de proletära hundradena (Mujbegović, op. cit., s 383).

²⁹ *Schulthess Europäischer Geschichtskalender*, München 1923, s 192.

³⁰ *Ibid.*, s 193.

³¹ Angress, op. cit., s 432–433; Gast, op. cit., s 461–462; Habedank, op. cit., s 67; Davidovich, op. cit., s 147; *Vossische Zeitung*, 18 oktober 1923. ”Aufruf des 1 Kongresses der sächsischen Abwehrorganisationen vom 13 Oktober 1923 in Ravenstein bei Chemnitz an die Werkstätigen zum Eintritt in die Hundertschaften”, *Dokumente und Materialien*, vol 2/7, del 2, op. cit., s 460–461.

³² *Correspondance internationale*, nr 83, 19 oktober 1923, s 630.

³³ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1606–1607.

trotsa den militära diktaturen och kräva av sin regering att den omedelbart och fullständigt beväpnade de proletära hundradena.³⁴ Det röda Sachsen stod fast.

Till en början verkade socialdemokraternas inställning inkonsekvent. Deras ledare godtog utan större svårigheter att Hilferding ersattes av Luther i rikets regering. Så den stora koalitionen fortsatte: det var till en regering med socialdemokrater som Stinnes, Borsig och Thyssen den 8 oktober ställde krav om att arbetsdagen skulle förlängas, arbetsgivarnas sociala kostnader skulle sänkas, subventionerna på bröd avskaffas och järnvägarna överlämnas till privata företag.³⁵ Den 13 fick Stresemann fullständiga maktbefogenheter från riksdagen – med de socialdemokratiska ombudens bifall. Men den 14 ägnades ledartiteln i *Vorwärts* åt ett angrepp mot undantagstillståndet som den förklarade vara ”oacceptabelt” eftersom det, samtidigt som det officiellt rättfärdigades med behovet av kamp mot reaktionärerna, bara fungerade som en inledning av kampen mot arbetarrörelsen, och i fallet Sachsen mot en konstitutionell regering som leddes av en socialdemokrat.³⁶

Samma dag enades KPD:s politbyrå om ett handlingsprogram som skulle lämnas in till de sachsiska fabriksrådets kongress, som de sachsiska ministrarna Böttcher, Heckert och Graupe hade sammankallat till 21 oktober, och som skulle vara ett viktigt steg under förberedelserna av fabriksrådets alltyska kongress, som ”de femtons kommitté” just hade sammankallat till 9 november – ett symboliskt datum.³⁷ *Zentrale* utfärdade ett uttalande som uppmanade det arbetande folket att kämpa ”för en arbetarregering i Tyskland och på andra ställen”.³⁸ *Die Rote Fahne* blev återigen indragen. *Rote Sturmflagge*, som trycktes i hemlighet men spreds öppet, kom ut i dess ställe. I Mannheim utlyste fackföreningarna den 16 oktober en 24-timmars generalstrejk. Reichswehr ingrep för att förhindra en gatudemonstration, och sju personer dödades och 250 skadades. Den 17 oktober arresterade militärmyndigheterna de arbetslösas aktionskommitté i Altona.³⁹ I den sachsiska lantdagen verkade den kommunistiska deputerade Arthur Lieberasch ge en anfallssignal:

Mot förbudet mot hundradena ... [och] aktionskommittéerna, och överföringen av polisen bort från den sachsiska regeringen bör den sachsiska arbetarklassen inte längre förlita sig på några åtgärder som vidtagits av dess regering.... Nu borde den inte bara i Sachsen utan i hela Tyskland säga: Alla ska ansluta sig till dessa försvarsformationer! Vapen i arbetarklassens händer! Bygg aktionskommittéer längs hela linjen! Och utlys sedan en generalstrejk i hela Tyskland, och fortsätt tills de fascistiska organisationerna har drivits åt helvete utan frist eller vila. De 15-20 miljoner tyska arbetarna är långt mäktigare än Reichswehrs och fascisternas 500.000 man. Vapen kan också komma till oss bakvägen om Reichswehrs dåligt betalda soldater inser att även de tillhör arbetarklassen.⁴⁰

Men samma dag tog general Müller, efter att ha säkerställt sitt grepp om polisen och på så sätt minskat Zeignerregeringens makt lite till, ett nytt steg framåt genom att angripa Zeigner direkt. Han skrev till honom att han hittills hade handlat i övertygelse om att de arbetade samstämmt, men att Böttchers tal i Leipzig förde in ett nytt element:

Jag anmodar er, herr premiärminister, att vara så god att kommentera minister Böttchers uttalanden, och innan klockan 11 den 18 oktober informera mig tydligt om regeringen i sin helhet är överens med andan och bokstaven i minister Böttchers uttalanden, och huruvida den vill agera i enlighet med mina instruktioner. Om denna sistnämnda hypotes är fallet måste jag, för att klargöra situationen, kräva att den sachsiska regeringen publicerar ett pressuttalande om denna punkt.

³⁴ *Frankfurter Zeitung*, 18 oktober 1923; Habedank, op. cit., s 79. Angress daterar felaktigt hans tal till den 13.

³⁵ Stresemann, op. cit., s 116.

³⁶ *Vorwärts*, 14 oktober 1923.

³⁷ E. Zeissig, ”Der Entwurf eines Aktionsprogramms für die Chemnitzer Konferenz vom 21 Oktober 1923”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, nr 6, 1964, s 1060–1065.

³⁸ Angress, op. cit., s 433.

³⁹ *Correspondance internationale*, nr 84, 25 oktober 1923, s 641.

⁴⁰ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1627–1628.

Dessutom kräver jag att få bli informerad om de åtgärder som regeringen föreslår att vidta för att i framtiden förhindra nya avvikelser av den sort som minister Böttcher otvivelaktigt är skyldig till.⁴¹

Nästa dag protesterade *Vorwärts* åter mot de initiativ som general Müller tog.⁴² Samma kväll beslutade en församling av delegater från fackföreningarna i Berlin med 1.500 röster mot 50 att utlysa en generalstrejk om Reichswehr inledde ett angrepp i Sachsen.⁴³ Ledarna för den preussiska regeringen, socialdemokraterna Otto Braun och Severing, delgav Ebert sin oro över Reichswehrs agerande i Sachsen,⁴⁴ och krävde att generalen inte skulle få fria tyglar.

Skulle det inbördeskrig som hotade att bryta ut i Sachsen omedelbart sprida sig till hela Tyskland genom en protestgeneralstrejk? Industriägarna i Sachsen tillkännagav att deras säkerhet hotades och krävde att Reichswehr skulle skydda dem.⁴⁵ Ekonomiministern i Zeigners regering, Böttcher, uppmanade bankerna i Dresden att öppna ett kreditkonto på 150 miljarder guldmark för att göra det möjligt för honom att göra de mest brådskande inköpen av livsmedel till de mest behövande. De svarade att den begärda summan skulle överlämnas till ... general Müller.⁴⁶ Återigen blev *Vorwärts* indignerad. Bayern förbjöd försäljning av mjölkprodukter till Sachsen.⁴⁷

Zeigner försäkrade den sachsiska lantdagen att han var fast besluten att göra motstånd. Han avvisade kategoriskt general Müllers krav och sa att han inte skulle förära honom med ett svar. Sedan angrep han ännu en gång Reichswehr och dess minister, Gessler.⁴⁸ Han uppmanade landets regering att sätta stopp för de icke konstitutionella initiativ som general Müller, med skydd från sin minister, tog mot Sachsens konstitutionella regering. Han anklagade våldsamt Reichswehr och särskilt Gessler, och påminde om arméns inställning under Kappkuppen, och dess ledares envisa vägran att gå med på någon demokratisering, som varenda regering sedan 1920 hade utlovat. Han angrep också de olika regeringarnas militärpolis, och fördömde den praktik som hade lett till att enheter som Svarta Reichswehr bildades, och att perioden med teknisk utbildning förkortades för att ge trupper som inte skulle bli till någon nytta under strider mot europeiska länder men tillräckligt effektiva mot arbetare. Han betonade de halvt hemliga organisationernas politiska roll och ambitioner, de organisationer som regeringen skyddade samtidigt som den hävdade sin rätt att förbjuda de proletära hundradena i Sachsen.⁴⁹

Böttcher gav en mycket detaljerad redogörelse för den ekonomiska och sociala situationen. Han sa att 700.000 personer, i grova drag var sjunde person av den sachsiska befolkningen, var helt utfattiga eller i trängande behov av hjälp. De som kontrollerade spannmålshandeln i landet hade ökat sina priser med 41%, och i realiteten hade det röda Sachsen satts i blockad. Han rapporterade om förhandlingarna med Internationella Arbetarhjälpen, som hade lovat att genast skicka 2.000 ton och undersökte möjligheten att skicka 200.000 ton.⁵⁰ Lantdagen avvisade generalens ultimatum och krävde att Gessler, som dolde generalernas ”illegala”

⁴¹ *Ibid*, s 1622.

⁴² *Vorwärts*, 18 oktober 1923; *Correspondance internationale*, nr 83, 19 oktober 1923, s 631.

⁴³ *Die Rote Fahne*, 20 oktober 1923; *Dokumente und Materialien*, vol 2/7, del 2, op. cit., s 462–463.

⁴⁴ Braun, op. cit., s 113.

⁴⁵ Verband Sächsischer Industrieller, *Denkschrift über den Terror der Arbeiter zur Erzwingung von Lebensmitteln oder Löhnerhöhungen*, Dresden, 1923, citeras i Fischer, op. cit., s 333.

⁴⁶ Stresemann, op. cit., s 167.

⁴⁷ *Correspondance internationale*, nr 84, 25 oktober 1923, s 640.

⁴⁸ Redan i september hade han anklagat Cunos regering för att ha försökt arrestera honom, och hade begärt att Gessler, som var komprometterad av de generaler som han skyddade med sin makt, skulle avgå.

⁴⁹ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1624 ff.

⁵⁰ *Ibid*, s 1647–1649. Angående detta se utkastet till ekonomiskt avtal mellan den fria staten Sachsen och Sovjetunionen, som 19 oktober skrevs under av Böttcher och den ryska handelsattachén Stomonjakov (H. Hübsch, ”Der Entwurf eines Handelsvertrages zwischen der Sowjetunion und dem Freistaat Sachsen vom 19 Oktober 1923”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, specialnummer, 1965, s 135–139).

aktivitet med sin makt, skulle avgå. En delegation av socialdemokratiska lantdagsmedlemmar reste till Berlin för att träffa republikens president.

Men samma dag klockan 11 hade tidsfristen för meddelandet till Zeigner gått ut, och general Müller vände sig till honom med ett ännu mer hotfullt brev: ”Eftersom ni inte har ansett det passande att besvara mitt meddelande från den 17 oktober, informerar jag er respektfullt att jag har informerat rikets försvarsminister om det, i syfte att vidta ytterligare åtgärder. Med försäkran om min största högaktning. Müller, generallöjtnant.”⁵¹

Under regeringssammanträdet följande dag, 19 oktober, informerade Stresemann kort sina ministrar att enheter ur Reichswehr hade fått order om att invadera Sachsen och Thüringen, där de skulle samlas för att ”avskräcka de extremistiska elementen och återställa ordning och säkerhet”.⁵² Samma dag kom ett meddelande från regeringen Zeigner som försäkrade att trupperna skickades till Sachsen för att skydda den mot möjliga angrepp från den bayerska extremhögerns sida.⁵³

Samma dag fick *Die Rote Fahne* tillstånd att åter ges ut i Berlin. I ett brev till *Inprekorr* var den kommunistiske deputerade Bartz uppmuntrande. Han sa att de mest varierande rykten cirkulerade om regeringens avsikter, men att allt tal om ett snart angrepp på Sachsen var kraftigt överdrivet. Regeringen hade i själva verket inte tagit något beslut ännu. Det förekom också det han kallade ”upp- och nedgångar” inom det arbetande folkets led.⁵⁴

Faktum var att beslutet att angripa Sachsen redan hade tagits. General Müller säkerställde att Zeigner fick ett brev som informerade honom – som alltid med största artighet – att han hade fått order om att ”återupprätta och vidmakthålla förutsättningarna för konstitutionell ordning i den sachsiska fria staten”, och att han skulle meddela skälen till sitt ingripande direkt till befolkningen.⁵⁵ Han gjorde det omedelbart med hjälp av affischer. Timmen var slagen.

Några dagar senare kungjorde en annan ledande kommunist, Emil Höllein, det på nytt:

Arbetarklassen i Sachsen, Thüringen och centrala Tyskland är allvarligt, för att inte säga dödligt hotad. Den oerhörda faran kan närsomhelst orsaka ett utbrott av en stor revolutionär strid. Om den tyska revolutionen ska besegras eller segra beror på hur denna strid utvidgas och generaliseras.

Vänstersocialdemokraterna måste bestämma sig: ”De måste välja mellan kamp och förräderi.” För sin del var kommunisterna tillitsfulla:

Det är inte bara vapen som avgör mellan seger och nederlag, det är de stridandes sinnessillstånd. Reaktionen är trångsynt, föraktar de fattiga, vill föreviga människans utsugning av människan och militär automatik, medan proletariatet har den entusiastiska andan hos samhällsrevolutionens bärare och mänsklighetens befrielse.... I Tysklands alla regioner känner sig proletariatet kvävt av den plågsamma tyngden hos atmosfären som föregår stormen. Den renande blixten, blixten som utlöser elden, kan slå ner när som helst. Och då – ve de besegrade!⁵⁶

Mannen som skrev dessa rader var omedveten om att hans sida just i detta ögonblick stod inför ett otvetydigt nederlag, dessutom utan att ha inlåtit sig på strid. Zinovjev var också omedveten, och fortsatte sin artikelserie i *Pravda* som skisserade händelseutvecklingen som skulle följa på det tyska oktober.

Konferensen i Chemnitz

Rote Sturmflagge rapporterade den 15 och 17 oktober om de förhandlingar som sedan en vecka hade pågått i i Berlin angående bildandet av en gemensam aktionskommitté mellan

⁵¹ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1724.

⁵² Stresemann, op. cit., s 171, liksom regeringens protokoll som citeras i Angress, op. cit., s 439.

⁵³ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1760.

⁵⁴ *Correspondance internationale*, nr 85, 26 oktober 1923, s 642.

⁵⁵ *Die Rote Fahne*, 21 oktober 1923; Habledank, op. cit., s 81.

⁵⁶ *Correspondance internationale*, nr 85, 26 oktober 1923, s 648.

SPD, KPD och fackföreningarna i huvudstaden.⁵⁷ I Moskva skrev Zinovjev att han hoppades att vilket ögonblick som helst få nyheter om att överenskommelsen hade slutits, eftersom det givetvis skulle få en nationell inverkan och betydelse.⁵⁸ I *Die Rote Fahne*, som nu hade kommit ut igen, förkunnade Brandler att det tyska arbetande folket inte skulle låta det sachsiska proletariatet bli attackerat. Han avslutade: ”Nu är allt färdigt!”⁵⁹ Men Reichswehr hade just bestämt det datum han själv hade vägrat slå fast, datum för den avgörande konfrontationen. Som Carr anmärker: ”man hade fastställt den tidpunkt då kommunisterna antingen måste handla eller bekänna sin maktlöshet.”⁶⁰

Den 20 oktober höll Revkom ett hemligt möte i Dresden. Trots nyheterna som de just hade fått, att myndigheterna hade upptäckt några viktiga vapenupplag i Berlin, betraktade de inte situationen som allvarlig. Allting fanns tillhanda för att upproret skulle utvecklas som förväntat från och med den 23. Men innan detta datum måste det sachsiska proletariatet vädja till de tyska arbetarna om hjälp. Revkom beslutade att det väpnade upproret skulle inledas i hela landet med en generalstrejk, som på kommunisternas förslag skulle utlysas av fabriksrådets konferens i Chemnitz som skulle börja redan nästa dag, 21 oktober, för att diskutera det ekonomiska läget och sociala problem.⁶¹

Tidigt på morgonen den 22 träffade KPD:s distriktssekreterare från hela landet Brandler, Böttcher och Heckert. Revkoms representanter avslöjade sin plan. Mycket snart skulle fabriksrådets konferens, på förslag från Brandler utfärda ett upprop för generalstrejk för att försvara det proletära Sachsen och dess arbetarregering mot Reichswehr. På måndag skulle det vara en omfattande generalstrejk i hela riket. På tisdag skulle specialförbanden, stöttrupperna och de proletära hundradena genomföra de planerade åtgärderna, angripa garnisoner och polisstationer, ockupera kommunikationscentra, järnvägsstationer, postkontor och administrativa byggnader. Varenda ledande kommunist trodde att de var några få timmar från upproret. Den kommission som EKKI hade utsett, inklusive Radek och Pjatakov, var på väg till Dresden.⁶²

Under hela natten höll de proletära hundradena vakt vid Chemnitz' infarter, mot möjligheten av ett överraskningsanfall från Reichswehr.⁶³ Men inget hände. Ungdomarna i hundradenas stötenheter, i sportkläder med armband och röda femuddiga stjärnor, vaktade dörrarna till möteshallen och patrullerade gatorna i denna stora arbetarstad.⁶⁴ Delegationerna var där, 498 allt som allt, varav omkring 140 kom från fabriksråd, 102 från olika fackföreningar, 20 som hade skickats av ADGB:s sachsiska ledning, 79 hade delegerats av kontrollkommittéer, 26 representerade arbetarkooperativ, 15 kom från aktionskommittéer, 16 från kommittéer av arbetslösa, 66 från KPD:s organisationer, 7 från socialdemokratiska organisationer och en oberoende.⁶⁵

Konferensen inleddes med rapporter från tre ministrar, den socialdemokratiska arbetsministern Graupe, och kommunisterna Böttcher och Heckert. Alla tre underströk de mycket trängande problemen med livsmedelsförsörjningen, den allvarliga ekonomiska krisen, och

⁵⁷ *Rote Sturmflagge*, 15, 17 oktober 1923.

⁵⁸ Zinoviev, *Probleme der deutschen Revolution*, op. cit., s 72. [Inte hittat i svenska utgåvan – öa.]

⁵⁹ *Die Rote Fahne*, 20 oktober 1923.

⁶⁰ Carr, [Mellan Lenin och Stalin](#), kap 9, ”Fiasкот i Tyskland”, s 124.

⁶¹ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 42. Den 18 oktober hade *Zentrale* förberett ett ”kampprogram” till konferensen (*Dokumente und Materialien*, vol 2/7, del 2, op. cit., s 463–466), och ett flygblad som krävde arbetar- och bonderegeringar, som skulle dateras 21 oktober (*ibid.*, s 466–467).

⁶² Habedank, op. cit., s 85.

⁶³ Davidovich, op. cit., s 160.

⁶⁴ Serge, op. cit., s 171.

⁶⁵ *Vorwärts*, 23 oktober 1923, som är en av de sällsynta rapporterna av debatterna vid konferensen.

arbetslösheten som hade nått katastrofala höjder.⁶⁶ Under diskussionen avvek den stora majoriteten av talarna från den föreskrivna dagordningen. Flera delegater talade om den politiska situationen i Sachsen, och var för att omedelbart organisera kamp mot den militära diktaturen. Flera uppmanade regeringen att omedelbart utlysa en generalstrejk mot undantags-tillståndet och Reichswehrs förberedelser.

Sedan talade Brandler. I ljuset av den dittillsvarande diskussionen trodde han kanske att hans förslag skulle antas med entusiasm. Han sa kortfattat att arbetarklassen i Sachsen hotades och måste kalla de tyska arbetarna till sin hjälp. Han vände sig till vänstersocialdemokraterna och bad dem att ge upp allt hopp, oavsett hur svagt, om en uppgörelse med riksregeringen om att skydda Sachsen. För att bryta det svärd som hotade de sachsiska arbetarna borde man omedelbart utlysa en generalstrejk, som skulle bli hela arbetarklassens kampparoll. Han betonade behovet av enhällighet och att omröstningen skulle ske omedelbart.⁶⁷

I det läget tvekade vänstersocialdemokraterna. När Zeigner hade protesterat mot truppernas ankomst och inkallandet av reservofficerare hade rikets regering givit skriftliga försäkringar om att dessa åtgärder riktades mot von Kahr och Hitlers Bayern. General Müller hade ånyo använt hotfulla tongångar mot Sachsen, men hittills hade han begränsat sig till hot. Det kunde betyda att de socialdemokratiska ministrarna i riksregering hade försäkrat sig om att han skulle gå mot bayrarna istället för sachsarna. Att gå med på att rösta på Brandlers motion skulle bara vara vettigt om general Müller hade fått eller skulle få fria händer, och det verkade inte vara fallet. Under dessa förhållanden ansåg de att det vore att kasta sig huvudstupa in i ett äventyr om man, från en församling som denna, plötsligt skulle lansera parollen om en generalstrejk, som troligen bara skulle provocera en motståndare vars exakta avsikter och möjligheter fortfarande var okända.

Vänstersocialdemokraterna tillade att Brandler skulle innebära att den sachsiska regeringen underställdes fabriksråden, och därmed innebära att man förkastade av temat ”lojalitet mot konstitutionen”, och därmed ge näring till anklagelsen att man ”spelade kommunisternas spel”. Dessutom var vänstersocialdemokraterna själva mycket medvetna om att kommunistledarna själva – som deras press vittnade om – inte var säkra på om general Müller skulle gå till angrepp, eller om de tyska arbetarna var beredda att slå tillbaka och följa en order om generalstrejk. Dessutom var situationen i Sachsen sådan att det nästan var säkert att kommunisterna inte skulle besluta sig om att agera på egen hand. Kort sagt insåg vänstersocialdemokraterna att allt berodde på deras inställning vid denna konferens.

Arbetsministern Georg Graupe, en annan veteran inom fackföreningsrörelsen, besvarade Brandler i vänstersocialdemokraternas namn.⁶⁸ Han sa att det verkligen hade uppstått en fråga om att försvara arbetarnas Sachsen, liksom om regeringens och Reichswehrs upprepade brott mot konstitutionen, men att det inte vore rätt att bara en konferens, oavsett hur representativ den vore för Sachsens arbetarorganisationer, skulle besluta om svaret. Sachsen hade en regering för ”republikens och proletariatets försvar”, vilket var det som måste försvaras. Denna regering var ansvarig inför en vald Lantdag, där de två stora arbetarpartierna var representerade. Brandler var själv medlem i den. Därför, hävdade Graupe, var det för tillfället upp till regeringen, och bara den, att överväga vilka aktioner som skulle genomföras, på basis av information som bara den hade. Att förbigå den vore att misskreditera den. Graupe var bestämd och kategorisk: om kommunisterna drev på för den motion som Brandler föreslog, då skulle han lämna konferensen tillsammans med sina partikamrater och låta kommunisterna

⁶⁶ Davidovich, op. cit., s 159, som följer broschyren *Gegen die Säbeldiktatur! Das Rote Sachsen ruft das deutsche Proletariat! Drei Reden von Fritz Heckert, Paul Böttcher und Georg Graupe gehalten auf der Chemnitzer Konferenz am 21 Oktober 1923.*

⁶⁷ Den östeuropeiske historikern Habedank (op. cit., s 86) hävdar att Brandler gjorde enhällighet till ett absolut krav för generalstrejken. Det finns inga dokument som bevisar denna tolkning.

⁶⁸ *Vorwärts*, 23 oktober 1923.

ensamma ta ansvar för det. Men eftersom han var fullt medveten om situationens allvar lade han till ett förslag om att det skulle väljas en jämbördig kommission som skulle studera frågan om generalstrejk och rapportera till konferensen innan den avslutades. Brandler gick med på att dra tillbaka sin motion och stöda Graupes motion, som antogs enhälligt.⁶⁹

Kommissionen inledde omedelbart sitt arbete och hela den kommunistiska planen stoppades. Valet av kommissionen uteslöt att konferensen omedelbart uppmanade till generalstrejk. Det såg ut som om det inte skulle tas något beslut om omedelbara aktioner i Chemnitz. Framförallt var kommunisterna helt desorienterade. De vänstersocialdemokratiska delegaternas reaktion verkade visa att arbetarklassen inte var redo att kämpa.⁷⁰ Det fanns ingen alternativ plan och KPD:s representanter kunde inte göra annat än att följa med strömmen. Med deras samförstånd lade den tillfälliga kommissionen fram förslag vilka, som Thalheimer skulle skriva, utgjorde en ”första rangens begravning”.⁷¹ Kommissionen medgav att det behövdes en generalstrejk och ville utlysa den, och föreslog att en aktionskommitté bestående av fem kommunister och fem socialdemokrater skulle väljas för att omedelbart kontakta partiledningarna, fackföreningarna och regeringen för att tillsammans med dem utröna och förbereda vilken form uppmaningen till generalstrejk skulle ta. Bara i händelse av att regeringen och fackföreningarna vägrade att ta initiativet skulle aktionskommittén bemyndigas att göra det.⁷²

Således slutade Chemnitzkonferensen utan någon överenskommelse om någon åtgärd. KPD:s plan blockerades innan den kunde sättas i verket. Dessutom ifrågasatte det sätt med vilket den blockerades hela den analys som kommunisterna hade förlitat sig på för att rättfärdiga den.

Reträtt

Samma kväll sammanträdde *Zentrale* i Chemnitz tillsammans med militärledarna och ”rådgivarna”, men utan Radek och hans kollegor, som hade rest via Warszawa och Prag och befann sig i Dresden.⁷³ Den drog slutsatsen av nederlaget vid konferensen och enhetsfrontens sammanbrott i Sachsen att de skulle tvingas avblåsa sin plan på ett uppror.⁷⁴

Arméns förberedelser tog form påföljande dag. General Müllers män lämnade sina garnisoner och specialtåg förde in förstärkningar. Brandler och hans kamrater träffade Radek, Pjatakov och deras kamrater i en belägrad sachsisk huvudstad. Den tyske ledaren beskrev situationen och angav skälen till beslutet. Men han tillade att det inte var försent att upphäva det om EKKI:s representanter inte höll med om beslutet och ansåg att upproret skulle fortsätta som planerat.⁷⁵

Men även Radek ansåg att de tyska kommunisterna måste slå till reträtt. Efter vänstersocialdemokraternas avhopp kunde det inte vara frågan om att genomföra en plan som förutsatte deras samförstånd. Redan beväpningen av de proletära hundradena i Sachsen – 11.000 gevär – var futtig, men det partiet själv hade – 800 gevär – var betydligt sämre än så.⁷⁶ Man måste inse att Zeigners regering trots närvaron av tre kommunistiska ministrar inte hade gjort något för att beväpna arbetarna. Därmed kunde kommunisterna överhuvudtaget inte överväga att själva uppmana till ett väpnat uppror, när proletariatet var splittrat och obeväpnat. Därför stödde EKKI:s representanter Brandler på denna punkt, och Brandler uppmärksammade dem på det faktum att de nu delade på ansvaret inför EKKI och Internationalen i sin helhet.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Denna sida av frågan betonades av Thalheimer när han rentvådde sig själv i: 1923: *Eine Verpasste Revolution?*, op. cit., s 26.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Vorwärts*, 23 oktober 1923.

⁷³ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 5.

⁷⁴ *Ibid.*, s 5–6.

⁷⁵ *Ibid.*, s 6.

⁷⁶ *Ibid.*

Men Radek trodde inte att allt var förlorat. Även om kommunisterna ensamma inte var starka nog att leda ett väpnat uppror till seger, så var de tillräckligt starka för att leda en försvarskamp. Han föreslog därför att man skulle uppmana till generalstrejk utan att ha som mål att omvandla den till ett väpnat uppror.⁷⁷ Men detta förslag mötte allmänt motstånd. Tyskarna förkunnade enhälligt, att om de gav upp en uppmaning så måste de även ge upp den andra, efter att ha betraktat upproret som synonymt med generalstrejken.⁷⁸

Diskussionen återupptogs påföljande dag, denna gång i Berlin i *Zentrales* lokaler. Radek upprepade sitt förslag om en generalstrejk utan perspektiv på ett uppror. Fischer föreslog att generalstrejken skulle börja i Berlin, och sikta på att inom två eller tre dagar förvandlas till ett väpnat uppror, speciellt med hjälp av initiativ i Kiel och andra städer. Brandler gick mot båda motionerna och röstade med Fischer mot Radeks motion.⁷⁹ När general Müllers agerade mot Zeigners regering hade KPD i praktiken inget förslag till handling att lägga fram inför det tyska proletariatet.

På några dagar hade på detta sätt planen som byggts kring det ”Röda Sachsen” fallit samman, och med det hoppet om en seger för den proletära revolutionen i Tyskland i oktober 1923. Ändå genomfördes strategin i Hamburg.⁸⁰ Ursprunget till det kommunistiska upproret i Hamburg är fortfarande oklart.⁸¹ Var det att Remmele hade lämnat Chemnitz i förväg och inte kände till att upproret hade ställts in? Var det ett försök av ”vänstern” att överflygla *Zentrale* och tvinga fram ett uppror, som hade planerats att börja i Kiel och sedan ”tvingas på” Hamburg? Var initiativen ett disciplinbrott eller resultatet av missförstånd eller bristande kommunikationer? Hursomhelst anlände distriktets ledare Hugo Urbahns från konferensen i Chemnitz först på natten mellan 22 och 23 oktober, bara några få timmar innan upproret började. Han skulle ha överraskats. Det väpnade upproret fungerade faktiskt i enlighet med planen, inom ramen för det allmänna uppror som partiets militära ledare i nordväst, Albert Schreiner, och den lokala ledaren, Hans Kippenberger, hade planerat, i en ytterst spänd atmosfär.

Den 22 oktober hade i själva verket hamnarbetarna i Hamburg, på ADGB:s rekommendation, vid ett massmöte krävt att arbetarorganisationerna, partierna och fackföreningarna, skulle utfärda en uppmaning till generalstrejk om Reichswehr angrep Sachsen. Under natten, från och med klockan 2, började grupper av beväpnade kommunister att fälla träd och kapa telefonlinjer för att störa kommunikationerna. Klockan 5 angrep stöttrupper från de proletära hundradena polisstationer i förorterna för att skaffa vapen, och stormade utan svårigheter omkring 10 av dem. Till en början fanns det bara lokala poliser och sedan trupper från flottan som ställdes mot hundratals dåligt beväpnade aktivister. Men de stora arbetarmassorna satte sig inte i rörelse, inte ens hamnarbetarna som strejkade. Arbetet i fabrikerna saktade bara in.

Nyheter att det allmänna upproret hade ställts in spred sig snabbt. De lokala ledarna insåg att de var isolerade och organiserade en reträtt, och striderna dog sakta ut tills de slutade i förorten Bambeck på kvällen den 24. Den högste militära ledaren, Hans Kippenberger, utförde den militära reträtten felfritt, och gjorde det möjligt för nästan alla de flyende att undvika infångande.⁸² Icke desto mindre förlorade 21 upprorsmakare sina liv, 165 skadades och 102 togs till fånga, inklusive Urbahns själv, som tog det fulla och hela ansvaret för

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.*, s 6–7.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Se i synnerhet boken av Hamburgs polischef 1923, Lothar Danner, *Ordnungspolizei Hamburg: Betrachtungen zu ihrer Geschichte 1918 bis 1933*, Hamburg, 1958, liksom de verk som redan nämnts av Habedank, Davidovich, etc.

⁸¹ Se Angress, op. cit., s 444–446, not 57.

⁸² Kippenbergers rapport till EKKI finns i Hamburgupproret, på marxistarkiv.se.

upproret vid rättegången mot honom, och kom att hyllas i hela Internationalen för sitt exemplariska uppträdande inför domstolen.⁸³

Hamburgupproret lovprisades under de följande veckorna i ett beundransvärt reportage tack vare Radeks unga kollega, den ryska kommunistiska journalisten Larissa Reissner.⁸⁴ Det skulle senare utgöra en av grundvalarna till legenden om Ernst Thälmann, som till synes inte spelade någon avgörande roll under upproret. Vid den tiden framstod det precis som det var, ett misstag eller ett missförstånd som kunde ha blivit tragiskt, men löstes till minsta möjliga pris, om man tar hänsyn till hela situationen. *Zentrale* såg det också som bevis för att beslutet som hade tagits i Chemnitz att slå till reträtt var korrekt. Bara en del av KPD hade stridit, och stridit ensamma, medan den stora massan förblev, om inte likgiltig så åtminstone passiv. De enda väpnade striderna under revolutionen i oktober 1923 bestod av en ”marsaktion” i en enda stad...

Zentrale sammanträdde den 23 oktober och utsåg en kommission med sju medlemmar för att skriva en resolution om situationen och uppgifterna framöver. Den antogs enhälligt den 25.⁸⁵ Den förkunnade:

De sociala och politiska motsättningarna ökar skarpt dag för dag. Varje dag kan leda till avgörande strider mellan revolutionen och kontrarevolutionen.

Arbetarklassens förtrupp – kommunisterna och en del av de socialdemokratiska arbetarna – vill inleda kampen, men arbetarklassen i sin helhet är trots sin enorma bitterhet och förfärliga fattigdom inte beredd att kämpa.

Därför är det nödvändigt att med beslutsam agitation föra proletarietets reserver närmare sin förtrupp. Partiet måste utveckla ett speciellt förhållningssätt som kan hjälpa till att öka dess inflytande bland de proletära skikt som visade sig benägna att strida, som metallarbetare, gruvarbetare, järnvägsarbetare, jordbruksarbetare och kontorister. De praktiska förberedelserna måste fortsätta särskilt energiskt. För att få till stånd proletarietets enhet i kamp måste vi genast inleda diskussioner med socialdemokratien på central och lokal nivå, för att antingen tvinga socialdemokraterna att kämpa eller skilja de socialdemokratiska arbetarna från sina förrädiska ledare.

Under dessa omständigheter måste partiet så långt som möjligt avhålla kamraterna från väpnad kamp, för att få tid till förberedelser. Men om det bryter ut omfattande proletär strider spontant så kommer partiet att stöda dem med alla medel som står till dess förfogande. Det måste också avvärja kontrarevolutionens slag med hjälp av masskamp, såsom demonstrationer och politiska strejker. De måste under dessa konflikter så långt som möjligt undvika väpnad kamp.

Partiet i hela riket måste utlysa proteststrejker mot Stresemanns ultimatum. Under detta arbete är väpnade uppror uteslutna. Om det socialdemokratiska partiet i Sachsen inte genomför kamp mot Stresemanns ultimatum så måste våra kamrater i Sachsen bryta med det och inleda kamp mot det.⁸⁶

Efter några dagars diskussioner hade Radek alltså lyckats vinna över *Zentrale* till sin uppfattning, och förutom några få detaljer var KPD tillbaka till den linje det hade förespråkat när Cunostrejken bröt ut. Det satte sina förberedelser för uppror på sparlåga och riktade in sig på

⁸³ *Correspondance internationale*, nr 12, 18 februari 1925, s 100, publicerade en redogörelse för detta, med titeln ”Ord från en upprorsmakare”, och med underrubriken ”Bättre att dö i revolutionens eld än ruttna på demokratis gödselhög”, med utdrag ur hans slutanförande. Författaren till förordet, Erich Wollenberg, säger (op. cit., s ix) att Urbahns fick ett personligt brev som uttryckte Stalins uppskattning. Hans roll kom senare att fullständigt raderas ur den officiella historien efter att ha uteslutits ur KPD i november 1926.

⁸⁴ Efter att ha anlänt till Tyskland i september, befann sig Reissner den 21 oktober tillsammans med Radek i Dresden. Hon reste till Hamburg så fort hon hörde att upproret hade brutit ut. Några veckor senare återvände hon till Sovjetryssland med manuskriptet till sin bok *Hamburg auf den Barrikaden* (Radek, förord till L. Reissner, *Oktober*, Berlin, 1926, s xviii, xix, xxiv).

⁸⁵ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 7.

⁸⁶ *Ibid*, s 7–8.

politiken med en defensiv enhetsfront. Men den allmänna situationen hade förändrats. Med hjälp av undantagslagstiftning förbjöd general Seeckt alla strejker i Berlin.⁸⁷ Vid regeringssammanträdet den 27 oktober argumenterade Reichswehrministern Gessler, tillsammans med Stresemann själv, kraftfullt för en väpnad intervention mot Sachsen, som de rättfärdigade med truppernas ohållbara situation och behovet att visa att en regering som innehöll kommunister inte var förenlig med konstitutionens anda.⁸⁸ De socialdemokratiska ministrarna gav med sig, och samma dag skickade Stresemann ett ultimatum till Zeigner:

Den upprorsanda och det våld som kommunistpartiet uppvisar har visat sig i de uttalanden som er Ministerialdirektor (statskansliets chef) gjorde i Chemnitz den 21 oktober. Han uppmanade öppet till motstånd mot Reichswehr.... I förbundsregeringens namn kräver jag följaktligen att ni arrangerar för den sachsiska regeringens avgång, eftersom deltagande av kommunistiska medlemmar, med hänsyn till de senaste händelserna, har blivit oförenligt med konstitutionens bestämmelser.⁸⁹

Kanslern meddelade Zeigner att han hade 24 timmar på sig att avgå, och att om det inte omedelbart bildades en ny regering utan kommunister så skulle han utse en rikskommissionär för Sachsen.⁹⁰ Radek skrev till Böttcher och Heckert och krävde att de skulle göra allt de kunde för att undvika att ge sig utan motstånd, och uppmana till strejk.⁹¹ *Zentrale* gav sitt samtycke. Den 28 oktober informerade general Müller Zeigner om att han hade fått order att avsätta honom, och förbjöd den sachsiska Lantdagen att sammanträda, i enlighet med konstitutionens 48:e paragraf.⁹² Samma dag krävde SPD:s och KPD:s ledare i Chemnitz och Erzgebirge-Vogtland gemensamt att den sachsiska regeringen skulle göra motstånd, utfärdade en appell till det arbetande folket i Sachsen att vara redo att inleda en generalstrejk, och uppmanade de tyska arbetarna att stöda arbetarna i Sachsen.⁹³

Den 29 oktober gav Ebert, i enlighet med paragraf 48, kanslern makt ”att beröva regeringsmedlemmarna i den fria staten Sachsen, såväl som medlemmarna i kommunala eller delstatliga administrationer, sina funktioner”.⁹⁴ Regeringen utsåg en deputerad från Folkpartiet, dr Heinze, till rikskommissionär.⁹⁵ En intensiv diskussion utbröt mellan dem om huruvida Reichswehr skulle gå in i städerna i Sachsen med spelande musikkårer.⁹⁶ När de sachsiska ministrarna vägrade att ge efter kastade Reichswehr den 29 oktober klockan 2 på eftermiddagen ut dem med militär makt. Böttcher gjorde passivt motstånd och drogs med våld nerför ministeriets trappor innan han släpptes på gatan.⁹⁷ Han förklarade att regeringen fortfarande var den enda lagliga makten, och vädjade till det arbetande folket att stöda den.⁹⁸ SPD, KPD, ADGB och ett antal andra arbetarorganisationer utfärdade en appell om en tredagars proteststrejk.⁹⁹ I de flesta arbetardistrikt förekom det sammandrabbningar mellan Reichswehr och de proletära hundradena eller demonstrerande arbetare. De allvarligaste verkar ha förekommit i Freiberg, där 27 dödades.¹⁰⁰

⁸⁷ Stresemann, op. cit., s 171–84.

⁸⁸ Regeringens protokoll, citerat i Angress, op. cit., s 454.

⁸⁹ Stresemann, op. cit., s 186–187.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 8.

⁹² *Sächsische Staatszeitung*, 29 oktober 1923.

⁹³ *Schulthess Europäischer Geschichtskalender*, 1923, op. cit., s 207.

⁹⁴ *Der Kämpfer*, 29 oktober 1923; *Dokumente und Materialien*, vol 2/7, del 2, op. cit., s 469–471.

⁹⁵ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1862.

⁹⁶ Denna detalj anger H.J. Gordon, ”Die Reichswehr und Sachsen 1923”, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 12, december 1961, s 686, not 27.

⁹⁷ Böttcher berättade historien om sin fördrivning för Davidovich (op. cit., s 276–277): han förklarade att ville följa ”den franske revolutionären Mirabeaus” exempel.

⁹⁸ *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1845.

⁹⁹ *Ibid*, s 1845–1846; appellen skulle publiceras i pressen den 31 oktober.

¹⁰⁰ *Correspondance internationale*, nr 87, 2 november 1923, s 663; E. Schneller ”Die Lehren des Oktober 1923”, *Oktober*, nr 2, 1926, s 31.

Den 30 oktober möttes SPD:s sachsiska ledning och ministrarna och troligen samtliga deputerade. Zeigner fann sig i att avgå för att låta en rent socialdemokratisk regering bildas.¹⁰¹ Samma dag tillät general Müller Lantdagen att sammanträda, ordföranden läste upp Zeigners avskedsbrev och en ny regering bildades under socialdemokraten Fellisch, som blev ny premiärminister.¹⁰² Inom 24 timmar hade generalstrejken förlorat sin kraft och i slutet av tredje dagen hade den ebbat ut.

På andra ställen var det en tredagars strejk i Frankfurt-am-Main som hade utlysts av alla arbetarorganisationerna.¹⁰³ Under *Zentrales* möten i Berlin försökte Radek förgäves nå en överenskommelse om att uppmana till demonstrationer under skydd av de proletära hundradena. Han mötte motstånd från Fischer, som hävdade att massorna var alltför nedslagna av händelserna i Sachsen och Hamburg för att stöda några som helst kommunistiska initiativ.¹⁰⁴ Det skulle inte bli någon tysk revolution.

Vem kan bättre än Albert beskriva de kommunistiska aktivisternas erfarenheter under denna reträtt, ett nederlag utan strid? Under titeln ”En 50 dagar lång afton innan slaget”, kan vi läsa:

I Tyskland genomlevde vi i september, oktober och november en fortfarande föga känd och ofta dåligt förstådd djupgående revolutionär erfarenhet. Vi var på tröskeln till en revolution. De nattliga vaktjänstgöringarna var långa. Vi fick aldrig någon signal om timmen noll... Ett tyst och nästan otroligt drama. En miljon revolutionärer var beredda och väntade på signalen till angrepp. Bakom dem stod miljontals arbetslösa, svältande, mörbultade, ett helt desperat folk och muttrade: ”Vi också! Vi också!” Folkmassan hade spända muskler, deras händer grep gevären som de skulle möta Reichswehrs pansarvagnar med... Ingenting hände. Det blev bara det förbannade spexet i Dresden. Där en korpral med några soldater visade ut de arbetarministrar som hade fått det borgerliga Tyskland att darra från sina ministerier. Det blev några blodpölar – sextio döda allt som allt – på gatorna i Sachsens industristäder. Nu kan den bankrutta socialdemokratin jubla över att ha lämnat det massiva och passiva äventyret, lika trögt lojala som tidigare mot sina gamla förnekanden.¹⁰⁵

Det förekom uppror i SPD under några dagar till. Ett allmänt möte med partifunktionärer i Berlin krävde symboliskt att president Ebert skulle uteslutas ur partiet.¹⁰⁶ Men de stora förhoppningar som Zinovjev hade hyllat var i sanning begravda. Det borgerliga Tyskland grep åter hårt om tyglarna och vände ryggen åt det ”omänskliga årets” äventyrligheter genom att förbereda en ny stabiliseringspolitik. Det krävde att de oliktankande till höger måste undanröjas, en uppgift som utfördes av Reichswehr. Efter att under de föregående stormiga veckorna ha spelat rollen som ett användbart spöke, och ha fångat de socialdemokratiska aktivisternas uppmärksamhet, sopades det bayerska äventyret bort på några timmar, i och med att Hitler och hans medbrottslingar arresterades. Den framtida diktatorn skulle komma att skriva *Mein Kampf* i fängelset. Den tyska ekonomin återföddes snart med hjälp av ett inflöde av amerikanskt kapital i ett sammanhang som var gynnsamt för att skapa profiter efter att ha ”renats” av inflationen. Men de grundläggande frågorna var olösta. Världskrisen 1929 och det massiva tillbakadragandet av det kapital som hade räddat Tyskland, gjorde att landet upplevde en andra ekonomisk och social katastrof, som denna gång skulle föra Hitler till makten.

Men vid den tiden skulle KPD vara mycket annorlunda. Fiaskot 1923 och den interna krisen i det ryska partiet och den politiska kamp som historiker betraktar som en strid om Lenins

¹⁰¹ Gordon, op. cit., s 687. Dittman och Wels hade rest till Dresden för att ta hand om saken.

¹⁰² *Verhandlungen des Sächsischen Landtages*, 1923, vol 2, s 1841.

¹⁰³ R. Wagner, ”Die revolutionäre Bewegung in den Bezirken Hessen-Frankfurt und Baden im Herbst 1923”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, nr 7, 1965, s 88.

¹⁰⁴ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 10. Enligt Angress (op. cit., s 251–252), lät sig Fischer till slut övertalas. Den 27 november samlades mellan 3.000 och 4.000 demonstranter i Lustgarten, bara för att skingras innan polisen anlände.

¹⁰⁵ R. Albert, ”Cinquante jours de veillée d’armes”, *Clarté*, nr 52, 1 februari 1924, s 66.

¹⁰⁶ *Die Volksstimme*, 2 november 1923, citerad i Davidovich, op. cit., s 233.

arvsföljd utgjorde slutet på en period i dess historia. Från och med nu skulle KPD:s politik skrivas nästan helt i Moskva, och på ryska.

42. Efterdyningar till ännu ett nederlag

Nederlaget i oktober 1923, det ”tyska fiaskot”, var en avgörande reträtt av historisk betydelse, men gick till en början obemärkt förbi. Zinovjevs artikelserie om den tyska revolutionen – i vilken Kommunistiska internationalens ordförande orubbligt fortsatte att sälja skinnet innan björnen var skjuten – fortsatte till 30 oktober. Det var först vid detta datum som några rader i den sista artikeln skulle antyda att något som liknade ett nederlag hade skett.¹ Alla som bläddrar igenom *Inprekorr* måste vänta till samma datum innan man från Alberts penna hittar underrubriken ”Vänstersocialdemokraternas sammanbrott” – en anspelning på reträtten som hade beslutats nio dagar tidigare bakom kulisserna vid Chemnitzkonferensen.² Några dagar senare ändrades tonfallet. Folk talade om det ”Vita Tyskland”, ett ”nytt förräderi” av socialdemokraterna och ”missade möjligheter”. Den 23 november olagligförklarades KPD, och dess press förbjöds i hela Tyskland. Den ena aktivisten efter den andra arresterades. Nederlaget beskrevs i allt starkare ordalag. Det blev ett av de ledmotiv som splittrade de ryska ledarna, som redan under några dagar hade varit sysselsatt med att diskutera den ”Nya kursen”. Det var det första våldsamma utbrottet av kampen mellan trojkan (Zinovjev, Kamenev och Stalin) och Trotskijs och de ”fyrtiosex” opposition, angående partidemokratin, förhållandet mellan gammalbolsjevikerna och den yngre generationen, apparatens makt och roll och den ökande tendensen till byråkratisering.³

Oktobernederlaget nämndes ofta efter denna tidpunkt, men diskuterades aldrig ordentligt. Det blev ett vapen som användes för att göra upp räkningen inom det ryska partiet, och under den kamp som den ryska partiledningen förde via EKKI för att säkerställa de utländska kommunistpartiernas stöd och underkastelse.

De första reaktionerna

Zinovjevs första reaktion var att på det hela taget godkänna reträttbeslutet. Han skrev:

Händelserna har visat att våra beräkningar var överdrivna.... Under dessa kritiska veckor uppvisade KPD många svagheter och gjorde ett antal allvarliga misstag, men vi tror inte att det gjorde fel när det inte kastade ut proletariatet i allmän strid i oktober.... Reträtten borde ha varit mindre passiv. Men under de givna omständigheterna var det oundvikligt att avstå från att utkämpa ett avgörande slag.⁴

KPD:s centralkommitté sammanträdde i hemlighet i Berlin den 3-4 november. Med 40 röster mot 13 antog den de teser som Brandler och Radek hade skrivit, och som *Zentrale* hade lagt fram. Teserna framställde det som att de senaste händelserna i Tyskland innebar ”slutet för novemberrepubliken” och ”fascismens seger över den borgerliga demokratin”. Arbetarna hade blivit överraskade. Medan de tittade på Bayern och Ludendorffs och Hitlers hotfulla gester hade Ebert och den kejsrlika regeringen ”upprättat fascismen i form av general von Seeckts diktatur”. Generalen tillät ”den demokratiska parlamentarismens vålnad överleva för att dölja en situation, som om den avslöjas skulle orsaka försvarsaktiviteter från arbetarmassornas sida”. Socialdemokratin bar hela ansvaret för arbetarnas passivitet, som orsakades av dess upprepade förräderier och de illusioner som den hade lyckats sprida vid de avgörande tidpunkterna. Men inga ”demokratiska” illusioner kunde nu existera inför den ”fascistiska” staten. Den ”fascistiska borgarklassen” hade avsett och avsåg att provocera proletariatet när det var försvagat och förvirrat av socialdemokratins förräderi. Den tyska borgarklassen gick på knäna. Den proletära frontens enhet skulle

¹ Artikeln hade rubriken ”Inga illusioner” (Zinovjev, [Den tyska revolutionens problem](#), s 30).

² *Correspondance internationale*, nr 89, 9 november 1923, s 663.

³ Broué, *Le parti bolchevique*, op. cit., s 183–95.

⁴ Citeras i J. Degras, *The Communist International 1919–1943: Documents*, vol 2, London, 1960, s 64.

förverkligas ”underifrån” och i det långa loppet var det oundvikligt att de socialdemokratiska ledarna skulle undanröjas under den fortsatta kampen.⁵

Teserna hade skrivits i all hast och gav upphov till en första reaktion från Zinovjev i *Pravda* den 23 november. Kommunistiska internationalens ordförande ansåg att KPD hade fel. Ebert och von Seeckt var två sidor av samma mynt. Det var just ”på grund av att proletariatet inte befann sig i en ställning där det omedelbart kunde införa sin diktatur” som ”novemberrepubliken ledde till von Seeckts diktatur”, som Zinovjev för sin del såg som ”Tysklands Koltjak”. Han avslutade: ”Det är nu nästan säkert att Tyskland kommer att tvingas gå igenom en period av smärtsam vit terror, full av uppoffringar för proletariatet. Den tyska revolutionens väg är svårare än vi trodde.”⁶

Ett första svar från Thalheimer förebrådde Zinovjev för att han återigen missbrukade en historisk parallell som av nödvändighet var konstgjord, men som inte förde debatten utöver en nästan akademisk diskussions ramar.⁷ Ingenting gjorde det ännu möjligt att förutse den annalkande stormen. Om vi ska tro Radek såg Zinovjev den 7 november ingen anledning att börja göra förändringar i KPD:s ledarskap.⁸ Den 8 december skrev han en artikel, ”Den internationella revolutionens andra våg”, som försökte förklara varför den revolutionära karaktären hos händelserna i Tyskland hade överskattats, men han formulerade inte någonstans någon tydlig kritik av KPD:s ledning. Men inom några dagar skulle allt förändras under trycket från krisen i det ryska kommunistpartiet.

Konflikten i det ryska kommunistpartiet

Konflikten i det ryska kommunistpartiet hade pyrt under hela sommaren. Den ekonomiska situationen fortsatte att försämrats. Strejker hade brutit ut. I september arresterade GPU ett antal kommunister som hade organiserat en inofficiell offentlig agitationskampanj. Samtidigt pågick trojkans kampanj mot Trotskij. Trotskij:s ställföreträdare Skljanskij förflyttades från krigskommissariatet och ersattes av Vorosjilov och Lasjevitj, som stödde trojkan. Den 8 oktober skickade Trotskij ett brev till centralkommittén där han fördömde byråkratins tillväxt i partiet och hotade att föra ner diskussionen till basmedlemmarna. Den 15 oktober var det fyrtiosex ledande kommunisters, inklusive Pjatakov och Radek, tur att rikta ett brev med samma innebörd till centralkommittén. Striden skulle utan tvekan ha inletts tidigare om förhoppningarna på och de febrila förberedelserna inför det tyska oktober inte hade tagit energi och lindrat otåligheten. Centralkommittén var medveten om detta när den i sitt svar till Trotskij den 27 oktober angrep honom för att ha tagit ett sådant initiativ ”vid en avgörande tidpunkt för den internationella revolutionens utveckling”.⁹

Den offentliga diskussionen inleddes i *Pravda* den 7 november. Till en början var tonfallet formellt, men det blev livligare när Preobrazjenskij gjorde ett inlägg den 28 november och Zinovjev och Stalin svarade. Diskussionen nådde en höjdpunkt i början av december, med polemiken mellan Stalin och Trotskij om den resolution som politbyrån hade antagit den 5 december om behovet av en ”ny kurs” i partiet. Vid denna tidpunkt verkar oppositionen ha fått vind i seglen. Den revolutionära mobiliseringen under uppladdningen inför det tyska oktober hade återuppväckt entusiasmen och givit nytt liv åt en revolutionär inställning som var positiv till oppositionen i Röda armén och bland den kommunistiska ungdomen. Den resolution som

⁵ H.B. [Brandler], ”Die Tagung des Zentralaussschusses”, *Die Internationale*, nr 18, 30 november 1923, s 517–528.

⁶ *Pravda*, 23 november 1923; *Bulletin communiste*, nr 49, 6 december 1923.

⁷ *Correspondance internationale*, nr 1, 3 januari 1924, s 3–4.

⁸ Rapport vid RKP(b):s trettonde partikonferens, citerad i Carr, [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#), s 20.

⁹ *Ibid*, s 182-184.

Preobrazjenskij föreslog vid ett möte med aktivister i Moskva den 11 december, och som innehöll ett krav på frihet att organisera grupper i partiet, röstades ned med knapp marginal.¹⁰

Det var troligen vid samma möte¹¹ som Radek talade för oppositionens teser och indirekt tog upp den ”tyska frågan”, när han sa att ledarna för Internationalens viktigaste partier, de franska, tyska och polska sektionerna, höll med Trotskij och de ”fyrtiosex”.¹² Det fungerade som en varning för Zinovjev, som visste att det fanns vänskapliga personliga relationer mellan Brandler och Trotskij och Radek. Han insåg vilken fara en sådan allians i Internationalens mitt kunde utgöra för trojkan. Det var då den ”tyska frågan” hamnade i centrum för striden i det ryska partiet.

Ungefär vid denna tidpunkt skickade EKKI ett mycket kritiskt brev till KPD. Det måste i alla fall ha skett efter 2-3 december, då Zinovjev blev medveten om ett brev där Fischer angrep Brandler. Brevet var daterat 22 november och hade snappats upp av den tyska polisen.¹³ Zinovjev började med att ifrågasätta resolutionen från 4 november:

Det politiska misstaget var en nödvändig konsekvens av er överskattning av graden av politiska och tekniska förberedelser. Som ni måste vara väl medvetna om, betraktade vi här i Moskva kommunisternas inträde i den sachsiska regeringen bara som en militärstrategisk manöver. Ni förvandlade det till ett politiskt block med ”vänstersocialdemokraterna”, som band era händer. Vi tänkte oss ert inträde i den sachsiska regeringen som ett sätt att erövra en position varifrån vi kunde sätta in vår armés styrkor. Ni förvandlade deltagandet i den sachsiska regeringen till en banal parlamentarisk koalition med socialdemokraterna. Resultatet blev vårt politiska nederlag. Och ännu värre är att det fanns ett element av komedi i ärendet. Vi kan klara av ett nederlag i kamp, men när ett revolutionärt parti hamnar i en löjlig ställning på randen till en revolt så är det värre än ett nederlag. Partiet drev inte en riksomfattande politik som kunde och måste vara inledningen på en avgörande strid. Inte en enda avgörande revolutionär åtgärd. Inte ett ens delvis tydligt kommunistiskt tal. Inte enda allvarlig åtgärd för att skynda på en beväpning av de sachsiska arbetarna, inte en enda praktisk åtgärd för att skapa sovjeter i Sachsen. Istället för det en ”gest” av Böttcher, som förkunnade att han inte skulle lämna regeringsbyggnaden förrän han kastades ut med våld. Nej, kamrater, det är inte så man förbereder en revolution!¹⁴

Förordet till den tyska utgåvan av Zinovjevs *Den tyska revolutionens problem*, daterad 2 november, stödde den taktik som KPD använde i Sachsen.¹⁵ Men en not lades till i broschyren, där Zinovjev fördömde ”den banala parlamentariska politik” som hade förts i Zeigners regering. För första gången kritiserade han offentligt de kommunistiska regeringsmedlemmarna för att varken ha beväpnat tiotusentals arbetare, eller ha rest frågan om att nationalisera industrin, arrestera spekulanter eller välja sovjeter.¹⁶

Trotskij utvecklade tanken att Internationalens ledarskap själv bar ansvaret för bakslaget i Tyskland. I en artikel som hade cirkulerat i mer än en vecka och publicerades i *Pravda* 28 och 29 november, och några veckor senare skulle komma ut i broschyren *Den nya kursen*, uttryckte han sina första tankar, som grundade sig på tillkännagivandet att Tyskland under maj-juli 1923 hade upplevt en exempellös kris:

¹⁰ Broué, op. cit., s 185–189.

¹¹ Även om Thalheimer anger den 13 som datum, med garderingen ”om jag inte misstar mig” (1923: *Eine Verpasste Revolution?*, op. cit., s 11).

¹² *Ibid*, s 11. Zinovjev hänvisade till Radeks tal den 6 januari 1924 till EKKI (*Inprekorr*, nr 20, 15 februari 1924, s 225).

¹³ Angress, op. cit., s 463.

¹⁴ *Inprekorr*, nr 16, 4 februari 1924; *Bulletin communiste*, nr 8, 22 februari 1924, s 209; Degras, op. cit., s 65. Brevet är inte daterat.

¹⁵ Zinoviev, *Probleme der deutschen Revolution*, op. cit., s v. [Inte hittat i svenska utgåvan – öa.]

¹⁶ *Ibid*, s 105–109.

Om kommunistpartiet tvärt ändrat arbetstakten och utnyttjat de fem eller sex månader historien gav det för en direkt politisk, organisk, teknisk förberedelse för maktövertagandet, kunde utgången av händelseförloppet blivit ett helt annat än det vi bevittnade i november.... Det var först i oktober det började följa en ny inriktning. Men det återstod då inte mycket tid för det att utveckla sin élan. Det förberedde sig i febril takt, massorna kunde inte följa det, partiets bristande självförtroende förmedlades till proletariatet och i det avgörande ögonblicket drog sig partiet tillbaka utan strid. Att partiet gav upp sina exceptionella ställningar utan motstånd beror huvudsakligen på att det inte förstod att i början av den nya fasen (maj-juli 1923) göra sig kvitt automatiken i sin tidigare, för lång tid framöver avsedda politik, och rättframt ställa problemet med maktövertagandet i agitationen, aktionen, organisationen, tekniken.¹⁷

Några dagar tidigare hade det polska kommunistpartiets centralkommitté hållit med om en del av Radeks uttalanden, och styrkte Zinovjevs farhågor genom att uttrycka sin oro för trojkans angrepp på Trotskij:

Endast en sak står helt klar för oss: kamrat Trotskij's namn är för vårt parti, för hela Internationalen, för hela det revolutionära världsproletariatet, oskiljaktigt förbundet med den segerrika Oktoberrevolutionen, med Röda armén, med kommunismen och världsrevolutionen. Vi kan inte tillåta möjligheten av att kamrat Trotskij skulle kunna komma att stå utanför RKP:s [Ryska kommunistpartiets] och Internationalens ledarkrets. Icke desto mindre är vi oroade av tanken att tvisterna kan komma att gå utöver ramarna för de konkreta problem som diskuteras, och en del offentliga uttalanden från ansvariga partiledare ger anledning till den största oro.¹⁸

Efter att dittills ha hållit sig undan från diskussionerna om Tyskland började Stalin i Moskva bli intresserad av dem. Han kontaktade Maslow, som fortfarande hölls kvar i Moskva av undersökningskommissionen, och frågade honom om situationen och KPD:s politik. Han skulle inom kort ta Maslow under sina vingar. Han lovprisade ständigt Maslows klarsynthet och fasta principer, och tog personligen ledningen för undersökningskommissionen, som slutligen frikände Maslow från alla misstankar.¹⁹ Denna nya allians förändrade styrkeförhållandena minst lika mycket som förvirringen bland kommunisterna i Tyskland.

Nya grupperingar i KPD

Det var debatten inom det ryska partiet, snarare än den tyska situationen i sig, som utgjorde ramen för den diskussion som Brandler inledde i KPD den 7 november. I december lades tre mot varandra stående dokument fram inför *Zentrale*. Det första var från Fischer och hennes anhängare, som förklarade att de stödde Zinovjevs brev, det andra var från Brandler och Thalheimer, som bestämt avvisade Zinovjevs kritik, och det tredje var från "Centern" – Koenen, Kleine, Remmele och Eberlein – som tog hänsyn till Zinovjevs kritik utan att acceptera Fischers ståndpunkt. Fischer fick 6 röster, Brandler och Thalheimer fick två röster – sina egna i Zetkins frånvaro – och Centern fick resten av rösterna i *Zentrale*, 17 stycken.²⁰

Centern representerade de ledare som stödde Zinovjev och tog avstånd från Brandler, men vägrade att ansluta sig till vänsterns ståndpunkter. Enligt deras åsikt "var situationen i Tyskland före och under oktober i högsta grad objektivt revolutionär". Den reträtt som partiet gjorde var ett resultat av dess egna taktiska och strategiska misstag, som själva var en konsekvens av "en felaktig teoretisk uppfattning" och "en felaktig tolkning av partiets roll". De skisserade dessa misstag:

¹⁷ L Trotskij, [Den nya kursen](#), på marxistarkiv.se, s 21-22.

¹⁸ Citerat i Carr, [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#), s 41.

¹⁹ Fischer, op. cit., s 363.

²⁰ H. Brandler och A. Thalheimer, "Erklärung", *Die Internationale*, nr 2/3, 28 mars 1924, s 135.

- Att inte tillräckligt snabbt ha insett betydelsen av arbetarnas stora strider före strejken mot Cuno, och följaktligen inte ha ändrat partiets linje i enlighet med detta.
- Att inte ha inlett de militära förberedelserna allra senast när Ruhr ockuperades, vilket senare ledde till att dessa förberedelser genomfördes på ett alltför hetsigt sätt.
- Att ha fungerat som en broms på massrörelserna i september och oktober för att spara arbetarnas styrka till det ”avgörande slaget”.
- Att ha haft illusioner om de vänstersocialdemokratiska ledarna och spridit dessa illusioner.
- Att ha underlåtit att utnyttja de positioner de hade erövrat i Sachsen för att mobilisera massorna.
- Att ha gjort förberedelser med enbart det slutgiltiga slaget i åtanke, och samtidigt förkastat och till och med motarbetat organisering av delvisa aktioner.
- Att ha gjort förutsägelser och beräkningar på basis av abstrakta resonemang, vilket fick partiet ”att alltid smita undan inför en strid”.
- Att ha överskattat betydelsen av antalet gevär och underskattat betydelsen av den proletära förtruppens vilja att kämpa.
- Att ha utarbetat en alltför stelbent plan på grundval av sina felaktiga beräkningar.

Enligt centergrupperingens åsikt var reträtten utan strid, som var det direkta resultatet av alla dessa misstag, i sig själv en blunder, i så måtto som varken partiet eller den förtrupp som var grupperad runt det, som ”i sina sinnen var förberedda för slutstriden”, hade förstått den, och eftersom den hade skakat om massornas tilltro till kommunistpartiet. Icke desto mindre var situationen fortfarande revolutionär, eftersom ”den vita diktaturen inte kan vara så länge”. Kommunisterna kunde inom ”några månader” förvänta sig ”ett stort uppsving i de proletära massornas aktivitet”, och dess framgång skulle bara bero på kommunistpartiets politik och aktivitet.²¹

Brandler och Thalheimer var isolerade, men de vidhöll bestämt sin uppfattning att reträtten i oktober var ”oundviklig och berättigad”. Enligt deras teser var orsaken till nederlaget ”av objektiv karaktär, och kan inte tillskrivas partiets taktiska misstag”.²² De förklarade: ”Klassens majoritet var inte längre benägen att kämpa för novemberdemokratin ... och var ännu inte beredd att gå med i kampen för arbetarrådets diktatur och för socialismen”. Det avgörande misstaget var tron att arbetarklassen hade vunnits för kommunismen. Detta misstag gjorde både *Zentrale* och EKKI. Kritiken som *Zentrale* skrev till EKKI hade inte formulerats tillräckligt kraftfullt,²³ och dessutom hade EKKI ignorerat den.

Konsekvenserna av denna blunder var att datum för upproret slogs fast alltför snabbt, att betydelsen av att organisera delvisa aktioner och framförallt säkerställa allmänna politiska förberedelser underskattades och negligerades, och att det fanns en otillräcklig samordning mellan politiska förberedelser och politiska och tekniska detaljer. Dessutom hade inte partiet lyckats dra fördel av sina poster i den sachsiska regeringen för att skärpa krisen i SPD och organisera ett väpnat motstånd. Brandler och Thalheimer ansåg att det för tillfället inte var möjligt att förutse hur länge den militära diktaturen skulle fortgå, men att partiet i den

²¹ *Inprekorr*, nr 185, 28 december 1923, s 1564–1566; ”Thesen zur Taktik des Oktoberrückzugs und zu den Nächsten Aufgaben der Partei”, *Die Internationale*, nr 1, januari 1924, s 14–19.

²² Det var Thalheimers favorittema, som han utvecklade mycket övertygande i sin broschyr 1923, *Eine verpasste Revolution?*, op. cit. En svensk översättning är under framtagning xxxx

²³ Det var Brandlers favorittema, och det upprepas om och om igen i hans brev.

omedelbara framtiden skulle rikta in sina ansträngningar på att bekämpa socialdemokratins inflytande och stärka sin organisation i fabriker.²⁴

Vänsterns teser skrädde inte orden. Redan från början förkunnade de:

Den objektiva situationen i Tyskland under perioden mellan strejken i augusti och händelserna i oktober var mogen för ett maktövertagande av proletariatet.... Chansen för seger i oktober var mycket stor. *Men partiet skulle ha inlett striden även om det var risk för ett nederlag. Det skulle ha givit proletariatet utmärkta revolutionära traditioner, som hade kopplats till kommunistpartiet, och på så sätt förberett vägen för vår framtida seger.*

Men motsatsen hade skett. Reträtten utan strid demoraliserade proletariatet och spred förvirring i partiets led. Orsakerna till detta misslyckande var för det första *Zentrales* vägran fram till oktober och i själva verket tills dess EKKI tvingade den, att förbereda medlemmarna på kampen om makten; för det andra felaktiga och ofullständiga militärtekniska förberedelser; för det tredje användandet av en reformistisk enhetsfronttaktik och sökandet efter en ”malplacerad” allians med vänstersocialdemokraterna; för det fjärde en propaganda som baserades på traditionella paroller som ledde till att man underlät att utveckla det ”kommunistiska programmet” bland massorna; och för det femte att det på grund av dessa misstag bröt ut interna strider. Partiet måste ”efter ett intervall på några månader” förbereda sig för nya strider. Av detta skäl skulle alla högerelement avlägsnas ur partiets ledning.²⁵

Debattens inledning var förvirrad. Vänstern var trogen sig själv, men den avgörande faktorn var att *Zentrale*-majoriteten föll samman. Centerfraktionens ståndpunkter var oklara. Thalheimer missade inte tillfället att påpeka att Centern bara kritiserade ”reträtten utan strid” och inte ”reträtten i sig själv”: det var inte Brandlers fel att reträtten gjordes ”utan strid”. Han fördömde att Centerns teser återupplivade ”den gamla goda offensivteorin, som för att lyckas behövde två beståndsdelar, partiets revolutionära vilja och de oändliga slätternas blå horisont”. Enligt hans bedömning – och den var relevant – var Centerns teser resultatet av en motsägelsefylld kompromiss mellan ”vänsteristiska” förutsättningar och ”högerinriktade” slutsatser.²⁶ Men styrkan i Centerns ståndpunkt fanns på annat håll. Den 27 december fördömde det ryska partiets politbyrå Radek och antog samma ståndpunkt:

Kamrat Radek inriktar sig enbart på att stödja högerminoriteten inom KPD:s centralkommitté och på att misskreditera partiets vänsterflygel – vilket objektivt hotar att spränga det tyska partiet. Politbyrån inom RKP:s centralkommitté baserar däremot sin politik på stöd från den stora majoriteten inom KPD:s centralkommitté och på samarbete med vänsterflygeln, samtidigt som den kritiserar vänsterns misstag och stödjer det riktiga i dess linje, och kritiserar samtidigt högerens grova misstag.²⁷

Politbyrån fördömde Radeks inställning som ”fraktionell”, på basis av att han både hade vägrat underkasta sig sitt eget partis beslut och respektera dess disciplin, under förevändning att hans mandat som EKKI-medlem inte kom från det ryska partiet utan från Internationalens världskongress. Radek hade förberett teser om den tyska frågan, som även Trotskij och Pjatakov hade

²⁴ H. Brandler och A. Thalheimer, ”Thesen zur Oktoberniederlage und zur gegenwärtigen Lage”, *Die Internationale*, nr 1, januari 1924, s 1–14; *Correspondance internationale*, nr 3, 16 januari 1924, s 29–30.

²⁵ ”Skizze zu Thesen über die Situation und über die Lage der Partei vorgelegt vom Polbüros der Bezirkleitung Berlin-Brandenburg”, *Die Internationale*, nr 1, januari 1924, s 54–57; *Correspondance internationale*, nr 4, 23 januari 1924, s 33–34.

²⁶ A. Thalheimer, ”Réflexions sur les thèses du comité central du KPD”, *Correspondance internationale*, nr 4, 23 januari 1924, s 34–35.

²⁷ *VKP(B) v Rezoliutsiyakh*, band 1, 1941, s 534, citerat i Carr, [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#), s 42.

skrivit under, och hade lagt fram dem inför EKKI direkt, utan att gå via det ryska partiets ledning.²⁸

EKKI-mötet i januari 1924

Den första bataljen ägde rum den 11 januari i Internationalens presidium. De ryska delegaterna var Zinovjev, Bucharin, Radek och Pjatnitskij. Trotskij var sjuk och kunde inte delta. Tyskarna var där i full styrka: Brandler, Walcher och Zetkin för högern, Remmele, Pieck och Koenen för Centern, och Thälmann, Fischer och Arthur König för vänstern.²⁹

Radek rapporterade i egenskap av EKKI:s representant i Tyskland. Han inledde med att påminna om att EKKI:s delegation enhälligt hade godkänt reträtten i oktober, som hade blivit nödvändig genom vänstersocialdemokraternas kapitulation och den sachsiska regeringens kraflöshet. Han menade att en historisk möjlighet hade missats. Han sa att man redan senast i maj borde ha insett att det existerade en revolutionär situation i Tyskland, men trots alla bevis för detta hade EKKI:s möte i juni inte diskuterat frågan. Alla Internationalens ledare – som han var en av – delade därmed ansvaret för att inte ha genomfört en plan som nu hade blivit omöjlig att tillämpa på situationen i Tyskland. Han betonade att varje viktigt beslut hade tagits av EKKI eller dess presidium. Zinovjev kände mycket väl till detta, precis som han visste att Brandler hade varit mot att kommunisterna skulle acceptera ministerposter i Zeigners regering utan nödvändiga politiska förberedelser, som man slutligen hade bestämt sig för. Radek tillkännagav att det var helt oacceptabelt att Zinovjev, som i egenskap av Internationalens ordförande var huvudansvarig, försökte komma undan sitt ansvar och göra Brandler och honom till syndabockar, av orsaker som inte hade något med den aktuella frågan att göra.³⁰

På en grundläggande nivå utvecklade Radek några av de ”objektiva” orsakerna som avgjorde beslutet om reträtt i oktober:

Det som händer idag inom det tyska proletariet kan bara återspegla den allmänna situationen i Tyskland, att all politisk aktivitet har fallit samman, en ovanlig politisk passivitet i alla samhällsklasser förutom armén.... Ett bra arbetarparti, ingenstans är vi ett bra kommunistparti. Det är situationens mest framträdande drag.³¹

Det var början till ett försök till en seriös analys. Men den hade inte en chans att utvecklas i den atmosfär som rådde i presidiet efter Zinovjevs tal för åklagarens sida den 12 januari. Internationalens ordförande såg allt mycket enklare: det var Radek och Brandler som, tack vare sina opportunistiska ståndpunkter, hade varit ansvariga för KPD:s misstag. Internationalens första plikt var att förändra KPD:s ledning eftersom den gamla ledningen var bankrutt, och eftersom det var nödvändigt att undvika att det berättigade missnöjet bland arbetarna som stödde vänstern skulle leda till en splittring. En kommission utsågs att skriva en rapport. Dess ordförande var Kuusinen, och den innehöll fem tyskar, Maslow, Thälmann, Remmele, Wilhelm Koenen och Pieck. Zetkin krävde att Brandler och Radek skulle tas med, men hennes förslag avlogs. Ett tydligt tecken på att majoriteten redan hade bestämt sig.³²

²⁸ *Ibid*, s 43; *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 23. Texten med dessa teser har aldrig publicerats och är än idag okänd.

²⁹ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., på flera ställen.

³⁰ *Ibid*, s 5–23.

³¹ *Ibid*, s 13.

³² *Ibid*, s 58–81.

Det ryska kommunistpartiets trettonde konferens inleddes omedelbart efter att presidiet avslutade sitt arbete. Den visade oppositionens svåra nederlag.³³ Zinovjev talade om den tyska frågan. Han underströk att det inte hade funnits några grundläggande motsättningar inom det ryska ledarskapet vad gällde bedömningen att situationen i Tyskland verkligen var revolutionär. Men besvikelsen var stor och det främsta misstaget var en missbedömning av tidsskalan. Vad gällde det förflutna sa han att han inte ville undvika sitt eget ansvar, men framhöll det faktum att den ryska politbyrån och centralkommittén hade tagit enhälliga beslut i dessa frågor. Men sedan betonade han betydelsen av de nuvarande motsättningarna. Radek och Brandler hade förvandlat kommunisternas inträde i Zeigners regering till ett tarvligt parlamentariskt avtal. Redan i juli hade Radek hållit tillbaka det tyska partiet genom att råda det att inte gå ut på gatorna under den antifascistiska dagen. Nu efter nederlaget vidareutvecklade han en hel filosofi för att dölja högerens opportunist. Han, som i Ryssland tyckte om att framställa sig som ”vänster”, förkroppsligade idag ”högeravvikelsen” i förhållande till Tyskland – som enligt Zinovjev inte var någon slump. Tillsammans med Pjatakov hade han försökt ”föra in fraktionskampen i Internationalen”.³⁴ Bucharin avrundade anklagelsen. Enligt hans uppfattning hade Brandler skulden för nederlaget, eftersom han istället för att använda enhetsfrontspolitiken för att bryta socialdemokratins inflytande bara hade utnyttjat den för att samarbeta med socialdemokratien.³⁵

Radek försvarade sig våldsamt. Ja, situationen hade varit revolutionär, men det var inte mindre sant att partiet inte hade lyckats utnyttja den. Internationals ledning var lika ansvarig som den tyska *Zentrale*. Han erinrade om de revolutionärt internationalistiska kommunisterna Brandler och Thalheimers förflutna för att visa att de själva var offer för både sitt eget partis och Internationals svaghet, för vilket de inte var de enda ansvariga. Han anklagade Bucharin för att på ett cyniskt sätt utnyttja okunskapen hos de delegater som inte kände till det tyska partiet så bra, och utmanade honom genom att fråga, att om Brandler var en opportunist och högerman varför hade EKKI då inte fördömt honom för längesedan? Vad sa och gjorde EKKI medan Brandler gjorde sina ökända misstag? Han frågade ledarna: ”Och ni vill bara ta ansvar för segrar och inte för nederlag?” Han avslutade med att den enda rättelse EKKI hade gjort av resolutionen från *Zentrale* den 3 november hade varit att till parollerna mot fascismen och socialdemokratien lägga ”Ner med Brandler!”³⁶

Till slut beordrade konferensen enhälligt – med en nedlagd röst, troligen hans egen – Radek att underkasta sig det ryska partiets disciplin under diskussionen om den tyska frågan i Internationalen.³⁷

Internationalens dom

Den 19 januari presenterade Kuusinens kommission sin rapport för presidiet. Dess dom var kategorisk: ”en mängd misstag och försummelser, som delvis kunde tillskrivas vissa opportunistiska avvikelser” begicks på olika områden. Det fanns ett bedömningsmisstag: ”partiet insåg alltför sent hur mogen den revolutionära situationen var”, och ”å sin sida uppmärksammade inte EKKI tillräckligt hur omedelbart förestående uppgörelsen var”. Det gjordes taktiska misstag: spontana rörelser hölls tillbaka och sköts upp samtidigt som man inte hittade några politiska mål att ge dem; man underlät att agitera för sovjet; man försummade att stärka fabriksråden och

³³ Broué, op. cit., s 195–198.

³⁴ Utdrag ur Zinovjevs rapport till konferensen om den tyska frågan, *Bulletin communiste*, nr 8, 22 februari 1924, s 205–210.

³⁵ Citerat i Degras, op. cit., s 70.

³⁶ *Ibid*, s 71.

³⁷ Carr, [Mellan Lenin och Stalin](#), slutet av kap. 9.

aktionskommittéerna, för att istället ägna sig bara åt det som kom till stånd genom partiets egen aktivitet när det skulle ha involverat hela proletariatet. Det gjordes försummelser avseende den politiska organiseringen: man underlät att rekrytera tillräckligt mycket till partiet och drog inte in massorna tillräckligt mycket i de tekniska förberedelserna. Det förekom misstag avseende bedömningen av de inblandade krafterna: en underskattning av socialdemokraternas förmåga att sabotera aktionerna och illusioner om vänstersocialdemokraterna och deras kapacitet att handla. Man riktade på ett felaktigt sätt in sig enbart på Sachsen, och gjorde misstaget att sätta allt på ett kort utan att redan på förhand ha övervägt vare sig en alternativ plan eller en reträttväg.

Med hisnande förakt för den historiska sanningen tillskrev kommissionen dessa misstag i sin helhet till enbart KPD. Texten tvekade inte att förklara att partiet borde ha anslutit sig till den sachsiska regeringen ”på basis av en massrörelse”, och hävdade att de kommunistiska ministrarna hade uppvisat en ”beklaglig oförmåga”.³⁸

Presidiet antog rapporten med fyra röster mot två, Zetkins och Radeks, och avslög sedan ett ändringsförslag från Pieck med innebörden att beslutet att slå till reträtt i oktober hade varit riktigt, med hänsyn till omständigheterna såväl som de misstag som redan hade begåtts.³⁹

Med marken på så sätt förberedd återupptogs diskussionen den 21 januari. Zinovjev var säker på seger, och tveklöst för att undvika att skrämja tvivlande element antog han vid detta tillfälle en försonlig ton, förklarade sig beredd att hjälpa oppositionen, och tog i sitt slutanförande upp sak-innehållet i Piecks ändringsförslag: ”Det är inte bara på grund av partiets misstag och svaghet, utan lika mycket på grund av arbetarklassens egen svaghet som reträtten var helt nödvändig i oktober. Det finns givetvis arbetare som kommer att säga till oss att vi lät möjligheten slinka oss ur händerna.”⁴⁰ Eftergiften räckte för att Brandlers anhängare skulle ta chansen som erbjöds dem. De förkunnade att de skulle rösta för resolutionen, Zetkin för att bevara enheten, och Radek (som var mer desillusionerad) av traditionell omsorg att bevara EKKI:s solidaritet i omvärldens ögon. Icke desto mindre beklagade de, precis som Brandler, att resolutionen inte, som Zinovjev just hade gjort, öppet medgav att reträtten var nödvändig, och att den höll tyst om vänsterns ansvar.⁴¹

I den polska delegationens namn kommenterade Prushniak, som också röstade för presidiet resolution, att EKKI dolde sitt eget ansvar, och beklagade denna inställning:

Eftersom Lenin, världsproletariatets viktigaste ledare, inte längre deltar i Internationalens ledarskap, och eftersom Trotskij, en av världsproletariatets erkända ledare, har fått sin auktoritet ifrågasatt av kommunistpartiets ledning, finns det en risk för att Kommunistiska internationalens ledarskaps auktoritet kommer att skakas om... Vi anser att anklagelsen för opportunism mot Radek, en av de mest framstående ledarna, inte bara är orättvis utan i högsta grad också skadlig för Internationalens ledares auktoritet.... Motsättningarna mellan Kommunistiska internationalens mest kända ledares bedömningar av den tyska revolutionen är av en sort som är oundviklig i ett levande revolutionärt parti.⁴²

Men de ledande kamrater som påstod sig stå för sådana principer kom till slut att stöda en resolution som uttryckligen motsade dem. Flera år senare skrev Thalheimer att Zinovjevs inställning förklarades med hans önskan att avvärja de hot som Radek framförde om en allians mellan Brandler, Trotskij och Radek, och förklarade att han hursomhelst inte var skyldig:

³⁸ Resolutionens text finns i *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, op. cit., s 95–109.

³⁹ *Ibid*, s 82. Radek och Zetkin var de enda som röstade för Piecks ändringsförslag. Bland de personer som hade inbjudits att delta på presidiet röstade 10 för Piecks förslag och 11 mot resolutionen (*ibid.*).

⁴⁰ *Ibid*, s 83.

⁴¹ *Ibid*, s 84–87.

⁴² *Ibid*, s 93–94.

”Radeks deklARATION var ett rent påhitt från hans sida. Ingen hade bemyndigat honom att säga att vi skulle försvara Trotskij om han blev angripen.... Så fort vi hörde om det skrev jag en artikel mot Trotskijs uppfattning i *Die Internationale*.”⁴³

Den stora frågan för Zinovjev och hans allierade var makten, kampen mot Trotskij och oppositionen, och behovet att återupprätta en prestige som hade skadats svårt av affären. Några veckor senare förklarade Guralski-Kleine detta klart, och visade också att Brandlers och Thalheimers fördömande av Trotskij inte hade hjälpt dem:

Brandlers och Thalheimers allians med Radek och Trotskij om den tyska frågan var ingen slump. Den ställde grundläggande frågor, nämligen om det ryska kommunistpartiet och de europeiska partierna skulle avbolsjeviseras, eller om det ryska kommunistpartiet skulle bevaras och de europeiska partierna bolsjeviseras.⁴⁴

Kampen mot brandlerism och trotskism

Under de följande månaderna använde EKKI parollen om bolsjevisering för att kväva alla motstånd- och kritikcentra, och allt tänkbart stöd för Trotskij. I Frankrike undanröjdes Souvarine, Monatte och Rosmer på detta sätt; i Polen Warski, Walecki och Wera Kostrzewa. I Tyskland fanns ett djupt missnöje bland KPD:s basmedlemmar, och det vände sig givetvis mot Brandler, mot vilken majoriteten av medlemmarna var våldsamt fientlig. I sin attack utnyttjade Zinovjev denna känsla utan att faktiskt uttrycka den. Precis som med de som hade kämpat mot Lenin efter marsaktionen och vid Kominterns tredje kongress 1921, var huvudintresset att EKKI och bakom den det ryska partiet måste stå över all kritik. De nationella partiernas ledare skulle vara syndabockar för de misstag som de hade gjort tillsammans med ryssarna.

Det ryska partiets moraliska auktoritet var sådan att ingen på allvar tänkte sig att gå mot dess ledares krav. Resultatet blev att det snabbt uppkom kommunistiska ledare som kännetecknades av en kombination av total avsaknad av initiativförmåga – och ofta politisk intelligens – och ovillkorlig, blind undergivenhet inför direktiven från Moskva, även om de motsade varandra. Den 19 februari godkände således den tyska centralkommittén presidietts resolution och utsåg en ny *Zentrale*, bestående av två medlemmar från vänstern och fem från Centern. Remmele ersatte Brandler, med Thälmann som kandidatmedlem.⁴⁵ Den nya *Zentrale* antog genast en ståndpunkt mot den ryska oppositionens ”mensjevikiska” och ”antileninistiska” tendenser.⁴⁶ De våldsamma angreppen mot vänstern skapade en atmosfär av häxjakt i partiet där centertendensen snabbt dränktes.

KPD:s nästa kongress hölls i hemlighet i Frankfurt-am-Main i april 1924. Den förbereddes under sämsta tänkbara omständigheter. 121.400 medlemmar – jämfört med 267.000 i september 1923 – valde 118 delegater, bland vilka bara 11 var anhängare till Brandler, och ingen av dessa röstade i själva verket för det dokument han presenterade. Vänstern segrade, tillsammans med en resolution som krävde att ”spåren av ’brandlerism’ ska utrotas”. Det förekom flera sammanstötningar mellan EKKI:s delegat, Manuilskij, och vänsterns ledare, som förespråkade systematiska splittringar i fackföreningarna och avvisade partiets hela taktiska förhållningssätt sedan den tredje kongressen, som de ansåg bara rörde sig om att vinna ”proletariatets mest underutvecklade delar”.

⁴³ Thalheimer, op. cit., s 11.

⁴⁴ *Die Internationale*, nr 4, 31 mars 1924, s 161.

⁴⁵ *Inprekorr*, 18 februari 1924, s 244–248; *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, band 2, Östberlin 1966, s 20.

⁴⁶ Citerat i Degras, op. cit., s 85.

I denna inramning lät ett brev från Zetkin – som Manuilskij beskrev som ”en provokation” – som ett sista eko av rösterna från de kommunister som hade ägnat all sin energi åt att försöka skapa ett revolutionärt parti i Tyskland: ”Massornas revolutionära känslor hade inget politiskt innehåll, inget politiskt mål. De förblev elementära och instinktiva och omvandlades inte till en tydligt revolutionär förståelse, en bestämd vilja att föra en beslutsam kamp.”

Partiets plikt var att ge kampen detta medvetande och denna vilja: det var där dess misslyckande låg. Med blicken fäst på ”slutstriden” hade det inte lyckats mobilisera massorna. På denna nivå skulle både vänstern och högern avvisas, den förstnämnda på grund av att den förväntade sig att offensiven skulle spela trollkarlen Merlins roll, och den sistnämnda på grund av att den räknade med att vänstersocialdemokraterna skulle utföra det arbete som partiet inte själv kunde göra. Den tyska borgarklassen hade helt och fullt förstått att uppkomsten av en arbetarregering i Sachsen ställde frågan om makten i hela Tyskland, medan det tyska proletariatet inte hade förstått det, eftersom kommunistpartiet ”praktiskt taget inte hade gjort någonting för att i de proletära massornas sinnen knyta frågan om erfarenheterna i Sachsen till tanken på ett väpnat uppror.”

Zetkin tillade att reträtten hade varit nödvändig i oktober, och konstaterade att situationen därefter hade fortsatt att försämrats, eftersom ledningen inte hade erbjudit partiet några andra aktiviteter än häxjakten på Brandler och hans anhängare. Hennes personliga åsikt var att det inte skulle gå att bygga ett verkligt kommunistiskt parti i Tyskland utan att folk som Brandler, Thalheimer, Walcher eller Pieck spelade en ledande roll i det.⁴⁷

Hon skulle komma att upprepa dessa argument vid Kominterns femte kongress, där hon betonade EKKI:s ansvar, som – även utifrån dess anhängares synvinkel – åtminstone var skyldig till att ha givit Brandler fria händer. Brandler medgav att man kanske hade missat möjligheten i augusti, men betonade att det bland hans anklagare fanns de personer som hade lett partiet i Berlin vid den tidpunkten. Radek kämpade som en slav. Han sköt in anmärkningar, avbröt och fick ofta fram sitt budskap. Thalheimer påminde kongressen om att han och Brandler hade fördömt den ryska oppositionen, och förkunnade att ”det ryska partiets ledarskap över Internationalen var en historisk nödvändighet”.⁴⁸ Bakom lyckta dörrar protesterade den polska delegaten Wera Kostrzewa mot ”den atmosfär av ständig kamp, spänning och bitterhet” som hade skapats i Internationalen.⁴⁹ Allt var förgäves. Zinovjev fortsatte att göra upp räkningen med det förflutna. Socialdemokratin hade blivit en ”flygel av fascismen”, och händelsen i Sachsen och ”radekismen” och ”brandlerismen” visade hur starkt det socialdemokratiska inflytandet var i KPD och Internationalen.⁵⁰

Några månader senare dristade sig Stalin för första gången att skriva en rapport om den internationella situationen och diskutera revolutionens framtidsutsikter i Västeuropa, efter segern för det han kallade ”kommunistpartiernas revolutionära flygel”. Han sa att huvudsvårigheten var det faktum att dessa partier delvis utgjordes av män som hade ”utvecklats från tidigare socialdemokrater ur den gamla skolan” och delvis av unga människor som ännu inte var ”tillräcklig stål-satta”. De ställdes inför en bastant borgarklass som ledde en ”beprovad statsapparat”, och fick hjälp från en ”hårdkokt” socialdemokrati som hade ett enormt inflytande över arbetarklassen. Han tillade: ”Att tro att sådana kommunistpartier kan störta det europeiska borgerliga systemet ’på en natt’ är ett stort misstag. Följaktligen är den omedelbara uppgiften att göra kommunistpartier i väst verkligt bolsjevikiska ...” Denna uppgift var nu möjlig när ”de sorgliga erfaren-

⁴⁷ *Bericht über die Verhandlungen des IX Parteitags der KPD*, op. cit., s 85–96.

⁴⁸ *Protokoll fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale*, op. cit., s 73–78, 84–87, 101–105.

⁴⁹ Citerat i K.S. Karol, *Visa pour la Pologne*, Paris, 1958, s 45.

⁵⁰ *Protokoll fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale*, op. cit., s 131–135.

heterna av en arbetarregering i Sachsen” och krossandet av den ryska oppositionen, ”en utmaning för partiets medlemsmassor”, hade ”öppnat ögonen” på partimedlemmarna.⁵¹

Med hjälp av ”bolsjeviseringen” började KPD förändras till en ny sorts parti, som snart skulle bli känt som stalinistiskt.⁵²

⁵¹ ”Sur la situation militaire”, del 2, *Bulletin communiste*, nr 45, 7 november 1924, s 1053; J.V. Stalin, ”Concerning the International Situation”, *Works*, band 6, London, 1975, s 304–305.

⁵² Se angående denna fråga, som ligger utanför vårt ämne, Hermann Webers omfattande verk, som citeras flitigt på dessa sidor, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus: Die Stalinisierung der KPD in der Weimarer Republik*, band 1 och 2, op. cit.

43. Historia och politik

Under det senaste halvsekle har den tyska kommunistiska rörelsens historia utan tvekan mer än något annat av den nutida historiens ämnen underkastats ideologins och politikens dagliga krav.

KPD:s elfte kongress hölls 1927 och kom överens om att man skulle skriva och publicera en partihistoria.¹ Den 29 februari 1932 tillkännagav Thälmann, som då var partiets ordförande och allsmäktige ledare, att ett utkast var på gång, fram till de Oberoendes splittring vid kongressen i Halle och erövringen av de Oberoendes vänster till Tredje internationalen.² Detta arbete sköts snabbt upp på obestämd tid, lika mycket på grund av de politiska svårigheterna att skriva en sådan historia som nazisternas seger och deras förtryck av KPD. Man tvingades vänta till slutet av Andra världskriget för att få se den första studien, av den icke kommunistiske historikern Ossip K Flechtheim,³ som snart följdes av Ruth Fischers studie.⁴ Medan många engelska och amerikanska historiker i väst ägnade sig åt KPD:s tidiga år ur en eller annan vinkel, begränsades dess historia i Tyska demokratiska republiken, vars härskande parti såg sig själv som KPD:s efterträdare, till några få stycken i *Sovjetunionens kommunistiska partis (bolsjevikerna) historia. Kortfattad kurs*, från 1938, och ett urval av nedkortade och ibland förfalskade dokument och kommentarer. Det var först 1962-1962 som DDR och dess ledande parti, Socialistiska enhetspartiet (SED) – teoretiskt KPD:s efterträdare – kunde erbjuda ungdomen en ”officiell” version av dess historia i den välkända *Grundriss der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*.⁵

Att skriva den tyska kommunistiska rörelsens historia har mött samma svårigheter som med de andra officiella kommunistpartierna; de periodvisa förändringarna av uttalanden och analyser för att tillfredsställa de aktuella politiska kraven; förfalskningen eller nedtystandet av den roll som hade spelats av medlemmar som betraktas som ”avvikare”, ”förrädare” eller ”överlöpare”; den tendensiösa tolkningen, förfalskningen eller avlägsnandet av dokument; och förändringar av det förflutna för att möta ideologiska eller taktiska behov. Man måste återvända till 1927 för att hitta det sista försöket att skriva en vetenskaplig historia om KPD:s tidiga år, från den före detta spartakisten Ernst Meyer.⁶ Författaren uteslöts nästan omedelbart som ”konciliant”, strax innan sin död i början av 1930.

Majoriteten av KPD:s pionjärer gick vid ett eller annat tillfälle, i synnerhet under de så kallade bolsjeviserings- och staliniseringsperioderna, över till oppositionens led, vilket innebar att de i efterhand förnekades ha haft någon ”positiv” roll. På detta sätt försvann Paul Levi och Karl Radek ur den officiella historien. De hade varit partiets viktigaste ledare mellan 1921 och 1923, och raderades lika mycket ut från den bolsjevikiska historien som Trotskij hade blivit, och närhelst det ansågs nödvändigt att nämna deras namn stämplades de bara med de traditionella skällsorden ”folkets fiender”, ”förrädare” eller ”överlöpare”. Det var på detta sätt Brandler och Thalheimer försvann som syndabockar för nederlaget 1923, och med dem ”högern”, Walcher, Frölich och Böttcher, och ”vänsteristerna” eller ”ultravänsteristerna” Fischer och Maslow, Urbahns, Rosenberg och Korsch, och slutligen ”koncilianter” som Meyer. Under de stora utrensningarna i Sovjetunionen 1936-1939, eller senare i Europa under Andra världskriget, försvann många andra ledare som sedan länge hade varit hängivna KPD:s stalinistiska fraktion – avrättade

¹ *Bericht über die Verhandlungen des XI Parteitags der Kommunistischen Partei Deutschlands*, Berlin, 1927, s 416.

² E. Thälmann, *Der revolutionäre Ausweg und die KPD*, s 95.

³ Flechtheim, op. cit.

⁴ Fischer, op. cit.

⁵ Först publicerad i utkastform med en inledning av Ulbricht, i två specialnummer av *Einheit* i augusti och september 1962.

⁶ Hans verk, med titeln ”Kommunismus”, publicerades i *Volk und Reich der deutschen*, band 2, Berlin, 1929.

eller döda i fängelse, inklusive Hugo Eberlein, Heinz Neumann, Remmele, Kippenberger, Flieg, Leow, Schulte, Schubert och Münzenberg.⁷

Under alla dessa år låg KPD:s historia helt i händerna på ledare som Wilhelm Pieck och Walter Ulbricht, som under partiets historia efter 1923 hade haft en central roll som ombud för den stalinistiska fraktionen, och lett kampen mot det gamla gardet. Deras intresse var att rättfärdiga sig själva, att slå fast att de hade verkat för rätt ståndpunkt under varje skede i det förflutna, och framförallt föra fram en bild av detta förflutna som var förenlig både med kravet att de skulle ha greppet över partiapparaten och att det ryska partiet skulle ha inflytande i Internationalen. KPD:s historia blev en rad medvetna försök uppifrån – det vill säga av det stalinistiska ledarskapet i det ryska partiet – att undanröja ”småborgerliga tendenser” och ”avvikelser”, bördan av den socialdemokratiska traditionen, det vill säga – enligt den stalinistiska modellen – ”klassfiendens aktivitet”. Den måste minimera, förtiga eller förvanska rollen som alla de personer som vid någon tidpunkt hade befunnit sig i någon annan grupp än den stalinistiska fraktionen hade haft, för att prisa och förhålliga den roll som denna fraktions ombud hade i KPD, och, likt Thälmann fram till 1933 och Ulbricht senare, gå så långt att de hängav sig åt uppvisningar i ”personkult”.

Denna uppgift var oförenlig med att publicera fullständiga texter ur autentiska dokument. Det förklarar varför så lite producerades av de historiska instituten i DDR under de första åren, när det till och med kunde vara farligt eftersom Stalins hade fördömt ”byråkraterna” som behövde ”papperslappar” för att skriva historia, och som fäste vikt vid ”pappersdokument”.⁸

Att bara nämna tidigare krossade oppositionella innebar en risk att man i de yngre generationernas ögon återupplivade en syn på bolsjevismen och partiet, på dess mål och dess metoder, själva dess natur, som skiljde sig betydligt från det som vardagslivet och de officiella talen förde fram. Det skulle ha varit oklokt att erinra om att Kommunistiska internationalen på Lenins tid hade världsrevolutionen som sitt mål, inte uppbygget av socialismen i ett land, eller att bolsjevikerna inte hade trott på att det ryska folket i allmänhet och deras parti synnerhet var messianskt förutbestämda, utan tvärtom hade betraktat den ryska revolutionen som det första – och enklaste – stadiet i en revolutionär process som bara kunde bli framgångsrik i världsskala. Det var farligt, speciellt efter 1956 och den explosiva pånyttfödelsen av arbetarråd i Polen och Ungern, att låta yngre generationer få veta att den tyska revolutionen med arbetar- och soldatråd hade antagit kännetecknen hos en strikt sovjetisk revolution, och att Tyskland vid denna tidpunkt helt enkelt inte hade ett parti som på något sätt liknade den bild som de stalinistiska historieförskrivarna gav av bolsjevikpartiet, den oöverbanneliga armén, ”centraliserad och formad i ett enda block”, med sina kadrer ”hårdade av marxismen-leninismen” och sin ofelbara apparat, en projektion bakåt i tiden av det allsmäktiga SED, det enda partiet i DDR. Det var slutligen omöjligt att spåra de tyska kommunisternas ansträngningar att, tillsammans med den ryska revolutionens ledare, bygga ett parti av bolsjevikisk typ i Tyskland, anpassat till tyska förhållanden, när denna organisation under de första åren av sin historia i själva verket grundade

⁷ Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus*, band 1, op. cit., s 357; band 2, op. cit., diverse biografier.

⁸ I ett brev till *Proletarskaja Revoljutsija* 1934 hade Stalin angräpat historikern Slutskij, som anklagades för att ha skrivit att Lenin före 1914 inte hade haft som linje att bryta med Andra internationals opportunister, och att han betraktade Kautsky som en ”ortodox” marxist, och därefter för att ha noterat att Lenin inte stödde den tyska vänstern mot Centern. Slutskijs argument att ingen hade hittat dokument som stödde Stalins tes väckte den sistnämndes vrede: ”Vem – förutom hopplösa byråkrater – kan väl förlita sig bara på pappersdokument? Vem – förutom arkivråttor – är oförmögen att fatta, att partier och ledare framför allt bör prövas efter deras *gärningar* och inte bara efter deras deklamationer?” (J.V. Stalin, ”Some Questions Concerning the History of Bolshevism”, *Works*, London, 1975, band 13, s 99. En svensk version, ”Om några frågor ur bolsjevismens historia” finns bl a i Stalins samlingsverk *Leninismens problem*)

sig på den proletära demokratins traditioner, erkännandet av tendenser och till och med organiserade fraktioner, praktiken med allmänna möten mellan medlemmar och ledare, traditionen med minoritetsrapporter, breda diskussioner, att pressen var öppen för oppositionella strömningar, och med minoriteter i de ledande organen.

Bolsjevismens historia är mycket rik på exempel som, på ett antal avgörande punkter, avslöjar den som raka motsatsen till stalinism, som påstod sig vara dess rättmätiga arvinge och efterträdare. Den tyska kommunismens historia är ur denna synvinkel kanske ännu rikare. Redan i början av 1930-talet angrep Stalin Luxemburgs personlighet och roll för att få de ryska historikerna att rätta in sig i ledet⁹ och krossa Radeks teori att den världskommunistiska rörelsen bildades genom en historisk blandning av ”strömningar”.¹⁰ De måste göra detta angrepp för att driva igenom läran om en allvetande ”bolsjevism” och ”leninism” som skapades under en medveten kamp mot socialdemokratien.

Ett av stalinistperiodens konstanta drag hade varit den bittra tonen i angreppen mot de som ”överskattade” Luxemburg. Hon och hennes spartakistkamrater var särskilt tvivelaktiga eftersom de hade kritiserat den bolsjevikiska ledningen, och ofta tillkännagivit att de fäste stor vikt vid arbetardemokrati och massinitiativ. Ur denna synvinkel var det till och med lättare att ”rehabilitera” socialdemokratien, som vi ser i hur försiktigt gamla socialdemokratiska personligheter som Friedrich Ebert junior behandlades när SED bildades.

Avstaliniseringen skulle förändra denna situation lite grann. Forskare uppmuntrades av (det om än begränsade) öppnandet av arkiven i Sovjetunionen, och av det nya ledarskapets angrepp på ”personkulten” och på Stalin själv. De pressades av det utbrott av nyfikenhet som de yngre generationerna hade uppvisat sedan 1953, och i synnerhet sedan 1956. De försökte således skapa en mer vetenskaplig historia som kunde bemöta västhistorikernas skrifter, samtidigt som den fortsatte att inspireras av ”partiandan”, det vill säga att anpassa sig till de politiska krav som regimen föreskrev.

Det var under dessa förhållanden som produktionen och sedan diskussionen skulle utvecklas om den första officiella versionen av vikt om KPD:s historia, den så kallade *Grundriss*, med vilken ledarnas teser för första gången skulle ifrågasättas, om än delvis och indirekt.

⁹ I sitt brev mot Slutskij tillät Stalin sig att ”kritisera” vänstersocialdemokraterna Parvus och Luxemburg, och det han kallade deras ”halvmensjevikiska soppa” (ibid, s 94). Han angrep Slutskij för att han försvarade dem eftersom han själv var en ”trotskist”, och trotskismen var ”den kontrarevolutionära bourgeoisins förtrupp”. Stalin drog slutsatsen att ”en viss liberalism gentemot trotskisterna och trotskistiskt tänkande personer” var ”djupt felaktig och skadlig” (ibid, s 101). I en föreläsning den 1 december 1931 om en ”bolsjevikisk studie” av partiets historia, sa Kaganovitj: ”i ett antal grundläggande frågor ... höll inte Rosa Luxemburg med bolsjevikerna och stod närmare Centern”, och att ”hon stod närmare Trotskij och trotskisterna” (*Correspondance internationale*, nr 114, 23 december 1931, s 1257).

¹⁰ Under den föreläsning som nämndes i föregående not förkunnade Kaganovitj: ”Radek talade också inför de marxistiska historikernas fraktion. Av hans föreläsning framgick att Kommunistiska internationalen tog med allt som var bäst i arbetarrörelsen i sina led, och att vi inte ska glömma de strömningar och riktningar i Kommunistiska internationalen som hamnade i bolsjevikpartiet. Radek borde inse vad denna teori om riktningar representerar.... Han måste förstå att teorin om rännilar läger grunden till frihet för grupper och fraktioner. Om vi tolererar en rännil måste vi också ge den möjligheten att följa sitt lopp. Nej kamrater, vårt parti är inte en reservoar för grumliga vattendrag, det är en flod som är så mäktig att det inte kan bibehålla en rännil, ty den är fullkomligt förmögen att få alla hinder i vår väg att försvinna.” (Ibid, s 1260.) Låt oss erinra oss vad Radek skrev å Internationalens vägnar 1919: ”Kommunistiska internationalen är inte, som personer som Lloyd George, Clemenceau, Scheidemann och Hilferding antar, en av Sovjetregeringens påhittiga produkter.... Den är en omgruppering av alla den gamla internationalens revolutionära strömningar, de som uttalade sig och stärkte sig under kriget. Inte bara bolsjevikerna sådde fröna till den... utan också... de heroiska kämparna i IWW, Debs, De Leon..., Jules Guesde, Loriot och Monatte ..., Rosa Luxemburg, Warski, Tyszka ..., de nederländska tribunisterna, som skrattades ut på den tiden... det arbete som vi, tyska vänster-radikaler, har utfört under tio år.” (Radek, *Die Entwicklung*, op. cit., s 62.)

1957 använde historikern och den gamle kommunisten Robert Leibbrand spalterna i *Einheit* för att angripa de stalinistiska teser som finns i den ökända *SUKP(b):s historia. Kortfattad kurs*. Han kritiserade den stalinistiska redogörelsen, enligt vilken novemberrevolutionen 1918 hade varit ”borgerlig och inte socialistisk”, som inte framställde arbetar- och soldatråden som dubbelmaktsorgan som sovjeter, utan som ”ett lydigt verktyg för det borgerliga parlamentet” eftersom socialdemokraterna, de Oberoende och andra tyska mensjeviker ”härskade” i dem.¹¹ Leibbrand såg den tyska revolutionen som en besegrad ”socialistisk revolution”, ”i sina historiska uppgifter, sina grundläggande krafter och proletariats mål”. Han hävdade att en karakterisering av den som en ”borgerlig revolution” var likvärdigt med ”en underskattning, en förminskning av denna det tyska proletariats stora rörelse”.¹²

Leibbrands försök stöddes snart av en annan historiker, en ännu mer välrenommerad veteran, nämligen den gamle spartakisten Albert Schreiner, som i en historietidskrift skrev, att han efter att ha studerat frågan noga gav upp ”sin” tidigare tolkning av novemberrevolutionen som en ”borgerlig revolution”.¹³ Sedan använde Roland Bauer, en ung historiker, samtida dokument om novemberrevolutionen både på tyska och ryska, och speciellt skrifter av Lenin och Liebknecht – som givetvis var oantastliga. Han angrep kraftfullt den stalinistiska tesen om en ”borgerlig revolution”, som alla visste stöddes av Walter Ulbricht. Bauer sammanfattade den grundläggande motsättningen mellan dessa teser, de om en ”demokratisk-borgerlig revolution” och en ”icke segerrik proletär revolution”, och betonade att den sistnämnda också var ”de marxistiska historikernas tidigare tolkning”.¹⁴ En allt större krets av historiker stödde den sistnämnda uppfattningen, och hans slutsats är mycket exakt: ”Novemberrevolution hade karaktären av en ofullbordad, besegrad proletär revolution. Denna bedömning är förenlig både med Marx’, Engels’ och Lenins åsikt om den proletära revolutionen, såväl som Spartakusförbundets och det tyska kommunistpartiets uppfattningar.”¹⁵

Denna diskussion var grundläggande men fylld av djupgående slutsatser och konsekvenser, och stängdes snabbt ner av maktens tunga hand. Ulbricht satte stopp för debatten som skulle ha ägt rum i politbyrån när han i partiorganet *Neues Deutschlands* kolumner kungjorde att den enda tolkning av novemberrevolutionen som är ”förenlig med marxismen-leninismens uppfattning” är att det var en ”demokratiskt borgerlig revolution som utkämpades med proletära medel och metoder”. Han fördömde officiellt ”den felaktiga åsikt som försvaras av vissa historiker om novemberrevolutionens socialistiska karaktär”.¹⁶ Den förstnämnda tes som bekräftades på detta sätt förblev därefter den officiella historiens grundval, och nästa version av KPD:s historia förde inte fram några avgörande förändringar av den stalinistiska historia som fanns i *Kortfattad kurs*. Brandler och hans kamrater var fortfarande ”fiender till partiet” och ”högeropportunist”, och Fischers tendens var ”sektaristiska ultravänsterister, fiender till partiet”. Men Ulbricht, som 1923 tillhörde Brandlers grupp, och Thälmann, som var anhängare till Fischer och Maslow, fram-

¹¹ *Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (Bolschewiki. Kurzer Lehrgang)*, Moskva, 1939, s 231; *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks) (Short Course)*, Moskva, 1939, s 279; *Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjeviker) historia. Kortfattad kurs*, Stockholm: Arbetarkulturs Förlag, 1939, s 291.

¹² R. Leibbrand, ”Zur Diskussion über den Charakter der Novemberrevolution”, *Einheit*, nr 1, januari 1957, s 107–108. 1923 hade Leibbrand varit en ung sekreterare för ungtkommunisterna i Halle och medlem i den kommitté som ledde strejken mot Cuno i augusti 1923 (Ersil, op. cit., s 80, 322).

¹³ A. Schreiner, ”Auswirkungen der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland vor und während der Novemberrevolution”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, n4 1, 1958, s 32.

¹⁴ R. Bauer, ”Über den Charakter der Novemberrevolution”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, nr 1, 1958, s 142.

¹⁵ *Ibid*, s 168.

¹⁶ *Neues Deutschland*, 18 juni 1958.

ställdes som ”friska”, ”revolutionära” krafter som kämpade för att försvara den revolutionärt marxistiska uppfattningen i KPD. Under det att protokollen från Leipzigkongressen dokumenterar hela det tal av Ulbricht som i sin helhet ägnas åt en polemik mot Fischer och hennes ”vänsteristiska” tolkningar av styrkeförhållandena i Tyskland,¹⁷ skrev *Grundriss*’ redaktörer: ”Redan under den revolutionära efterkrigskrisens höjdpunkt 1923 framträdde Walter Ulbricht som en av partiets ledare, som vid Leipzigkongressen stod upp mot Brandler-Thalheimer-gruppens högeropportunistiska revision av den marxist-leninistiska teorin om staten.”¹⁸

Ulbricht månade om kulten av sin person, men han glömde inte bort sina politiska mål, som var att försvara det status quo på vilket rättfärdigandet av hans ståndpunkt vilade. I ett tal till centralkommittén vid tiden för debatten om *Grundriss* tillkännagav han:

Jag har fördelen av att aktivt och medvetet ha deltagit i ledningen under två perioder av den tyska arbetarrörelsens historia. När jag under detta tal behandlar ett antal frågor om strategi och taktik, så litat jag inte bara till mina teoretiska kunskaper eller till ett systematiskt utnyttjande av mina olika erfarenheter, utan också till mitt personliga deltagande i dessa den tyska arbetarklassens stora strider.¹⁹

Det var så han ville stympa debatten – som i själva verket var vidöppen – om banden mellan vänsterradikalerna i Bremen och spartakisterna. Denna viktiga fråga hade Wilhelm Eildermann och Karl Dreschler närmast sig under avstaliniseringsperioden.²⁰ De förklarade:

Det är ... fel att säga att det var vänsteranhängarna i Bremen som var politiskt mest klara vad gäller frågan om partiet i den tyska revolutionära arbetarrörelsen.... Det var Spartakusförbundet som låg närmast bolsjevikerna. Dess aktivitet påverkade direkt eller indirekt alla tyska revolutionära grupper och fick ett starkt stöd i rörelsen, speciellt från Lenin och bolsjevikerna. Att sätta Spartakusförbundet på samma nivå som den radikala vänstern i Bremen, eller bara överskatta Bremengruppen, motsvarar därmed inte historiska fakta.²¹

1964 skrev Hermann Weber en kritik av *Grundriss*, med titeln *Ulbricht förfalskar historien*.²² Han anmärkte att problemet för Ulbricht inte bara var att förklara att SED:s obestridda ledare bara kunde ha tillhört den mest konsekventa och därmed historiskt viktigaste gruppen, en nödvändighet som i hans ögon rubbade den historiska balansen till förmån för Spartakusförbundet. Framförallt var problemet för honom att genom hela den ”reviderade” historien försvara en grundläggande princip, som aldrig kunde ifrågasättas: ”Det kan aldrig finnas mer än *en* grupp som agerar rätt, *en* som har ’den ledande rollen’ och *en* korrekt politisk linje som stöder dess rätt till ett politiskt ledarskap.”²³

I ett tal som till stor del ägnades åt att fördöma uppfattningar som han behandlade som ”revisionistiska”, medgav Ulbricht, å sin egen och sitt partis vägnar, en enda men en betydande revidering, när han förkunnade:

Den tyska arbetarklassens nederlag under novemberrevolutionen och nederlagen för proletariatets revolutionära uppror i de andra imperialistiska länderna efter Första världskriget har visat att

¹⁷ *Bericht über die Verhandlungen des III (8) Parteitages der KPD*, op. cit., s 356–357.

¹⁸ *Einheit*, nr 6, juni 1963, s 5.

¹⁹ *Einheit*, augusti 1962 (specialnummer), s 5.

²⁰ ”Die Oktoberrevolution in Deutschland”, diskussioner vid ett möte med historiker som hölls 25–30 november 1957 i Leipzig, s 223.

²¹ *Einheit*, augusti 1962 (specialnummer), s 28–30.

²² H. Weber, *Ulbricht fälscht Geschichte: Ein Kommentar mit Dokumenten zum Grundriss der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Köln, 1964.

²³ *Ibid*, s 110.

arbetarklassen inte i ett enda slag kan bygga proletariatet diktatur i länder som har välutvecklade monopolkapitalistiska statssystem.²⁴

Som Weber konstaterar kan vi här höra SED-ledaren förklara att Tysklands väg till socialism inte kunde och inte kan bli något annat än vad den är, i DDR under Walter Ulbrichts ledning. Oaktat grunddragen i Marx', Lenins och Luxemburgs tänkande berättigar detta dessutom hela den tidigare politiken att bygga "socialism i ett enda land", den självmordspolitik som den stalinistiska internationalen föreskrev för KPD mellan 1931 och 1933, för att inte tala om kommunistpartiernas senare politik inom ramen för "fredlig samexistens", "kampen för avancerad demokrati" och "parlamentariska vägar till socialism".

Liksom Heinz Habedank, som var en av de första att försöka återupprätta användning av "skrivna dokument" i historien om Hamburgupproret,²⁵ riskerar forskare än idag att drabbas av veto från de politiska ledarna.²⁶ Precis som i Sovjetunionen går det inte att skilja den historiska forskningen från de politiska konsekvenser som den medför. Arnold Reisbergs arbete om Lenins roll under utarbetandet om arbetarnas enhetsfrontspolitik,²⁷ som slog fast Radeks roll och personlighet för läsare i DDR, och gjorde Brandler rättvisa, kan inte undgå att orsaka eftertanke och frågor, trots det försiktiga språk det omges av.

Dessutom bör vi lägga märke till att den revidering på teorins område som Ulbricht formulerade (den centrala frågan om den proletära revolutionens perspektiv i de utvecklade länderna), med varierande nyansskillnader har stötts i de viktigaste historiska verken i väst. Således skriver Werner Angress i slutet av sin studie av KPD under dessa år:

De tänkte sig att denna revolution skulle inspireras och ledas av dem själva, men utföras av de tyska arbetarmassorna. Denna vision krossades under veckorna efter kejsardömets sönderfall och slutade efter januari 1919 vara ett genomförbart företag. Det var en tragedi för KPD och i själva verket för Weimarrepubliken att de tyska kommunisterna inte kunde acceptera att deras nederlag var slutligt. Deras många försök att ta makten som upphörde först i slutet av 1923 var dömda till ett säkert nederlag, och partiet kunde inte hitta någon större tröst i tanken att deras nederlag inte var det enda misslyckade försöket till en revolution i Tysklands moderna historia.²⁸

Richard Löwenthals studie "Bolsjeviseringen av Spartakusförbundet" är otvivelaktigt ett pionjärarbete. Det går i samma riktning. Angående KPD:s historia målar han i svart och vitt det som författarna i öst målar i vitt och svart, och drar slutsatsen att det var EKKI som införde de "organisatoriska tekniker" som han räknar upp i den tyska kommunistiska rörelsen:

den avsiktliga sammanblandningen av olika beståndsdelar för att skapa ett mindre homogent och mer lättpåverkat ledarskap; uppmuntrandet till bildning av "flyglar" som Komintern sedan kunde spela ut mot varandra; införlivandet av allmänna nyckelfraser i partidokumentet som senare kunde användas som måttstockar för att mäta ledarnas prestationer; det gradvisa uppbygget av legender i partiet om uppstudsiga ledare för att misskreditera dem, först genom att visa, sedan offentligt genom motståndarens röster, slutligen genom att öppet använda Kominterns auktoritet.²⁹

Framförallt förklarar han, precis som Ulbricht, bakslaget för det revolutionära partiet i Tyskland med att revolutionen är omöjlig i ett industriellt utvecklat land:

²⁴ *Einheit*, augusti 1962 (specialnummer), s 33.

²⁵ Habedank, op. cit.

²⁶ Vi måste komma ihåg att denna bok publicerades första gången 1971. [Engelska översättarens not]

²⁷ I synnerhet hans *Lenin und die Aktionseinheit in Deutschland*, liksom artikelserien om ämnet i *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*.

²⁸ Angress, op. cit., s 475.

²⁹ Lowenthal, op. cit., s 68.

Överförandet av makt till Komintern grundade sig på att alla icke bolsjevikiska revolutionära rörelser i Europa misslyckades. Att de kommunistiska basmedlemmarna rörde sig åt vänster härrörde ur omöjligheten att i det långa loppet upprätthålla ett åtskilt revolutionärt parti med en "luxemburgsk" uppfattning om sin roll. Men båda dessa omständigheter var i själva verket uttryck för det faktum – som idag är mer uppenbart än på den tiden – att Rosa Luxemburgs och överhuvudtaget de icke bolsjevikiska marxisternas grundläggande förväntning hade vederlagts av historien; förväntningen att arbetarklassen i det industriellt utvecklade Europa skulle bli alltmer revolutionärt av sina egna erfarenheter... När det kommer till kritan besegrades Rosa Luxemburgs arvtagare av "bolsjeviserarna" eftersom deras egen vision av den proletära revolutionen inte hade någon framtid.³⁰

Till skillnad från många av de andra historikerna i väst gör Löwenthal den nödvändiga åtskillnaden mellan Internationalen på Lenins tid och den internationalsom under de efterföljande åren underkastades Stalins piska: "Om Lenin hade förutsett slutresultatet av den process som han hade kallat bolsjevisering av kommunistpartierna, så kunde han mycket väl skarpt ha invänt mot detta begrepp. Men att inte döma av medvetna avsikter utan av historiska konsekvenser så skulle han ha haft fel."³¹

Vår personliga åsikt är att Walter Ulbricht, Richard Löwenthal och Werner Angress hade fel när det tyckte att Lenin och Luxemburg gjorde ett grundläggande misstag när de trodde att en proletär revolution skulle kunna äga rum och segra i ett utvecklat land. Vi tror att det tyska kommunistpartiet kunde ha segrat, även om det besegrades. Det finns ingen *Ödets bok* där den ryska oktoberrevolutionens seger och det tyska oktobers nederlag, och Stalins och senare Hitlers seger, kunde ha beskrivits på förhand. Det är människor som gör historia.

Lästips

Broués bok *Den tyska revolutionen* baseras på hans doktorsavhandling. Följande är hans egen presentation av denna: [Spartakism, bolsjevism och ultravänsterism inför den proletära revolutionens problem i Tyskland](#).

Ordförande i juryn som granskade avhandlingen var den franska historikern Annie Kriegel (1926–1995), f d ledande medlem i franska kommunistpartiet (PCF) som hon lämnade 1956 och därefter gick högerut politiskt. Därefter ägnade hon sig åt att skriva kritiskt om det franska kommunistpartiet och den kommunistiska rörelsen i allmänhet. Så det var ingen duvunge som Broué hade att göra med när han försvarade sin avhandling. Se [Pierre Broué försvarar sin avhandling](#) för mer info om detta.

Se även Todd Chretien: [Om Pierre Broués "Tyska revolutionen"](#)

Historiska arbeten:

Pierre Broué: [Komintern 1921-24 - Från enhetsfront till bolsjevisering](#) (ur Broués arbete om Kommunistiska internationalen), samt [Förlorade tillfällen](#) (ur Broués Trotskij-biografi).

E H Carr: [Mellan Lenin och Stalin](#). Särskilt kapitel 9.

Fernando Claudín: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) ("Det tyska exemplet")

Isaac Deutscher: [Den avväpnade profeten](#). (kapitel 2, "Anatemat")

³⁰ *Ibid*, s 69–70.

³¹ *Ibid*, s 71.

Tidsdokument:

Paul Levi: [Inledning till Trotskijs "Oktobers lärdomar"](#) (behandlar främst 1923 års uppror)

Victor Serge: [Om tyska revolutionen 1923](#) (artiklar från början av 1924)

Leo Trotskij:

[Kan en kontrarevolution eller en revolution utföras enligt tidtabell?](#) (september 1923)

[Om den tyska revolutionen](#) (oktober 1923)

[Oktoberrevolutionens lärdomar](#) (särskilt avsnitten "På randen till oktoberrevolutionen..." och "Än en gång om sovjeterna och partiet...")

["Den litterära debatten" 1924-25 i svensk kommunistpress](#) (1924-25)

Augusts Thalheimer: [1923: Eine verpaßte Revolution?](#) (1931) eller på engelska: [A missed opportunity?](#)

Ernst Thälmann: [Hamburgupproret](#) (1925)

G. Zinovjev: [Den tyska revolutionens problem](#) (1923)

Komintern: [Hamburgupproret](#) (1928)